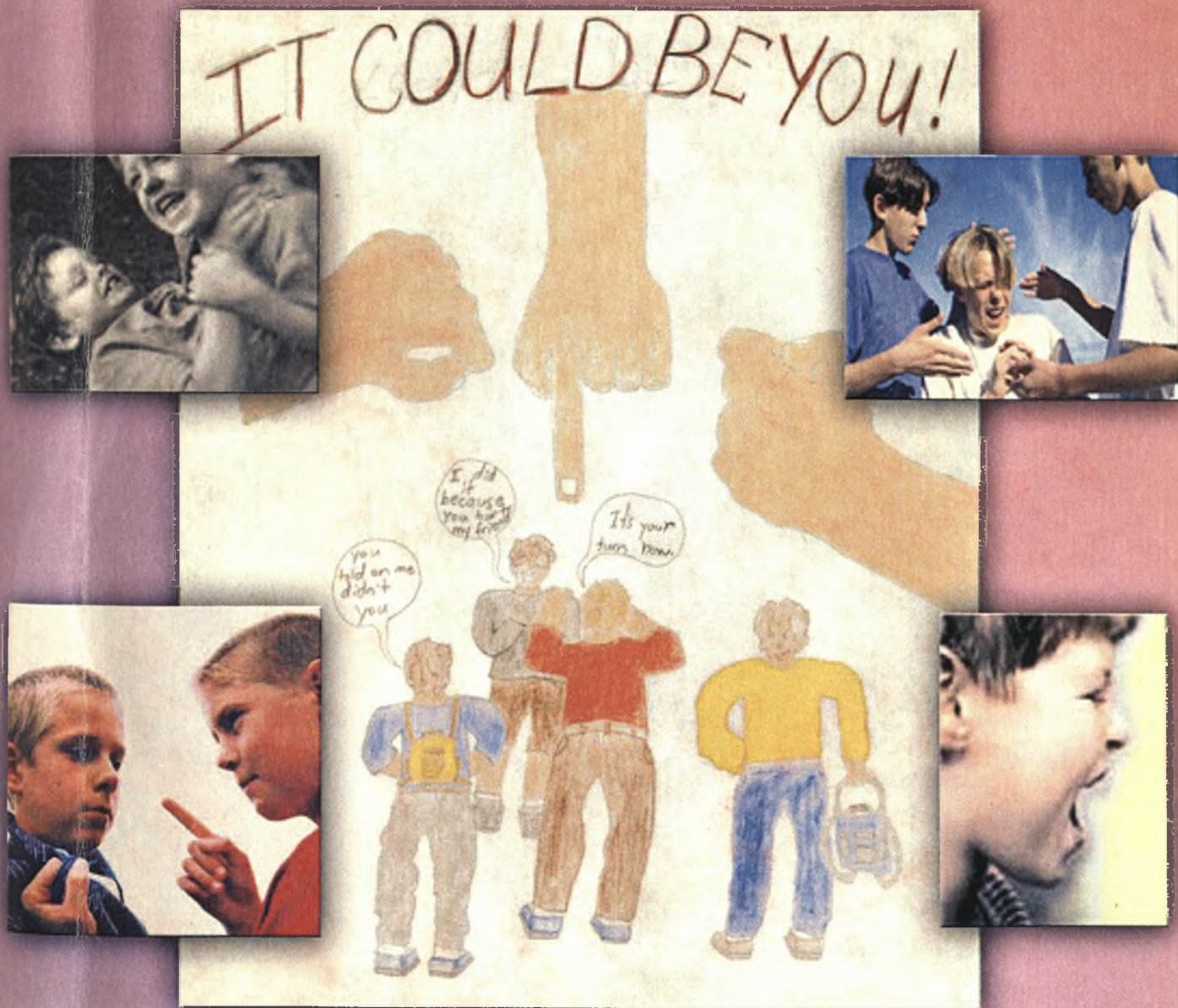

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:
Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ -
ΜΕΛΕΤΗ ΔΥΟ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ

ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΕΣ: ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ (υπεύθυνη)
ΑΡΓΥΡΑΚΟΥΛΗ ΕΦΗ (επιβλέπουσα)
ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΚΑΠΟΥΛΑ ΑΥΓΗ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 3102/1
Ημερ. Εισ.: 19-12-2006
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΠΕ
2006
ΚΑΠ

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

Η πτυχιακή εργασία είναι αφιερωμένη:

Στους γονείς μου Ισαάκ και Παναγιώτα,

**μόνιμη πηγή κατανόησης, στήριξης,
ενδυνάμωσης και αγάπης.....**

**Μέσα από το καθημερινό τους παράδειγμα,
διδάχτηκα την εσωτερική δύναμη και αντοχή,
την πίστη στις αξίες, στα ιδανικά και ειδικότερα
την ευαισθησία και την αγάπη.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	2
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ	3
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	5
1.1. Παιδική επιθετικότητα	5
1.2. Η επιθετικότητα σύμφωνα με τις αποψεις του Freud	6
1.3. Κοινωνική ανάπτυξη και συμπεριφορισμός	7
1.4. Η μίμηση προτύπων ως μηχανισμός κοινωνικοποίησης	8
1.5. Κοινωνικογνωστική θεωρία επεξεργασίας πληροφοριών	11
1.6. Παράγοντες που επηρεάζουν την διαταραχή της συμπεριφοράς	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	15
2.1. Οι Θεωρίες του Παιχνιδιού	15
2.2. Το Παιχνίδι συνακολουθεί την Βιολογική εξέλιξη του παιδιού	16
2.3. Η παιδαγωγική αξία του παιχνιδιού	17
2.4. Το παιχνίδι ως διαγνωστικό και θεραπευτικό μέσο	18
2.5. Το παιχνίδι μέσα στον χώρο του σχολείου	19
2.6. Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής στην προσχολική αγωγή	20
2.7. Τα είδη των προγραμμάτων του υπολογιστή και ο ρόλος της νηπιαγωγού	21
2.8. Ο ρόλος της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο	25
3.1. Εισαγωγή	25
3.2. Πότε η επιθετικότητα αποτελεί πρόβλημα	26
3.3. Αίτια διατήρησης της επιθετικής συμπεριφοράς	26
3.4. Ο ρόλος του δασκάλου και η σημασία του σχολείου για την πρόληψη των διαταραχών της συμπεριφοράς	28
3.5. Αντιμετωπίζοντας τα προβλήματα στον χώρο του σχολείου	30
3.6. Ενημερώνοντας τους γονείς για την δύσκολη συμπεριφορά των παιδιών τους	34
3.7. Στάση των γονέων για την πρόληψη της επιθετικής συμπεριφοράς	35
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	40
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	95
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ	97

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

.....2006 και η μοναδική αυτή εμπειρία, έχει φτάσει στο τέλος της. Αναφέρομαι βέβαια, στην φοιτητική μου ιδιότητα η οποία διήρκεσε τέσσερα ολόκληρα χρόνια και μ'αυτή την πτυχιακή εργασία σφραγίζεται το τέλος της. Η εργασία αυτή έχει οικοδομηθεί με πολύ αγάπη και χαρούμενα συναισθήματα, παρόλες τις αντιξοότητες που παρουσιάστηκαν. Είναι μια κατάθεση προς όλα τα παιδιά που συνεργάστηκαν, τους φίλους που με στήριξαν, τις νηπιαγωγούς που με ανέχτηκαν για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα στις τάξεις τους και τις καθηγήτριες που προσπαθούσαν να στηρίξουν αυτό το εγχείρημα.

Συγκεκριμένα, ένα πολύ μεγάλο ευχαριστώ στην κα Ζαφειροπούλου Μαρία, Αναπληρώτρια καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο γνωστικό αντικείμενο «Εξελικτική Ψυχολογία και Ψυχοπαθολογία : Ανάλυση της συμπεριφοράς και μάθηση». Η διπλωματική εργασία δεν θα μπορούσε να εκπονηθεί χωρίς τις πολύτιμες συμβουλές, οδηγίες και γνώσεις της. Παράλληλα, οφείλω να ευχαριστήσω και να αναγνωρίσω την ουσιαστική βοήθεια της κα Αργυρακούλη Έφης, Συμβουλευτική Ψυχολόγος και Διδάκτωρ Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας που συνεργάστηκε μεταλαμπαδεύοντας τις γνώσεις και τις εμπειρίες της για την επιτυχή ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας.

Επίσης, δεν πρέπει να παραλείψω την βοήθεια δυο φίλων μου, του Γιώργου και της Ρούλας, που με βοήθησαν ο καθένας με τον δικό του ξεχωριστό τρόπο. Ο πρώτος πηγή δύναμης, συμπαράστασης και υπομονής, με παρότρυνε να συνεχίσω παρά τις δυσκολίες που παρουσιάστηκαν. Η προσωπική του γνώμη ήταν πολύ σημαντική και καθοριστική για την ολοκλήρωση του συγκεκριμένου έργου. Ταυτόχρονα, πρέπει να αναγνωρίσω και την συμβολή της συμφοιτήτριας μου. Τα ενθαρρυντικά λόγια της και η συζήτηση για θέματα που με προβλημάτιζαν και με απασχολούσαν ήταν πάντα εποικοδομητική. Η στήριξη της ήταν ουσιώδης αφού και η ίδια κατανοούσε την ψυχολογική μου κατάσταση λόγω παρόμοιας εμπειρίας που βίωνε.

Τέλος, ευχαριστώ τις νηπιαγωγούς, τα νήπια που με δέχτηκαν όλο αυτό το διάστημα και η καθημερινότητα τους έγινε αντικείμενο έρευνας για την πτυχιακή μου εργασία. Για άλλη μια φορά την οικογένεια μου, για την οικονομική και ηθική

συμπαράσταση που πρόσφερε απλόχερα και φυσικά τον εαυτό μου. Χωρίς την πίστη στις δυνατότητες μας, κάθε εγχείρημα φαντάζει ακατόρθωτο.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Η νηπιακή ηλικία εκτείνεται απο το 3^ο ως το 5^ο έτος της ηλικίας. Αρχίζει με το τέλος της βρεφικής ηλικίας- όταν το παιδί παύει να είναι εντελώς εξαρτημένο και ανήμπορο, αλλά επιδιώκει και κατακτά μια αυξανόμενη αυτονομία και αυτάρκεια και τελειώνει με την είσοδο του παιδιού στο σχολείο.

Στο **σωματικό** τομέα η ανάπτυξη συνεχίζεται, δεν έχει όμως το γοργό ρυθμό, ούτε παρουσιάζει τις δραματικές αλλαγές της βρεφικής ηλικίας. Η πρόοδος γίνεται με επιβραδυνόμενο ρυθμό, αλλά είναι πιο ποικίλη και επηρεάζεται περισσότερο απο την άσκηση και την εμπειρία και λιγότερο απο την ωρίμανση.

Στον **κινητικό** τομέα, το νήπιο έχει ήδη ασκήσει έλεγχο στο σώμα του και αρχίζει ν'ασκεί έλεγχο στο περιβάλλον. Η νηπιακή ηλικία είναι περίοδος της έντονης κινητικότητας. Η αποκτηση της όρθιας στάσης και βάδισης είναι η αρχή για νέες μαθήσεις και παραλλαγές τους: ελεγχόμενη επιτάχυνση ή επιβράδυνση της ταχύτητας, τρέξιμο, αλλαγή κατεύθυνσης, ανέβασμα-κατέβασμα σε σκάλες και διάφορες επιφάνειες κ.α. Όλες αυτές οι νέες κινητικές δραστηριότητες κρατούν το νήπιο «αεικίνητο» σαν ν'αποτελούν πρόκληση «προσωπική» για να τις κατακτήσει.

Στο **νοητικό** τομέα οι αλλαγές είναι εντυπωσιακές: εμφανίζεται η συμβολική λειτουργία και η χρήση της γλώσσας. Αρχίζει να μεταπλάθει τον εξωτερικό κόσμο σε εσωτερικό. Μέσα στη μέθη του να γνωρίσει τη ζωή και τη φύση, το νήπιο κατακλύζει τους γύρω του με το **πώς** και το **γιατί** των προσώπων και των πραγμάτων. Έτσι διευρύνει και εμπλουτίζει τον παραστατικό του κύκλο. Η σκέψη του όμως παραμένει ακόμη δέσμια ενός ανεξέλεγκτου αντιληπτικού ρεαλισμού και ενός άκρατου εγωκεντρισμού και μαγικού ανιμισμού. Περί το τέλος της περιόδου αυτής αρχίζει η παρακμή των γνωστικών αυτών ατελειών.

Στον τομέα της **συναισθηματικής** ανάπτυξης παρατηρείται μεγαλύτερη ενίσχυση του εγώ με τάση αυτονομίας, την οποία συχνά το παιδί χειρίζεται με αδεξιότητα. Το παθητικό και αδύναμο βρέφος έχει γίνει τώρα μια ξεχωριστή ατομικότητα με πείσμα, επιμονή, ανυπακοή, αρνητισμό, εκρήξεις θυμού κ.α. Όλες αυτές οι «ανεπιθύμητες» αντιδράσεις προβληματίζουν τους γονείς που είχαν συνηθίσει να απολαμβάνουν την παροχή φροντίδας και περιποιήσεων σ'ένα

ανήμπορο και καθόλα εξαρτημένο από αυτούς βρέφος. Οι «αυτονομιστικές» αυτές τάσεις του νηπίου θυμίζουν την κρίση της εφηβικής ηλικίας, γι' αυτό η νηπιακή ηλικία αποκαλείται και «πρώτη εφηβεία»

Στον τομέα της **κοινωνικής** ανάπτυξης, το νήπιο αρχίζει να διευρύνει τον κύκλο των δραστηριοτήτων και επαφών του, να εγκαταλείπει το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον και να εντάσσεται σε ομάδες συνομηλίκων του είτε στη γωνιά είτε στο νηπιαγωγείο. Η νηπιακή ηλικία είναι η ηλικία του παιχνιδιού, χωρίς τη συνειδητοποίηση καθηκόντων και υποχρεώσεων. Με το παιχνίδι όμως δίνεται η ευκαιρία στο παιδί να μάθει τα βασικά στοιχεία της κοινωνικής ζωής και να αποκτήσει την ετοιμότητα να ανταποκριθεί, εισερχόμενο στο σχολείο, στις απαιτήσεις της οργανωμένης εργασίας και μάθησης. Ο προπαρασκευαστικός αυτός ρόλος της περιόδου αυτής για τη μετέπειτα συστηματική σχολική εργασία είναι ένα κύριο αναπτυξιακό της χαρακτηριστικό, γι' αυτό η νηπιακή ηλικία αποκαλείται και «προσχολική» ηλικία.

Πρέπει να τονιστεί ότι το νήπιο, αν και φυσιολογικώς είναι ενήλικος σε μικρογραφία, ψυχοπνευματικώς είναι ένα εξελισσόμενο άτομο με ιδιαίτερο τρόπο ζωής. Χαρακτηρισμοί όπως: ορμητικό, ατίθασο, ασταθές, ζηλότυπο, εγωκεντρικό κ.α. τους οποίους τόσο συχνά αποδίδουμε στο νήπιο, δείχνουν περίοπτα χαρακτηριστικά του ιδιαίτερου τρόπου ζωής της ηλικίας αυτής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1. ΠΑΙΔΙΚΗ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ο θυμός και η οργή είναι οι πιο κοινές συναισθηματικές αντιδράσεις της παιδικής ηλικίας. Νωρίς στη ζωή του, το άτομο αρχίζει να αντιδρά βίαια σε καταστάσεις που του προκαλούν δυσαρέσκεια. Ήδη από τον 50 ή 60 μήνα της ζωής η τάση αυτή αρχίζει να διαφοροποιείται και να αποτελεί ειδική και εξειδικευμένη αρνητική θυμική κατάσταση. Το συναίσθημα αυτό και οι αντιδράσεις που το συνοδεύουν υφίστανται με την πάροδο της ηλικίας αλλαγές. Αλλαγές παρατηρούνται στις συνθήκες και τα ερεθίσματα που το προκαλούν, στο είδος των αντιδράσεων με τις οποίες εκφράζεται, στη συχνότητα και την ένταση με την οποία εμφανίζεται, στη διάρκειά του κ.τ.λ.

Όπως είναι φυσικό, το παιδί, για να εκφράσει το θυμό του, χρησιμοποιεί τα μέσα που του είναι κάθε φορά πρόσφορα. Έτσι, στην αρχή χρησιμοποιεί συνήθως το κλάμα και τα ξεφωνητά. Στο τέλος του 1ου έτους επιδίδεται σε τυχαίες έντονες ενέργειες, αυτοκαταστροφικής κυρίως μορφής, τις λεγόμενες εκρήξεις οργής. (κλαίει έντονα, ξεφωνίζει, χτυπιέται στο δάπεδο, πηδάει πάνω-κάτω, κρατάει την αναπνοή του;- «κοκαλώνει» το σώμα του, τραβάει τα μαλλιά του, δαγκώνει τα δάκτυλά του κ.τ.λ). Σύντομα όμως διαπιστώνει ότι μπορεί να στρέψει τις ενέργειές του εναντίον εξωτερικών αντικειμένων και προσώπων. και κυρίως αυτών που παρεμβαίνουν και το παρεμποδίζουν στην εκπλήρωση των σχεδίων του. Έτσι εμφανίζεται η επιθετικότητα.

Η επιθετικότητα αναφέρεται σε ενέργειες που αποσκοπούν να προκαλέσουν πόνο, τραύμα, ζημιά, άγχος στους άλλους. Επιθετικές ενέργειες είναι π.χ. να σπάει αντικείμενα, να κλωτσάει, να χτυπάει γροθιές, να γκρινιάζει, να βρίζει, να αποδοκιμάζει τους άλλους, να αρνείται να εκτελέσει ό,τι του ζητούν κτλ. Κύριο χαρακτηριστικό της επιθετικής συμπεριφοράς είναι η πρόθεση, η επιθυμία να προκαλέσει ζημιά στον άλλον. Όσο καταστροφική και επικίνδυνη και αν είναι για τον άλλο μια ενέργεια δεν χαρακτηρίζεται ως επιθετική, αν γίνεται άθελά μας. Επιθετικότητα έχουμε μόνο όταν υπάρχει εχθρική διάθεση και πρόθεση να προκαλέσουμε ζημιά, όταν υπάρχει εμπρόθετη ενέργεια, σκόπιμη

εχθρική πράξη.

Εκτός της *εχθρικής* επιθετικότητας (hostile aggression), που κατευθύνεται προς πρόσωπα και συνοδεύεται από αρνητικά συναισθήματα, υπάρχει και ένα δεύτερο είδος επιθετικότητας, η λεγόμενη συντελεστική επιθετικότητα (instrumental aggression), που αποσκοπεί στην αποκτηση ή διατήρηση κάποιου αντικειμένου, στην κυριαρχία περιοχής ή στην εξασφάλιση δικαιώματος. Η μορφή αυτή επιθετικότητας είναι απρόσωπη. Προκαλείται βέβαια ζημιά στους άλλους από μια τέτοια επιθετική ενέργεια, αλλά μόνο εμμέσως. Με την πάροδο της ηλικίας μειώνεται το είδος αυτό και αυξάνει η εχθρική επιθετικότητα, η οποία στρέφεται αρχικά προς τους γονείς, και αργότερα προς τους συνομηλίκους.¹

1.2. Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ FREUD

Παρατηρώντας κανείς την αντικοινωνική συμπεριφορά του νηπίου και βλέποντας σε βάθος εξελικτικά, κατανοεί πως δημιουργείται από σφάλματα ή βασικές παραλείψεις στην αγωγή του. Ένας από τους πρώτους μελετητές της επιθετικότητας είναι ο S. Freud. Έβλεπε πως τον άνθρωπο κυβερνούν δύο βασικές ορμές : α) Η ορμή της ηδονής και β) η ορμή της επιθετικότητας. Ο ίδιος τόνιζε πως η απώθηση δεν δηλώνει τόσο εξωτερική, όσο εσωτερική σύγκρουση του υποκειμένου και συνιστούσε το χτίσιμο καταστάσεων ψυχολογικής ελευθερίας ώστε να καθίσταται δυνατή η δημιουργική συμβίωση με τους συνανθρώπους. Αυτά μας επιτρέπουν να θεωρούμε και την επιθετικότητα των πρώιμων ψυχοσεξουαλικών σταδίων (κανιβαλική φάση του στοματικού και του πρωκτικού σταδίου) ως λειτουργική έκφραση της κοινωνικότητας.

Στα πιο ώριμα του χρόνια δεν μιλούσε πια για την ορμή της επιθετικότητας, αλλά για την «ορμή του θανάτου». Δεν έπαυε να τονίζει πως ο πολιτισμένος άνθρωπος προσπαθεί να βρει την ισορροπία και την δημιουργική διέλευση ανάμεσα στις δύο αυτές Συμπληγάδες που δίκαια τις παρομοίαζε με την Σκύλα και την Χάρυβδη. Μεταγενέστερα, ομολόγησε πως η επιθετικότητα προς τους άλλους προέρχεται από την επιθετικότητα ενάντια στον εαυτό μας. Στην επιθετικότητα

¹ Αλέξανδρος Κοσμόπουλος, *Ψυχολογία και οδηγητική της παιδικής και νεανικής ηλικίας*, 4^η έκδοση, εκδ ΜΠ. Γρηγόρης, Αθήνα 1994.

μεταβιβάζονται και συμπυκνώνονται οι συγκινησιακές παρορμήσεις, που συνοδεύουν το παιδί εκείνο που δεν μπόρεσε να αναπτύξει την φυσική του κοινωνική ορμή, ή την ανέπτυξε ελλιπώς ή με άσχημους χειρισμούς και φέρει πολλά ψυχολογικά τραύματα. Η επιθετικότητα δεν μπορεί να ριζώσει σε άτομα που ανατράφηκαν με σεβασμό στην φυσική ορμή, στην τάση ανάπτυξης και υγείας κάθε ανθρώπου, σε άτομα ισορροπημένα, ώριμα και ευτυχισμένα.

Η κλινική θεώρηση της επιθετικότητας εστιάζει την προσοχή μας στο βασικό και πρωταρχικό άγχος του ανθρώπου και την ανεπιτυχή σχέση του μικρού παιδιού με την μητέρα του.

1.3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΣΜΟΣ

Η κοινωνική ανάπτυξη είναι μια διπλή διαδικασία μέσω της οποίας τα παιδιά ενσωματώνονται στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και διαφοροποιούνται ως ξεχωριστά άτομα. Η ενσωμάτωση στο κοινωνικό πλαίσιο είναι γνωστή ως κοινωνικοποίηση. Το παιδί κοινωνικοποιείται καθώς μαθαίνει τους κοινωνικούς κανόνες και τα κοινωνικά πρότυπα που διέπουν ένα κοινωνικό σύνολο. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, το παιδί παίρνει πληροφορίες για τον εαυτό του από τον περίγυρό του που το βοηθούν ν' αποκτήσει επίγνωση των πράξεων, των σκέψεων και των συναισθημάτων του και συντελούν στη δημιουργία της προσωπικότητας του.

Από τη μεριά της *θεωρίας του συμπεριφορισμού*, η κοινωνική ανάπτυξη είναι αποτέλεσμα μάθησης και η μάθηση δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια διαδικασία δημιουργίας διασυνδέσεων ανάμεσα σε ορισμένα ερεθίσματα και αντιδράσεις.

Στα 1920 ο Αμερικανός ψυχολόγος John Watson μετέφραζε σε πρακτικές διαπαιδαγώγησης τις αρχές της εξαρτημένης αντανεκλαστικής μάθησης που διετύπωσε ο Ρώσος φυσιολόγος Ivan Pavlov. Διακήρυσσε ότι το παιδί είναι ένα παθητικό στοιχείο που αντιδρά σε ορισμένα ερεθίσματα του περιβάλλοντος και ότι οι γονείς μπορούν να πλάσουν τα παιδιά τους όπως ακριβώς τα θέλουν αρκεί να μην τα εκθέσουν στα κατάλληλα ερεθίσματα.

.....Το μόνο που έχουμε να κάνουμε για να φτιάξουμε έναν άνθρωπο είναι να αρχίσουμε με ένα κομμάτι σάρκας που είναι ικανό να εκτελεί ορισμένες απλές αντιδράσεις, όπως να κινεί τα χέρια του και τα πόδια του, να κλαίει και να χαμογελά, να βγάζει μερικούς ήχους από το λαιμό του. Οι γονείς παίρνουν αυτό το πρωτογενές υλικό και το διαμορφώνουν

έτσι όπως θέλουν. Αυτό σημαίνει, πως οι γονείς, ανεξάρτητα από το αν το ξέρουν ή όχι, αρχίζουν την εντατική εξάσκηση του παιδιού από τη γέννησή του.²

Αργότερα, με την ανάπτυξη της θεωρίας της συντελεστικής μάθησης του B.F. Skinner, μεγάλη σημασία άρχισε να δίνεται όχι τόσο στο ερέθισμα που μπορεί να προκαλέσει μια συμπεριφορά όσο στα γεγονότα που την ακολουθούν. Πολλές μελέτες έδειξαν ότι η συμπεριφορά του παιδιού μπορεί να αλλάξει αν αλλάξουν τα γεγονότα που την ακολουθούν: να αυξηθεί αν την ακολουθήσει κάποιο ενισχυτικό γεγονός, ή να μειωθεί αν το γεγονός που την ακολουθεί είναι δυσάρεστο. Ένα ντροπαλό παιδί θα μπορούσε να γίνει πιο κοινωνικό αν του δινόταν σημασία όταν έπαιζε με άλλα παιδιά και όχι όταν έπαιζε μόνο του. Εάν το παιδί δεν συμπεριφερόταν με τον κατάλληλο τρόπο, οι γονείς θα έπρεπε ν'αλλάξουν τις αντιδράσεις τους και να ενισχύσουν άλλες συμπεριφορές.

Ουσιαστικά, τα ερωτήματα που έθεσαν οι συμπεριφοριστές ήταν δύο: **α)** Ποιο είναι το ιστορικό της μάθησης του παιδιού και πως οι σχέσεις του με τους γονείς καθορίζουν το είδος και την ισχύ της ταύτισης μαζί τους, και **β)** Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ισχύ της ταύτισης και στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας που υποτίθεται ότι εξαρτώνται από αυτήν. Η έρευνα που βασίστηκε σ'αυτά τα ερωτήματα, έδωσε αρκετά σημαντικά αποτελέσματα. Έδειξε τη σημασία της συμπεριφοράς του γονέα και των μέσων διαπαιδαγώγησης στην ανάπτυξη ορισμένων χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, όπως η επιθετικότητα και η εξάρτηση. Ερεύνησε τη συχνότητα με την οποία οι γονείς ενισχύουν την επιθετική ή κοινωνική συμπεριφορά, το θυμό και την ενοχή που μπορούν να προκύψουν από διαφορετικά επίπεδα απαγορεύσεων και τιμωρίας και τη στάση των γονέων σε θέματα όπως η διαφοροποίηση των ρόλων του φύλου.³

1.4. Η ΜΙΜΗΣΗ ΠΡΟΤΥΠΩΝ ΩΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Για πολλούς συμπεριφοριστές η έννοια της ταύτισης ήταν πολύ απομακρυσμένη από την παρατηρήσιμη συμπεριφορά του παιδιού. Υποστήριξαν ότι η μόνη αντικειμενική παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε είναι ότι τα παιδιά μαθαίνουν να συμπεριφέρονται όπως οι γονείς τους, και ότι διεργασίες όπως αυτή της

² Watson, 1928 σελ 45-46

³ Sears, Maccoby and Levin, 1957 Sears, Rau and Alpert, 1965, Whiting and Whiting, 1975.

εσωτερίκευσης της συμπεριφοράς και των στάσεων των γονέων δεν μπορούν να αποδειχθούν. Πρότειναν λοιπόν, να αντικατασταθεί η έννοια της *τάυτισης* με την έννοια της *μίμησης*.

Η έρευνα γύρω απο τη μίμηση προτύπων που διεξήγαγε ο Bandura έδειξε ότι καινούργιες συμπεριφορές μπορούν ν'αποκτηθούν μέσα απο την *μίμηση των προτύπων που παρέχουν οι ενήλικοι* και ότι η ενίσχυση δεν είναι απαραίτητη για την διατήρησή τους. Ο Bandura σε ένα πείραμα του με παιδιά προσχολικής ηλικίας παρουσίασε μια ολιγόλεπτη κινηματογραφική ταινία, όπου ένας ενήλικος εκδήλωνε επιθετικότητα προς ένα φουσκωμένο ομοίωμα ανθρώπου. Έπειτα, τα παιδιά οδηγήθηκαν σε μια αίθουσα όπου υπήρχαν διάφορα παιχνίδια μεταξύ των οποίων και το ομοίωμα. Διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά παρουσίαζαν επιθετική συμπεριφορά, μιμούμενα το πρόσωπο που είχαν δει στην ταινία. Αύξηση της επιθετικότητας έχει διαπιστωθεί ακόμα και όταν χρησιμοποιούνται ως πρότυπα όχι μόνο ενήλικοι αλλά και συνομήλικοι. Μάλιστα η μίμηση ενήλικων προτύπων έχει μακροπρόθεσμες επιδράσεις σ'αντίθεση μ'αυτή των συνομηλίκων που είναι βραχυπρόθεσμη και μετά την παρέλευση διαστήματος έξι μηνών η επίδραση αυτή έχει τελείως ατονήσει.⁴

Επίσης, μεταβλητές όπως η δύναμη που έχει ένα μοντέλο στο ν'ασκεί εξουσία ή το πόσο ζεστή και φιλική παρουσιάζεται να είναι η συμπεριφορά του μπορούν να αυξήσουν την πιθανότητα της μίμησης. Τα αποτελέσματα αυτά άνοιξαν καινούργιους τρόπους ερμηνείας της συμπεριφοράς, που δεν ήταν αναγκαστικά συνεπής με τις ερμηνείες που προέρχονταν απο τη θεωρία της συντελεστικής μάθησης. Για παράδειγμα, οι γονείς μπορούσαν τώρα να ιδωθούν όχι μόνο ως δράστες παροχών ενίσχυσης ή τιμωρίας αλλά και ως μοντέλα προς μίμηση. Οι δύο αυτές οπτικές δίνουν όμως διαφορετικές ερμηνείες των επιδράσεων της συμπεριφοράς του γονέα στην κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Για παράδειγμα, ο πατέρας που (σύμφωνα με την συντελεστική μάθηση) δέρνει το παιδί του για να μειώσει μέσω της τιμωρίας, την επιθετική του συμπεριφορά, συγχρόνως δρα ως πρότυπο επιθετικότητας προς το παιδί αυτό. Άρα, σύμφωνα με τις αρχές της θεωρίας της μίμησης προτύπων, αυξάνει με την συμπεριφορά του την επιθετικότητα του παιδιού.

---

⁴ D.J.Hicks "Imitation and retention of film-mediated aggressive peer and adult models", στο περιοδικό Journal of Personality and Social Psychology, 1965, τομ.2^{ος}, σελ 97-100.

Εικόνα 1. Το πείραμα του Bandura

Πηγή: Παρασκευόπουλος, 1995

1.5. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΓΝΩΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

Μία ακόμη θεωρία για την ερμηνεία του φαινομένου της επιθετικότητας, είναι η κοινωνικογνωστική θεωρία επεξεργασίας πληροφοριών που αναφέρονται σε κοινωνικά ερεθίσματα την οποία ανέπτυξε ο Dodge και οι συνεργάτες του (Dodge, 1986, Petit, McClaskey and Brown, 1986). Αναφέρουν ότι, η αντίδραση που θα εκδηλώσει κάποιο άτομο στην ματαίωση ή σε μια πρόκληση δεν εξαρτάται από τα κοινωνικά ερεθίσματα που θα δεχτεί από το περιβάλλον αλλά από τον τρόπο με τον οποίο θα τα επεξεργαστεί και θα τα ερμηνεύσει. Επίσης, ο Dodge υποστήριξε πως, κάθε παιδί έχει αποθηκευμένες στη μνήμη του διάφορες κοινωνικές εμπειρίες τις οποίες μεταφέρει όταν εισέρχεται σε μια κοινωνική κατάσταση. Σε περίπτωση που συμβεί κάποιο απρόοπτο γεγονός, η αντίδρασή του και η ερμηνεία που θα του αποδώσει εξαρτάται από το αποτέλεσμα της γνωστικής επεξεργασίας των πληροφοριών, η οποία ακολουθεί πέντε βήματα.:

- α) Αποκωδικοποίηση πληροφοριών που σχετίζονται με το γεγονός.
- β) Ερμηνεία των πληροφοριών που συνέλεξε.
- γ) Αναζήτηση της κατάλληλης αντίδρασης.
- δ) Επιλογή του πιο ορθού τρόπου αντίδρασης στο γεγονός.
- ε) Η εκδήλωση της αντίδρασης στην οποία κατέληξε το παιδί.

Σύμφωνα με τον Dodge, τα παιδιά έχουν διαφορετικές εμπειρίες γι' αυτό και διαφέρει η αντίδρασή τους στον τρόπο που αντιμετωπίζουν τις διάφορες κοινωνικές καταστάσεις. Τα επιθετικά παιδιά μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να αντιδράσουν με βίαιο τρόπο γιατί βάσει των προηγούμενων εμπειριών τους θεωρούν ότι οι συνομήλικοί τους είναι εχθρικοί απέναντί τους. Έχει παρατηρηθεί πως όταν έρχονται σ' επαφή με την συμπεριφορά ενός ατόμου και μη γνωρίζοντας την πρόθεσή του, αναζητούν πληροφορίες που να αποδεικνύουν την προσδοκία του, αποδίδοντάς του λανθασμένα, εχθρική πρόθεση. Κατ' αυτό τον τρόπο θα αντιδράσουν επιθετικά απέναντι στο άλλο παιδί, το οποίο μπορεί να ανταποδώσει την επιθετικότητα. Έτσι, δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος, όπου ενισχύεται η προσδοκία του επιθετικού παιδιού ότι οι άλλοι είναι εχθρικοί απέναντί του.

1.6. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Περιβαλλοντικοί παράγοντες

Σημαντικό ρόλο στην εμφάνιση διαταραχών διαγωγής διαδραματίζει και το περιβάλλον στο οποίο ζει και μεγαλώνει ένα παιδί. Ένας παράγοντας περιβαλλοντικός που έχει συνδεθεί με επιθετική και αντικοινωνική συμπεριφορά είναι η οικονομική ανέχεια της οικογένειας. Τα παιδιά παρουσιάζουν πρόβλημα συμπεριφοράς ακόμα και όταν φτάσουν στην ενηλικίωση. Η οικονομική θέση της οικογένειας συνδέεται και με άλλους παράγοντες που θεωρούνται υπεύθυνοι όπως, το μέγεθος, ο αριθμός των αδελφών, η απουσία του ενός γονέα, η γονεϊκή εγκληματικότητα ή άλλα ατομικά χαρακτηριστικά που αποκλίνουν από το φυσιολογικό. Όσους περισσότερους παράγοντες βιώνει ένα παιδί τόσο μεγαλύτερος είναι ο κίνδυνος για την συμπεριφορά και προσαρμογή του. Στις διάφορες μελέτες φαίνεται να υπάρχει ομοφωνία σχετικά με την σχέση που υπάρχει στην επιθετική συμπεριφορά των παιδιών με τον τρόπο ανατροφής που ακολουθούν οι γονείς.

Επίδραση Οικογένειας

Ο τρόπος που οι γονείς αντιμετωπίζουν την επιθετική συμπεριφορά καθορίζει σημαντικά το βαθμό που το παιδί τους θα είναι μελλοντικά εχθρικό ή υποχωρητικό. Έρευνες που έχουν διεξαχθεί, (Herbert, 1987a Patterson, 1982) υποστηρίζουν ότι η ύπαρξη ενός γονέα επιθετικού, σε συνδυασμό με ένα περιβάλλον που στερείται θετικών συναισθημάτων μπορεί να διαμορφώσει χαρακτήρες παιδιών τα οποία δυσκολεύονται να ελέγξουν τις επιθετικές τους παρορμήσεις. Επίσης, η σύγκρουση και η βία μέσα στους κόλπους της οικογένειας, η έλλειψη κανόνων για την πειθαρχία, οδηγούν πολλά παιδιά στο να μεταχειρίζονται βίαια τους συνομηλίκους τους.

Παράλληλα, ο συνδυασμός χαλαρής πειθαρχίας και εχθρικής στάσης των γονέων δημιουργεί στο παιδί δυσκολία ελέγχου της συμπεριφοράς του. Συνήθως χρησιμοποιούν αυθαίρετους μεθόδους για να επιβληθούν. Αυτοί οι τρόποι ονομάζονται άσκηση δύναμης- επιβολής: Στην περίπτωση αυτή, ο ενήλικος ασκεί

αυταρχικό έλεγχο χρησιμοποιώντας τη σωματική τιμωρία, την λεκτική κακοποίηση, τις απειλές και την στέρηση δικαιωμάτων.

Επίσης, σημαντικός παράγοντας για την διαταραχή της συμπεριφοράς όπως προαναφέρθηκε, είναι και η σωματική βία, η οποία συνδέεται με προβλήματα δυσκολίας στην επικοινωνία, με παθητικότητα, κ.α. Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με την παραμέληση του παιδιού έχουν ως αποτέλεσμα την αποσυρση, έλλειψη ενδιαφέροντος και ανταποκρισης στους συνομηλίκους του (Fagot, Hagan, Youngblade and Potter, 1989). Κατ'αυτό τον τρόπο υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στην χρήση της σωματικής τιμωρίας και στα υψηλά επίπεδα της επιθετικότητας. Η βία προκαλεί βία, και έτσι το παιδί μαθαίνει πως αυτός είναι ο σωστός τρόπος αντίδρασης.

Συνομηλικοί

Πολύ συχνά τα διαταρακτικά παιδιά δέχονται την απορριψη των συνομηλίκων τους. Το γεγονός αυτό, έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται η αντικοινωνική τους συμπεριφορά και να δημιουργούνται επιπλέον προβλήματα προσαρμογής. Στον χώρο του σχολικού πλαισίου πρέπει να σημειωθεί, ότι τα νήπια δεν απορρίπτουν όλες τις επιθετικές πράξεις (Owleus, 1993). Όταν ένα παιδί, προκληθεί από κάποιο συμμαθητή του και αντιμετωπιστεί, η πράξη αυτή δεν αντιμετωπίζεται αρνητικά από τον περίγυρο του, αντιθέτως, γίνεται αποδεκτή. Επίσης, τα παιδιά δεν απορρίπτουν όλα τα επιθετικά παιδιά (Lancelotta & Vaughn, 1989). Δεδομένου, ότι τα επιθετικά αγόρια είναι περισσότερα από τα κορίτσια, η συμπεριφορά αυτή στα κορίτσια μπορεί να θεωρηθεί ιδιαίτερα αποκλίνουσα και συνεπώς απορριπτέα. Έρευνες που έχουν διενεργηθεί, έδειξαν ότι παιδιά τα οποία είχαν δεχτεί την απορριψη των συμμαθητών τους στην αρχή της σχολικής χρονιάς στην πρώτη δημοτικού, είχαν χαμηλότερη σχολική επίδοση και ήταν ακόμα πιο επιθετικά στο τέλος της χρονιάς. Το αποτέλεσμα αυτό, διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Επιθετικά αγόρια που δέχτηκαν την απορριψη των συμμαθητών τους στην τρίτη δημοτικού είχαν γίνει ακόμα πιο επιθετικά και είχαν αναπτύξει επιπλέον και αντικοινωνική συμπεριφορά μεταξύ της έκτης δημοτικού και της τρίτης γυμνασίου. Το εύρημα αυτό δεν ίσχυε για τα κορίτσια.

Αντιζηλία ανάμεσα στα αδέρφια

Πολλές φορές τα μικρά παιδιά τρομοκρατούν τους γονείς τους με την ανείπωτη ζήλια τους. Ρωτάνε γεμάτα ελπίδα: «Πότε θα φύγει μακριά αυτό»; (εννοώντας το μωρό). Η αδερφική αντιζηλία είναι ο όρος που χρησιμοποιούν οι ψυχολόγοι για να αναφερθούν στην επιθυμία εκδίκησης ανάμεσα στα αδέρφια (αγόρια και κορίτσια). Σχεδόν κάθε παιδί αναπτύσσει συναισθήματα ζήλιας και απορριψής όταν έχει να συναγωνιστεί ένα νέο μωρό το οποίο μονοπωλεί την προσοχή της μητέρας. Ίσως το παιδί αισθανθεί ότι δεν αγαπούν ή νιώσει «παραπεταμένο» σε σχέση με την αδερφή ή τον αδερφό του, όσο αδικαιολόγητα και αν είναι τα συναισθήματα αυτά. Η ζήλια πολύ συχνά έχει ως στόχο να προκαλέσει την προσοχή και βασίζεται στην πεποίθηση ότι ο μόνος τρόπος για να κερδίσει το παιδί την προηγούμενη πλεονεκτική του θέση είναι να ξαναγίνει μωρό. Το παιδί που ζηλεύει αναπτύσσει αναπληρωματικές συμπεριφορές (π.χ. το παιδί που είναι ιδιαίτερα υπάκουο, το παιδί που είναι πολύ καλό). Κάνει το καθετί προκειμένου να κρατήσει για λογαριασμό του την αποκλειστικότητα της μητρικής αγάπης ή προκειμένου να καθαρθεί από το άγχος και τις ενοχές που προκαλεί η ζήλια. Υπο την έννοια αυτή η ευθεία και άμεση επιθετικότητα του παιδιού μπορεί να μαρτυρεί πίστη στον εαυτό του καθώς και ένα ευαίσθητο σύστημα ψυχολογικής άμυνας. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα αδέρφια θεωρείται φυσιολογικός. Μάλιστα, πολλοί γονείς πιστεύουν πως ο ανταγωνισμός αυτός είναι μια καλή εκπαίδευση για την μελλοντική επιτυχή διαχείριση της επιθετικής συμπεριφοράς. Απο την άλλη πλευρά τον παιδαγωγό φοβίζει ίσως περισσότερο ένα παιδί που δεν αντιδρά, και μάλιστα ευθέως, στις ποικίλες στερήσεις ή πιέσεις που υφίσταται παρά ένα παιδί που αντιδρά έστω και με επιθετικότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2.1. ΟΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ

Στην πρώτη κατηγορία θεωριών εντάσσονται η γενετική θεωρία του Piaget και η θεωρία των ρόλων. Σύμφωνα με την πρώτη, το παιχνίδι είναι μια προσπάθεια αφομοίωσης του περιβάλλοντος χωρίς κάποιο ωφελμιστικό σκοπό. Πρόκειται δηλαδή για μεταφορά κάποιων γνωστών σχημάτων δράσης, αντιθέτων της μίμησης. Το παιχνίδι θεωρείται μια δραστηριότητα όπου η εξέλιξη της συμπεριφοράς γίνεται παράλληλα με την γνωστική εξέλιξη. Η θεωρία των κοινωνικών ρόλων υποστηρίζει πως το παιχνίδι συμβάλλει στην εκμάθηση κοινωνικών ρόλων, στην παρουσίαση της ταυτότητας αλλά προϋποθέτει τρόπους επικοινωνίας, γεγονός που προωθεί την γλωσσική εξέλιξη.

Στην δεύτερη κατηγορία εντάσσονται η ψυχαναλυτική θεωρία, η θεωρία της έρευνας της συμπεριφοράς και η θεωρία της κοινωνικοποίησης. Βάση της πρώτης θεωρίας, υποστηρίζεται πως το παιχνίδι είναι μια εναλλακτική μορφή ικανοποίησης που επιτυγχάνεται με την παραλλαγή της πραγματικότητας και με τη μετατροπή της σε μια μορφή που προκαλεί όρεξη και ευχαρίστηση. Ουσιαστικά είναι μια δραστηριότητα του ανθρώπου ενάντια στον φόβο, αφού συμβάλλει στην επεξεργασία δυσάρεστων βιωμάτων και αποτελεί τρόπος φυγής από την πραγματικότητα. Πρόκειται δηλαδή για ένα μέσο διαγνωστικό και ψυχοθεραπευτικό.

Η θεωρία της έρευνας της συμπεριφοράς αντιμετωπίζει το παιχνίδι ως μια μορφή ανακάλυψης τρόπων ικανοποίησης. Παρέχεται η δυνατότητα στο παιδί να ανακαλύψει, να μιμηθεί και να μάθει ενώ παράλληλα κινείται ανάμεσα σε ένταση και χαλάρωση. Τέλος, με την θεωρία της κοινωνικοποίησης διερευνάται η έμφυτη ικανότητα του νηπίου για παιχνίδι η οποία προκαθορίζεται από τις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες γίνεται η κοινωνικοποίηση του. Επομένως έλλειψη σωστής κοινωνικοποίησης οδηγεί σε δυσκολίες των παιδιών στο παιχνίδι και αποτελεί ένδειξη εγωκεντρισμού.

Από τις παραπάνω θεωρίες φαίνεται πως μέχρι σήμερα δεν υπάρχει ένας ενιαίος ορισμός που συμπεριλαμβάνει όλες τις μορφές παιχνιδιού. Ακόμα και όσοι ασχολήθηκαν με το θέμα «παιχνίδι», απομόνωσαν συγκεκριμένες πλευρές και τις χρησιμοποίησαν για τον ορισμό του. Το παιχνίδι έχει ερευνηθεί από την σκοπιά των αιτίων, των λειτουργιών και της σημασίας που έχουν από ανθρωπολογικής και

λαογραφικής σκοπιάς. Παρ'όλο που υπάρχουν διάφορες θεωρίες για το παιχνίδι, υπάρχει ταύτιση όλων ως προς τα χαρακτηριστικά που διασφαλίζουν την ελεύθερη δράση, την αυτονομία, την μη ταύτιση με τη συνηθισμένη ζωή και την δυνατότητα της επανάληψης.

2.2. ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΣΥΝΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΤΗΝ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Το παιχνίδι είναι μια ευχάριστη δραστηριότητα, την οποία το παιδί ασκεί με μεγάλη σοβαρότητα και της οποίας οι μεταβολές συνακολουθούν τις μεταβολές κάθε εξελικτικής φάσης του παιδιού. Τα χαρακτηριστικά της γενικότερης ψυχοσωματικής ανάπτυξης του όπως είναι ο εγωκεντρισμός, ξεχωρίζουν στο παιδικό παιχνίδι. Αρχικά, το βρέφος παίζει με το σώμα του και με αντικείμενα που βρίσκονται στο περιβάλλον του. Οι κανόνες δεν υφίστανται αλλά υπάρχουν αισθησιακά παιχνίδια για να δημιουργήσει το παιδί ευχαρίστηση στον εαυτό του. Έπειτα, αρχίζει να παίζει αλλά μοναχικά. Τα παιχνίδια του είναι άτακτα και μερικές φορές καταστροφικής ανίχνευσης. Στην προσχολική και πρωτο-σχολική ηλικία, τα νήπια δημιουργούν τους δικούς τους κανόνες και βλέπουμε να συνεργάζονται, να μοιράζονται ιδέες και να συμμετέχουν περισσότερο στο ομαδικό παιχνίδι.

Έρευνες που έχουν διενεργηθεί σχετικά με την ταξινόμηση της κοινωνικής και παιγνικής αλληλεπίδρασης, αναφέρουν πως έχουμε :

- α) Το παιδί που μένει αμέτοχο
- β) Το μοναχικό παιχνίδι, όπου παίζει μόνο του και ας βρίσκονται δίπλα του άλλα παιδιά.
- γ) Το παιδί μένει θεατής, παρατηρεί, συμβουλεύει, δεν συμμετέχει
- δ) Το παράλληλο παιχνίδι, όπου παίζει δίπλα με τα άλλα παιδιά, όχι όμως μαζί.
- ε) Το συντροφικό παιχνίδι, όπου παίζει με τους συμμαθητές του, παίρνει μέρος σε κοινές δραστηριότητες στις οποίες μάλιστα δεν υπάρχει σαφής διαχωρισμός ρόλων.
- στ) Το συνεργατικό παιχνίδι, συμμετέχοντας σε οργανωμένο και με κοινούς στόχους παιχνίδι στο οποίο αναλαμβάνει συγκεκριμένο ρόλο.⁵

⁵ Παρασκευόπουλος Ιωάννης, *Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη έως την ενηλικίωση (εξελικτική ψυχολογία)*, τόμος 2^{ος}, προσχολική ηλικία, Αθήνα 1995.

Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών δείχνουν μια αναπτυξιακή αλλαγή. Με την πάροδο της ηλικίας παρατηρείται μείωση του μοναχικού και παράλληλου παιχνιδιού, ενώ παράλληλα αυξάνουν το συντροφικό και συνεργατικό παιχνίδι.

2.3. Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ

Τα παιχνίδια εξυπηρετούν τρία βασικά στοιχεία: α) Προετοιμασία για τη ζωή, β) Κοινωνικό συναίσθημα, γ) Δίψα για κυριαρχία. Κατά την διάρκεια του παιχνιδιού, το παιδί κοινωνικοποιείται. Ουσιαστικά, μαθαίνει να συνεργάζεται, να παίζει σύμφωνα με κανόνες και να συνυπάρχει με συνομηλίκους του οι οποίοι διέπονται από διαφορετικές δυνατότητες, ιδέες και συναισθήματα. Το παιδί παίζοντας δοκιμάζει στάσεις, ενέργειες και ρόλους, μιμείται και ταυτίζεται. Επίσης, αναπτύσσεται η προσωπικότητα του, διαμορφώνεται ο χαρακτήρας του και εκφράζεται ελεύθερα.

Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας παίζουν κυρίως ομαδικά με αποτέλεσμα να ασκούνται στην θέληση και στην πρωτοβουλία, βασικά στοιχεία για την οικοδόμηση ενός χαρακτήρα. Παράλληλα, σ'αυτού του είδους τα παιχνίδια σημαντική είναι η συμβολή του κανόνα που τα διέπει. Κάθε κανόνας είναι ένα βασικό στοιχείο πάνω στο οποίο δομείται το παιχνίδι. Η αποδοχή του αυτόματα συνεπάγεται την ένταξη στην ομάδα και την υιοθέτηση αρχών που συνδέονται όχι μόνο με την δική του αυτοεκτίμηση αλλά και με το κοινό συμφέρον. Κάθε αναπτυσσόμενο άτομο θέλει τον κανόνα και την τάξη επειδή χάρη σ'αυτόν δομείται το περιβάλλον του, γεγονός διευκολυντικό για την εξέλιξη του. Οπότε και μια τέτοια πορεία κρίνεται θετική για την ολοκλήρωση της προσωπικότητας, όπως προαναφέρθηκε.

Παράλληλα, τα νήπια συσχετίζουν το σώμα τους και τις χειριστικές τους δεξιότητες με αντικείμενα που το ενδιαφέρουν. Εμπλέκονται κατά ένα μέρος στην πραγματικότητα της ζωής και έτσι οι δυνατότητες του τίθενται σε δοκιμασία με αποτέλεσμα το κέρδος σε ωριμότητα και κοινωνικότητα. Ο M. Debesse, γράφει: «Το παιχνίδι εξελίσσεται προοδευτικά, παράλληλα με την όλη εξέλιξη του παιδιού. Μέσα στο παιχνίδι το παιδί θα αναζητά το εμπόδιο, το δύσκολο όπως στην γνώση και στην ζωή. Δεν είναι απλή ευχαρίστηση αλλά ευχάριστο αγώνισμα.». Επίσης, συμπληρώνει πως ο σκοπός της αγωγής είναι να προσανατολίσει τις ενεργητικές δυνάμεις του παιδιού που εκδηλώνονται με το ελεύθερο παιχνίδι του. Αυτό θα το κάνει ο παιδαγωγός, ο ενήλικας. Αυτός που προέβλεψε για το προαύλιο του σχολείου, που

του καθόρισε τους κανόνες του παιχνιδιού , που του στάθηκε ως υπόδειγμα και στο παιχνίδι του ακόμη.

2.4. ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΩΣ ΔΙΑΓΝΩΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟ ΜΕΣΟ

«Όταν παίζουμε με το παιδί ή συμμετέχουμε με άλλους τρόπους στις φανταστικές του εμπειρίες, μπαίνουμε μέσα στον κόσμο της φαντασίας του»

Winnicott

Μετά τον Freud και τον Jung, που παρατήρησαν την συμβολική αξία του παιχνιδιού, η M. Klein και άλλοι είδαν το παιχνίδι ως θεραπευτικό και διαγνωστικό μέσο. Το παιχνίδι μπορεί να μελετηθεί απο την άποψη της εκλογής του υλικού της φύσης και του τύπου του. Βλέποντας λοιπόν ένα παιδί που παρουσιάζει κάποιο πρόβλημα να παίζει, κατανοούμε αρκετά για την φύση του προβλήματος, και τα αίτια (άγχος, επιθετικότητα, κ.τ.λ.) Ένα παιδί που παρουσιάζει έντονα άγχος δυσκολεύεται να παίξει. Ένα παιδί νευρωτικό διαφέρει στον τρόπο που παίζει, που πλησιάζει τα παιχνίδια και στις συγκινήσεις που το προσφέρουν. Πολύ συχνά, κυριαρχείται απο την τάση της καταστροφής και γενικότερα συμπεριφέρεται στο παιχνίδι σαν να είναι μικρότερο απο όσο είναι.

Πολλές φορές, τα νήπια εκδηλώνουν τις επιθετικές ορμές τους ή τα συναισθήματά τους στο παιχνίδι (π.χ. το παιδί που το μαλώνουν οι γονείς τους για κάποιο λόγο βλέπουμε να μαλώνει για τον ίδιο λόγο την κούκλα του). Τα επιθετικά παιδιά κυρίως αρέσκονται στο να επιδεικνύονται και να είναι το κέντρο της παρέας. Στην πλειονότητα τους συμμετέχουν σε συνεργατικά παιχνίδια με μιμήσεις ρόλων και υπακοής στους κανόνες ή προσαρμογής στα δικά τους δεδομένα. Επίσης, όταν το παιδί συγκρινόμενο αισθάνεται πως δεν τα καταφέρνει τότε υποτιμά τον αντίπαλο του ή και το ίδιο το πρόβλημα.

Μάλιστα, είναι πολύ συχνό το φαινόμενο κάποια παιδιά να παρουσιάζουν τον «φανταστικό τους σύντροφο», ως τον υπεύθυνο για πράξεις, αντιπάθειες και ζημιές. Αυτό δεν γίνεται επειδή το παιδί είναι μοναχικό αλλά μάλλον οφείλεται στην δυαδικότητα της προσωπικότητας του. Ο αόρατος σύντροφος συμβολίζει τον απωθημένο εαυτό του. Έτσι, όταν αυτό είναι φρόνιμο, ο φανταστικός φίλος ευθύνεται για την φασαρία, τις αταξίες, ότι το παιδί θέλει να κάνει και δεν μπορεί. Το κατά

πόσο αυτό είναι αποδεκτό από τους γονείς, ποικίλλει καθώς υποστηρίζεται ότι η προσωπικότητα πρέπει να είναι εναρμονισμένη και όχι διαιρεμένη.

2.5. ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Τα παιχνίδια στο σχολείο διακρίνονται σε εκείνα που χρησιμοποιούνται ως μέσα σε μια διδακτική διαδικασία και στο παιχνίδι ως μοντέλο διδασκαλίας. Ταξινομούνται σε ελεύθερα παιχνίδια αλληλεπίδρασης, σε παιχνίδια επένδυσης της διδακτικής διαδικασίας και σε παιχνίδια μάθησης.

Τα ελεύθερα παιχνίδια αλληλεπίδρασης επηρεάζουν με θετικό τρόπο τους μαθητές γιατί τους παρέχεται η δυνατότητα να κατανοήσουν καλύτερα τους συμμαθητές τους και τους συμπαίκτες τους. Το ελεύθερο παιχνίδι έχει απελευθερωτική, χαλαρωτική και θεραπευτική επίδραση και ο χώρος άσκησης τους είναι ο ελεύθερος χρόνος. Η διδασκαλία του μαθήματος με υλικά παιχνιδιών μπορεί να αποτελέσει ένα μέσο για την διδακτική διαμόρφωση του μαθήματος. Για παράδειγμα, ο πειραματισμός στα πλαίσια του παιχνιδιού με πράγματα από απλή πλαστελίνη μέχρι τεχνικά πειράματα διαμορφώνει συνθήκες αποκτησης εμπειριών. Τα παιχνίδια μάθησης ως βοήθεια για άσκηση και επανάληψη θεωρούνται λιγότερο κατάλληλα για την αποκτηση νέων γνώσεων αλλά ιδιαίτερα χρήσιμα για την αφύπνιση νέων κινήτρων.

Υπάρχουν παιχνίδια που χαρακτηρίζονται ως μέσα μάθησης αλλά υπάρχουν και μέσα μάθησης που χαρακτηρίζονται ως παιχνίδια. Η επαφή με αυτά εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο ο εκπαιδευτικός θα τα ενσωματώσει στην μαθησιακή διαδικασία. Σε κάθε περίπτωση η ενσωμάτωση των παιχνιδιών στην διδασκαλία προσφέρει δυνατότητες για να μετεξελιχθεί η μουσική και ο χορός σε παιχνίδι αλλά και γενικότερα η διδασκαλία όλων των γνωστικών αντικειμένων να προσλάβει ευχάριστη μορφή. Οι δραστηριότητες αυτές περιέχουν πέρα από τους στόχους του μαθήματος και το στοιχείο του παιχνιδιού.

Μέσα στον χώρο του σχολείου ο όρος παιχνίδι περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα εκδοχών ενασχόλησης. Τα κοινά χαρακτηριστικά αυτών των ενασχολήσεων είναι: - η αποδέσμευση από στόχους και εξωτερικές πιέσεις

- η πλήρωση του εσωτερικού κόσμου
- η χαρούμενη και ευχάριστη δράση
- η ολόπλευρη δραστηριοποίηση του παιδιού

- η ανάπτυξη της φαντασίας
- η ανάληψη και με αβίαστο τρόπο εκμάθηση ρόλων.

2.6. Ο ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Η εισαγωγή του υπολογιστή στις προσχολικές τάξεις αποτελεί μια από τις σημαντικές καινοτομίες των τελευταίων ετών στην εκπαίδευση των μικρών παιδιών. Είναι ένα μηχανήμα το οποίο με κατάλληλα προγράμματα και τους εκπαιδευμένους παιδαγωγούς μπορεί να αποβεί ένα εργαλείο μάθησης για τα παιδιά. Ένα από τα βασικά του πλεονεκτήματα είναι η δυνατότητα να προσφέρει πολλές διαφορετικές εμπειρίες, παρέχοντας την ευκαιρία σε παιδιά από διαφορετικά κοινωνικά, οικονομικά επίπεδα να αποκτήσουν γνώσεις και να εκφραστούν με πολλαπλούς τρόπους.

Οι δραστηριότητες με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή μπορούν να καλλιεργήσουν την φαντασία, την κριτική σκέψη των νηπίων, την δημιουργικότητα τους και ταυτόχρονα να τα ξεκουράσουν μέσα από την ψυχαγωγία. Παράλληλα, μπορούν να συμβάλλουν στον νοητικό τομέα, με την εκμάθηση νέων εννοιών, την αποκτηση γνώσεων, δεξιοτήτων που σχετίζονται με την ανάγνωση, την γραφή, κ.α. Επίσης σημαντική είναι η επίδραση του υπολογιστή στον κοινωνικό και συναισθηματικό τομέα των νηπίων. Προωθείται η κοινωνικότητα τους εφόσον η ενασχόληση τους είναι ομαδική. Αναπτύσσεται η συνεργασία, η ευγενής άμιλλα και η αλληλοβοήθεια καθώς τα παιδιά δείχνουν ενθουσιασμό και ικανοποίηση όταν δουλεύουν με τον υπολογιστή. Στον ψυχοκινητικό τομέα, οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη των λεπτών χειρισμών και το συντονισμό χεριού-ματιού. Παίζοντας, δοκιμάζουν τις δυνατότητες τους και κατανοούν καλύτερα τον εαυτό τους, αναπτύσσοντας την αυτονομία τους και την δύναμη ελέγχου που διαθέτουν.

Βέβαια, ο υπολογιστής δεν αντικαθιστά την νηπιαγωγό, η οποία διαδραματίζει ενεργό ρόλο στην μάθηση των παιδιών αλλά την συμπληρώνει. Με την δική της βοήθεια μπορεί να κάνει την εμπειρία αυτή ευχάριστη, με νόημα ή μονότονη, πληκτική και χωρίς νόημα. Πρώτα, ο ρόλος της είναι υποστηρικτικός ενώ σιγά-σιγά τα βοηθάει να αναπτύξουν την ανεξαρτησία τους. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι,

όταν η παιδαγωγός δεν είναι παρούσα υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να αλληλεπιδράσουν τα παιδιά μεταξύ τους και να «διδάξουν» το ένα το άλλο, αλλά συγχρόνως μπορεί να εκδηλωθεί μεγαλύτερη επιθετική συμπεριφορά (Binder & Ledger, 1985, Bergin et al, 1986, Shade et al, 1986, Clements, 1993, Schofield et al, 1995).

2.7. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΗ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΝΗΣΙΑΓΩΓΟΥ

Η αποτελεσματικότητα του υπολογιστή στην μάθηση εξαρτάται από τα προγράμματα και την νηπιαγωγό. Τα πιο γνωστά που βρίσκουμε εύκολα στο εμπόριο είναι τα προγράμματα εκγύμνασης και εμπέδωσης (drill and practice), με τα οποία τα νήπια ασκούνται σε ένα συγκεκριμένο θέμα με σκοπό να το εμπεδώσουν. Επίσης, υπάρχουν τα προγράμματα παρουσίασης (tutorials), με τα οποία τα παιδιά διδάσκονται π.χ. για τις εποχές, παρακολουθώντας εικόνες και τα προγράμματα προσομοίωσης (simulations), με τα οποία τα νήπια προσποιούνται πως είναι κάποιος άλλος (π.χ. ένα ζώο) και πρέπει να λύσουν τα προβλήματα που τους παρουσιάζονται σε ένα περιβάλλον, π.χ. ο λαγός να βρει τον δρόμο προς την φωλιά του διασχίζοντας ένα λαβύρινθο. Επιπλέον υπάρχουν τα προγράμματα ανοιχτού περιβάλλοντος (open learning environment), στα οποία τα παιδιά καλούνται να δημιουργήσουν κάτι π.χ. μια εικόνα) όπως επιθυμούν εκείνα.

Εκτός από τα προγράμματα όμως, στην οθόνη του υπολογιστή τα παιδιά έχουν την δυνατότητα να χειρίζονται οικοδομικό υλικό (Lego), ρομπότ (roamer), οχήματα και άλλα παιχνίδια με μικροεπεξεργαστές, να κάνουν ανακαλύψεις, να επιλύουν προβλήματα και να μαθαίνουν για τον προγραμματισμό μέσα από το παιχνίδι. Επίσης κυκλοφορούν και ηλεκτρονικά βιβλία με τα οποία διαβάζονται ιστορίες από τον υπολογιστή. Επιπλέον, κυκλοφορούν στο εμπόριο και τα παιχνίδια για τον υπολογιστή, τα οποία χωρίζονται σε παιχνίδια α) δράσης (Tetris), β) περιπέτειας (Dungeons & Dragons), γ) προσποίησης (Simcity), και δ) αναπαράστασης.

Άλλες δραστηριότητες οι οποίες χρησιμοποιούνται λίγο έως καθόλου από παιδιά προσχολικής ηλικίας, είναι η επεξεργασία κειμένου με την οποία τα παιδιά μπορούν να φτιάξουν και να δημοσιεύσουν μια εφημερίδα ή ένα περιοδικό, η

επικοινωνία με σχολεία και όχι μόνο, μέσα και έξω από τη χώρα τους, διαμέσου του διαδικτύου (περισσότερο για παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας).

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω προγράμματα, μια παιδαγωγός που θα χρησιμοποιήσει τον υπολογιστή με μικρά παιδιά μπορεί να επιλέξει τρεις κατευθύνσεις οι οποίες διαφέρουν σε στόχους και δραστηριότητες. Στην πρώτη κατεύθυνση μπορεί να χρησιμοποιούνται περιστασιακά παιχνίδια για τον υπολογιστή ή προγράμματα εκγύμνασης, κυρίως ως επιβράβευση, χωρίς να είναι ενταγμένα στο ευρύτερο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Στην δεύτερη κατεύθυνση χρησιμοποιούνται προγράμματα εκγύμνασης και άλλες κατευθυνόμενες και δομημένες δραστηριότητες που ενσωματώνονται στο πρόγραμμα. Στην τρίτη κατεύθυνση χρησιμοποιούνται προγράμματα επίλυσης προβλημάτων και "εργαλεία" (π.χ. προγράμματα ζωγραφικής). Οι έρευνες έχουν αποδείξει πως η πρώτη κατεύθυνση δεν οδηγεί πουθενά, η δεύτερη ενδέχεται να αυξήσει την απόδοση των παιδιών και η τρίτη η οποία απαιτεί περισσότερο χρόνο, προσπάθεια και αφοσίωση είναι η μόνη που προσφέρει τη δυνατότητα για ουσιαστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (Clements, Nastasi & Swanimathan, 1993).

Στην πρώτη περίπτωση, η νηπιαγωγός δίνει έμφαση στο αποτέλεσμα παρά στην διαδικασία και την απόκτηση της γνώσης. Ο ρόλος του παιδιού είναι παθητικός, διότι καλείται να παρακολουθήσει και να πράξει σύμφωνα με κάποιες οδηγίες. Στη δεύτερη περίπτωση δίνεται έμφαση στην κατανόηση, η παιδαγωγός θέτει γνωστικούς στόχους, αναφέρεται στις προηγούμενες γνώσεις των παιδιών, προκαλεί συζητήσεις, αλλά έχει τον έλεγχο της μαθησιακής διαδικασίας. Στην τρίτη περίπτωση, η νηπιαγωγός στρέφει τον έλεγχο της μαθησιακής διαδικασίας στο παιδί και το ενθαρρύνει να κάνει ερωτήσεις και να ανακαλύπτει τρόπους για να της απαντήσει. Ο ρόλος της παιδαγωγού είναι καθοδηγητικός και διευκολυντικός. Ο ρόλος του παιδιού αυτοκατευθυνόμενος, ενώ η διδασκαλία είναι σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό μη κατευθυνόμενη (Scardamalia & Bereiter, 1991).

2.8. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση αποτελεί μια διαδικασία αλληλεπίδρασης, καθώς κάθε μέλος κινείται, μιλάει, ενεργεί, επηρεάζει και επηρεάζεται από τις πράξεις και την συμπεριφορά των άλλων. Τα παιδιά εξερευνούν τα σύμβολα που χρησιμοποιούν, ώστε να προσεγγίζουν με πολλούς τρόπους τις έννοιες στις οποίες αναφέρονται. Αυτή η ροή της αλληλεπίδρασης και της εναλλασσόμενης ανταπόκρισης αποτελεί το επίκεντρο του δράματος⁶.

Παράλληλα η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση είναι ένα ομαδικό παιχνίδι που εκτός των άλλων υποβοηθά την κοινωνικοποίηση των μελών κατά το μεγαλύτερο μέρος του. Αν επικεντρωθούμε στις θεωρίες της κοινωνικοποίησης, τόσο στην ψυχαναλυτική, όσο και τη θεωρία των ρόλων, θα διαπιστώσουμε ότι η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση υποστηρίζει και επιτείνει τις διαδικασίες τους. Το παιδί εξερευνά και εμβαθύνει τη σχέση του με τους άλλους τόσο σ'ένα επίπεδο πραγματικό όσο και συμβολικό μέσω των απεριόριστων «υποθετικών» ρόλων και στάσεων που υποδύεται. Μέσω αυτών, εξετάζοντας τις ιδέες του και στάσεις του, μπορεί να αποκτήσει εμπιστοσύνη στον εαυτό του καθώς και την δυνατότητα να μορφοποιεί τις ιδέες του, να εκθέτει τις απόψεις του και έτσι να επικοινωνεί με τους άλλους.

Στον χώρο του νηπιαγωγείου μπορούμε να εξετάσουμε τους λόγους για τους οποίους ένα παιδί αντιδράει επιθετικά. Με την βοήθεια του παιδαγωγού, του ζητάμε να αναλάβει έναν ρόλο (στην περίπτωση μας να περιέχει κάποια επιθετική ενέργεια) και ουσιαστικά να συμμετάσχει σε ένα δρώμενο που θα περιλαμβάνει τα συναισθήματα του και να εκμαιεύσουμε γενικότερες ιδέες για το πρόσωπο που θα υποδύεται. Έπειτα, εμπλέκουμε όλα τα νήπια και με παιγνιώδη τρόπο ρωτάμε «πως» νιώθει, «τι» σκέφτεται, «γιατί» ο ήρωας του εμφανίζεται να αντιδράει με επιθετικό τρόπο, «πως» θα τον βοηθούσαμε να αλλάξει. Έτσι, μέσω της διαδικασίας του δράματος, διευρύνεται η ικανότητα του να προσεγγίσει έννοιες και να βρει λύσεις στα προβλήματα που ανακύπτουν. Η δραματική τέχνη παρέχει την δυνατότητα εκτόνωσης και τη βίωση υψηλών τόνων συναισθημάτων. Το παιδί μαζί με την ομάδα μπορεί να οδηγηθεί σε έντονη δράση και συγχρόνως να αποφορτιστεί από τη συσσώρευση συναισθημάτων βίας, άγχους, κ.α. που μάλιστα μπορεί να τα μετατρέψει σε θετικά

⁶ Philosophy in a New Key (1975), Cambridge, Mass, Harvard University Press

συναισθήματα και εκφράσεις μέσω της κάθαρσης. Δίνεται η ευκαιρία στο παιδί να εξωτερικεύσει και να εκφράσει τα ψυχικά συμπλέγματα που έχουν σχηματισθεί και βρίσκονται απωθημένα στο ασυνείδητο του. Ακόμα του επιτρέπει να εκφράσει μαζί με τα άλλα μέλη της ομάδας τα συλλογικά κοινωνικά συμπλέγματα καθώς και τα αρχέτυπα. Στην κατεύθυνση αυτή κινείται η τεχνική της Δραματοθεραπείας που χρησιμοποιεί τις θεατρικές εκφράσεις για θεραπευτικούς σκοπούς.

Στην δραματική τέχνη ασκείται η ενσυναίσθηση. Μέσα από τις ασκήσεις και τα ποικίλα δρώμενα τα αντικείμενα εμψυχώνονται, αποκτούν μια συμβολική εκφραστικότητα όπου το παιδί μπορεί να γίνει ένα με αυτά. Επίσης, το νήπιο μπορεί να κατανοήσει τον συμμαθητή του και υποθετικά να μπει στη θέση του. Με χαρά και απόλαυση ζει στα πρόσωπα και πράγματα τη δική του εσωτερική ζωή. «Μέσα στο ψυχοφυσιολογικό του χώρο τα διάφορα βιώματα του γίνονται τα αισθητά σύμβολα που εκφράζουν και ενσαρκώνουν τα ίδια τα πλάσματα της συνειδησιακής τους ζωής». Με την ενσυναίσθηση το παιδί ενώνεται με τα αντικείμενα, τόσο τα άψυχα όσο και τα έμψυχα και ταυτίζεται με το σύμπαν. Σε γενικές γραμμές, η δραματική τέχνη αποτελεί την δυναμική διαδικασία ενατένισης του εαυτού, των άλλων, των σχέσεων, του κοινωνικού γίνεσθαι, του κόσμου. Όλα όσα αναφέρθηκαν συνδέονται με τον κρίκο της χαράς, της απόλαυσης, της δημιουργίας και αναπτύσσονται σ' ένα πεδίο με αυστηρά οριοθετημένα πλαίσια, το σχολείο (Dodd, 1991).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε πολλές περιπτώσεις παιδιών, ο τρόπος να αντιδρούν επιθετικά, με την παραμικρή ευκαιρία που τους παρέχεται, εμφανίζεται να είναι ριζωμένος στο αναπτυσσόμενο νευρικό τους σύστημα. Φαίνεται λοιπόν, ότι έχουν μια φυσιολογική αδυναμία στο να ελέγξουν τα συναισθήματα τους όπως άλλα παιδιά της ηλικίας τους. Κάποια από τα επιθετικά αυτά νήπια, είναι συχνά αναγκαίο να μάθουν να εξασκούν τις κοινωνικές τους δεξιότητες. Επίσης, η επιθετικότητα είναι μια αντίδραση στην απόρριψη που δέχεται ένα παιδί στην βρεφική του ηλικία. Το δάγκωμα, το χτύπημα και το σπρώξιμο είναι διαδεδομένες τακτικές για το παιδί, πριν αυτό αναπτύξει τον προφορικό λόγο, και του επιτρέπουν να επικοινωνεί με έναν πιο σύνθετο τρόπο σχετικά με το τι ακριβώς θέλει και το πως αισθάνεται.

Έρευνες που έχουν διεξαχθεί, αναφέρουν πως στην ηλικία των τεσσάρων χρόνων το νήπιο έχει την ικανότητα να ελέγχει και να συγκρατεί τον θυμό του απέναντι στις δυσάρεστες υποδείξεις των γονέων του. Στα πέντε τους χρόνια, εμφανίζουν αρνητισμό και δεν συμμορφώνονται με τις υποδείξεις που τους γίνονται. Μερικές από τις διαφορές στην επιθετικότητα μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ίσως οφείλονται στο γεγονός ότι οι γονείς στις δυτικές κυρίως κοινωνίες, τείνουν να αποδοκιμάζουν περισσότερο την επιθετικότητα στα κορίτσια παρά στα αγόρια.

Τα επιθετικά παιδιά δημιουργούν αρνητικά συναισθήματα στους γονείς και τους δασκάλους τους και συχνά τους κάνουν να υποφέρουν. Οι συμμαθητές τους και όσοι αποτελούν τον περίγυρο τους, όταν μάλιστα είναι πιο αδύνατοι ή λιγότερο γεροδεμένοι υποφέρουν εξ'ίσου από τα χτυπήματα τους και την σκληρή γλώσσα που διαθέτουν. Πολλά επιθετικά παιδιά είναι και τα ίδια κακοποιημένα, πληγώνονται, απογοητεύονται και η δυστυχία που τα κάνει επιθετικά μεγαλώνει όταν οι συνομήλικοί τους τα αποφεύγουν και όταν οι ενήλικοι τα τιμωρούν.

Αυτά τα νήπια, εμφανίζουν να έχουν λιγότερο ώριμο νευρικό σύστημα από τα άλλα παιδιά της ηλικίας τους. Αυτό υποδηλώνει μια ποικιλία προβλημάτων σχετικά με τον αυτο-έλεγχο τους. Αδυνατούν να καθίσουν περισσότερο από λίγα λεπτά, εύκολα αποσπάται η προσοχή τους και μόλις ξεκινήσουν να ενθουσιάζονται για κάτι

ή να θυμώνουν δεν μπορούν να σταματήσουν τον εαυτό τους. Αν και είναι πολύ αυθόρμητα, υπάρχουν τρόποι να τα αντιμετωπίσουμε στην τάξη όπως θα δούμε σε παρακάτω κεφάλαιο.

3.2. ΠΟΤΕ Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Τίθενται λοιπόν το ερώτημα, πότε η επιθετικότητα αποτελεί πρόβλημα και με ποια κριτήρια μπορεί να θεωρηθεί υπερβολική ή δυσλειτουργική. Η απάντηση που θα δίναμε είναι ότι θα πρέπει να ανησυχήσουμε αν η συχνότητα, η ένταση και η διάρκεια της επιθετικής συμπεριφοράς είναι ακραίες. Ένα άλλο σημείο στο οποίο θα πρέπει να εστιάσουμε είναι και η ταυτόχρονη συνύπαρξη πολλών άλλων προβλημάτων όπως η προκλητική συμπεριφορά, η υπερκινητικότητα κ.τ.λ. Το παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζει τα βασικά σημεία⁷ :

Συχνότητα - υψηλά ποσοστά επιθετικής συμπεριφοράς

Ένταση - σκληρές πράξεις

Συμπεριφορά

Αριθμός - πολλά συνυπάρχοντα προβλήματα

Διάρκεια - ιδιαίτερα επίμονες δυσκολίες

Αίσθηση - παράξενη και μη κατανοητή συμπεριφορά

Διάγραμμα ΣΕΑΔΑ

3.3. ΑΙΤΙΑ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Τα παιδιά με επιθετική συμπεριφορά δείχνουν να έχουν προσκολληθεί σε ένα εγωκεντρικό στάδιο της ανάπτυξης τους όποια και αν είναι η ηλικία τους. Το διάστημα ανάμεσα στο πρώτο και στο τρίτο έτος της ζωής ενός παιδιού είναι πολύ σημαντικό απο την άποψη της ανάπτυξης μιας τέτοιας συμπεριφοράς. Ένας απο αυτούς τους λόγους είναι η αδυναμία των γονέων να αντιμετωπίσουν την πρώτη αντίδραση εξαναγκασμού που εμφανίζει το παιδί τους και να το προετοιμάσουν για εκείνες τις πτυχές της κοινωνικοποίησης που σχετίζονται με την συνεργασία και τον έλεγχο των παρορμήσεων. Ο ψυχολόγος Gerald Patterson (1982), αναφέρεται

⁷ Martin Herbert, *Οι καβγάδες των παιδιών (αντιμετώπιση προβλημάτων παιδιού και εφήβου)*, επιμ. Β. Παπαδιώτη-Αθανασίου, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2000.

συνοπτικά για τις ευθύνες των γονέων και τον ρόλο τους (πιο αναλυτικά σε άλλη ενότητα). Πιθανότατα να αμελούν να διδάξουν τις πρώτες κοινωνικές δεξιότητες και σπάνια να ενισχύουν ή να ενθαρρύνουν τις ικανότητες των μικρών παιδιών. Παράλληλα, η τιμωρία που επιβάλλουν πολλές φορές μπορεί να πραγματοποιείται με έναν μη πειστικό τρόπο που στερείται αξιοπιστίας. Επίσης, δεν αποκλείεται το γεγονός η εκφοβιστική ή περιπαικτική συμπεριφορά άλλων αδερφών να τα οδηγεί σε αντίδραση εξαναγκασμού και προστασίας λειτουργώντας με αυτό τον τρόπο. Γενικά, τα παιδιά δεν είναι σε θέση να επιβάλλουν όρια στον εαυτό τους και να λειτουργούν με λογικό τρόπο. Αυτά τα όρια τα θέτουν οι γονείς, όταν όμως δεν υπάρχουν οικογενειακοί κανόνες δημιουργείται ανασφάλεια και εκδηλώνονται πολλές αντιδράσεις και ανεπιθύμητες συμπεριφορές.

Η επιθετική συμπεριφορά δεν εξαιρείται με την επιβολή κάποιας τιμωρίας. Ουσιαστικά, δεν είναι η ίδια η τιμωρία αναποτελεσματική αλλά το είδος που επιβάλλουν οι γονείς. Η τιμωρία των επιθετικών παιδιών είναι αναγκαία, θα πρέπει να εφαρμόζεται στα πλαίσια μιας ζεστής σχέσης και συζητήσεων. Βέβαια, σε καμία περίπτωση δεν είναι λύση η χρήση της βίαιης τιμωρίας. Ο Patterson υποστηρίζει πως κάποιοι μέθοδοι πειθαρχίας όπως είναι η απομάκρυνση από τη θετική ενίσχυση και οι λογικές συνέπειες (δουλειά στο σπίτι, απώλεια δικαιωμάτων) προκαλούν αποστροφή αλλά δεν είναι βίαιες και ο Patterson εγγυάται την σχετική αποτελεσματικότητα τους (Herbert, 1987a)

Καθώς τα παιδιά πλησιάζουν στην εφηβεία, γίνονται περισσότερο διεκδικητικά, αντιδραστικά, και αυτό που για τους γονείς πριν από μερικά χρόνια ήταν μια κατάσταση ελεγχόμενη γίνεται σε αυτή την φάση πιο απειλητική και πολλές φορές επικίνδυνη, όταν μάλιστα τα παιδιά μπορούν να κρίνουν θετικά ή αρνητικά την απόφαση που έχει ληφθεί. Έτσι λοιπόν, εμφανίζονται οι επιθετικές συμπεριφορές που συνοδεύονται από αισθήματα αποτυχίας και μετά αυτές διατηρούνται. Το γεγονός αυτό εξηγούν οι ψυχολόγοι της συμπεριφορικής κατεύθυνσης διενεργώντας μια λεπτομερή ανάλυση της συμπεριφοράς του παιδιού. Συσχετίζουν την συγκεκριμένη στάση με γεγονότα που παρουσιάζονται σε δύο περιβάλλοντα, το εξωτερικό και το εσωτερικό.

3.4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΥ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΡΑΧΩΝ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Το σχολείο ασκεί σημαντική επίδραση στον τομέα της κοινωνικοποίησης του παιδιού, καθώς απαιτεί από όλους τους συμμετέχοντες να προσαρμοστούν στα δικά του μέτρα. Έτσι, μπορεί να λειτουργήσει θετικά όχι μόνο για τα φυσιολογικά παιδιά, αναπτύσσοντας τις κοινωνικές τους δεξιότητες αλλά και για τα παιδιά που πραγματικά δεν έχουν ομαλή πορεία κοινωνικοποίησης, παρέχοντας τους περιβάλλον υποστήριξης και ενθάρρυνσης. Πολλές φορές ταυτίζουν τον εαυτό τους με τον δάσκαλο, και ο ίδιος λειτουργεί ως πρότυπο. Πιο συγκεκριμένα θα πρέπει να έχει την ικανότητα να εξηγεί, να βοηθάει, να ενθαρρύνει, να βάζει όρια μέσα στην τάξη και ο χαρακτήρας του να διέπεται από υπομονή και κατανόηση. Ένας παιδαγωγός μπορεί να εργάζεται ακόμα και ψυχοθεραπευτικά. Αναγκαία συνθήκη όμως είναι η εύρεση πολλών τρόπων διδασκαλίας και εκπαίδευσης που να διαφέρουν από τους παραδοσιακούς. Για παράδειγμα, είναι γνωστό πως η τιμωρία δεν φέρνει τα επιθυμητά αποτελέσματα και τις περισσότερες φορές δεν συμμορφώνει την συμπεριφορά των παιδιών.

Σύμφωνα με τις Bredekamp & Copple (1997), ο ρόλος του παιδαγωγού συνοψίζεται στα εξής:

- Να σέβεται και να αποδέχεται τα παιδιά.
- Να δημιουργεί θετική σχέση μαζί τους.
- Να λαμβάνει υπ' όψη ότι παρά το γεγονός πως υπάρχουν ομοιότητες ανάμεσα στα παιδιά της ίδιας ηλικίας, κάθε παιδί είναι διαφορετικό επομένως δεν πρέπει να περιμένει ότι όλα τα παιδιά μπορούν να μάθουν με τον ίδιο τρόπο.
- Να παρατηρεί τα νήπια, ώστε να ενημερώνεται για τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα τους, τις ικανότητες τους και να προγραμματίζει με βάση αυτά τις δραστηριότητες της.
- Να διατηρεί στενή επαφή με τις οικογένειες τους, ώστε να ενημερώνεται για την ζωή των παιδιών έξω από την τάξη.
- Να τους προσφέρει την δυνατότητα να κάνουν επιλογές που έχουν νόημα για αυτά.
- Να τους προσφέρει ευκαιρίες ανάπτυξης σε τομείς όπου δεν είναι πολύ ικανά.

- Να θέτει προβλήματα, να κάνει ερωτήσεις, σχόλια και προτάσεις που διεγείρουν τη σκέψη των παιδιών και τα βοηθούν να διευρύνουν τις γνώσεις τους.
- Να είναι έτοιμη να αντιμετωπίσει τις ιδιαιτερότητες μεμονωμένων παιδιών.
- Να βοηθάει τα παιδιά να αντιλαμβάνονται τα όρια στην συμπεριφορά τους και το σημείο που μπορούν να εμπλέκονται στην δημιουργία και την τήρηση των κανόνων.
- Να δημιουργεί συνθήκες ώστε τα παιδιά να ακούν το ένα το άλλο και να κατανοούν τις ανάγκες και τα συναισθήματα των άλλων.
- Να βοηθάει τα παιδιά να ελέγχουν την επιθετικότητα τους, προσφέροντας τους εναλλακτικές λύσεις μετάβασης απο την επιθετικότητα στην επίλυση των συγκρούσεων, όπως η λεκτική έκφραση των αναγκών και των συναισθημάτων.

Συχνά πολλά παιδιά ανταμείβονται για την επιθετική συμπεριφορά τους. Το παιδί που παραφέρεται στην τάξη γενικά λαμβάνει και την περισσότερη προσοχή απο την νηπιαγωγό. Το παιδί που κλέβει την σειρά για να κάνει πρώτο τσουλήθρα μερικές φορές καταφέρνει να την χρησιμοποιήσει πιο πολλές φορές απο τα άλλα παιδιά. Ένα απο τα πιο δύσκολα προβλήματα που οι γονείς και οι δάσκαλοι αντιμετωπίζουν στην προσπάθεια τους να σταματήσουν την επιθετική συμπεριφορά είναι ότι βραχυπρόθεσμα το παιδί παίρνει ακριβώς αυτό που θέλει. Μόνο μετά την πάροδο αρκετών χρόνων τα επιθετικά παιδιά με ανάρμοστη συμπεριφορά πρέπει να αντιμετωπίσουν την έλλειψη φίλων, την κακή φημολογία και τις άλλες συνέπειες της συμπεριφοράς τους.

Για κάποια παιδιά αυτή η τάση για επιθετικότητα αλλά και γι' άλλες δυσάρεστες συμπεριφορές φαίνεται να υπάρχει εκ γενετής. Υπάρχουν κάποιες ενδείξεις ότι ένα ποσοστό αυτών των παιδιών μπορεί να αναγνωριστεί ως αεικίνητα έμβρυα τα οποία κλωτσάνε περισσότερο κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης απο τα υπόλοιπα. Έχει παρατηρηθεί ότι μερικά πολύ επιθετικά παιδιά υπήρξαν ατίθασα βρέφη πριν ακόμα ξεκινήσουν να μπουσουλάνε και να περπατάνε.

3.5. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΝΤΑΣ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Για το παιδί που συνεχίζει να χτυπάει ενώ του έχουμε υποδείξει ποια πρέπει να είναι η σωστή συμπεριφορά του δίνουμε την δυνατότητα της επιλογής. Το παρακινούμε να ζητάει από τους συμμαθητές του ότι θέλει και σε περίπτωση που του αρνηθούν μπορεί να απευθυνθεί σε εμάς (νηπιαγωγούς). Μόλις μας ζητήσει βοήθεια σε περίπτωση που δεν έχει ικανοποιηθεί η επιθυμία του από τους υπόλοιπους το προτρέπουμε να ασχοληθεί με ένα παιχνίδι, ή κάποιο βιβλίο ακόμα και να καθίσει σε μια γωνιά μόνο του προκειμένου να ηρεμήσει. Έπειτα, όταν νιώθει έτοιμο να μιλήσει με τους άλλους για το τι νιώθει και θέλει, μπορεί να επιστρέψει στην παρέα τους.

Πολλές φορές τα παιδιά παίζουν κάποιο βίαιο παιχνίδι είτε στον χώρο της αυλής είτε και μέσα στην τάξη χρησιμοποιώντας παράλληλα και κάποια μικρού μεγέθους παιχνιδάκια. Μιμούνται υπερήρωες, χαρακτήρες και πρότυπα από την τηλεόραση που πολλές φορές οι παιδαγωγοί κρίνουν πως είναι επιβλαβές για την ανάπτυξη τους. Θεωρείται δυσάρεστο γεγονός γιατί πιστεύουν πως επιδρά αρνητικά ακόμα και στην διαμόρφωση του χαρακτήρα τους και στον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται και ενεργούν, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι μπορεί να μην εμφανίζουν άμεση επιθετικότητα στα άλλα παιδιά. Βέβαια, κάποιοι νηπιαγωγοί επιτρέπουν στα παιδιά να παίζουν, μόνο στον χώρο της αυλής.

Όμως, τα νήπια έχουν την ανάγκη να δουλέψουν τα θέματα της σύγκρουσης του καλού και του κακού (σωστό, λάθος). Αναπτύσσουν στην αντίληψη τους μια εικόνα ξεκάθαρη του ποιος είναι καλός και κακός και συνήθως ταυτίζουν τους εαυτούς τους με τους «καλούς». Στο τέλος, οι κακοί πρέπει να έχουν και κακό τέλος, ώστε όλα να είναι σωστά στον κόσμο και τα ίδια να νιώθουν ασφάλεια. Αυτό το είδος παιχνιδιού είναι πολύ σημαντικό για τα παιδιά της προσχολικής εκπαίδευσης. Τους παρέχεται η δυνατότητα να αντιμετωπίσουν ότι είναι ή δεν είναι αποδεκτή συμπεριφορά και να αποκτήσουν αρκετό έλεγχο στα αισθήματα ασφαλείας τους. Το παιχνίδι μπορεί να είναι το κίνητρο για να ρωτήσουμε τα νήπια τι πιστεύουν πως είναι αυτό που κάνει το άτομο κακό ή καλό και αν πιστεύουν πως υπάρχει τρόπος για να βοηθηθεί να γίνει καλό. Μοιραζόμαστε τις σκέψεις τους, τις αντιλήψεις τους, οι οποίες πραγματικά είναι ιδιαίτερα ευφάνταστες και έχουν σκοπό και αποτέλεσμα.

Επίσης, μπορούμε να στρέψουμε τα παιδιά σε παιχνίδια συνεργασίας, όπου απαιτείται ομαδική δουλειά για την επίτευξη του έργου. Πολλές φορές, ανάμεσα τους δημιουργούνται αισθήματα ανταγωνισμού και εμφανίζονται επιθετικές τάσεις, ιδιαίτερα εκεί όπου υπάρχει έλλειψη διάθεσης για συνεργασία. Ζητάμε απο τα νήπια να αλληλοβοηθούνται μεταξύ τους και να απευθύνονται στο συμμαθητή τους με θετικό τρόπο για να υπάρχει και η αντίστοιχη ανταπόκριση. Όταν παίζουν όλοι μαζί, τα λιγότερο ικανά ή μικρότερα παιδιά μαθαίνουν απο τα πιο μεγάλα ή τα ικανά. Έχει παρατηρηθεί πως παιδιά που αποφεύγουν να παίζουν ομαδικά έχουν μεγαλώσει περισσότερο απομονωμένα. Παράλληλα, μπορούμε να διαβάσουμε παραδοσιακά παραμύθια, βιβλία που ασχολούνται με θέματα ισχύος και ελέγχου. Στο σημείο αυτό, ζητάμε και απο τα παιδιά να κάνουν την επιλογή με βάση τις ανάγκες τους και την διάθεση που έχουν κάθε φορά.

Στο χώρο του σχολείου, τα παιδιά που είναι επιθετικά, χρησιμοποιούν διάφορες μεθόδους για να καταφέρουν να επιβληθούν στους συμμαθητές τους. Για παράδειγμα, δημιουργούν κλίκες, θεσπίζουν κανόνες, αναθέτουν σε ορισμένα παιδιά δουλικούς ρόλους. Ακόμα, κάνουν άσχημα σχόλια για τους άλλους ή άμεσα μιλώντας σε τρίτους, αλλά σε απόσταση που να ακούει ο ενδιαφερόμενος ή «πίσω απο την πλάτη τους». Γενικότερα, η συμπεριφορά αυτή προδίδει πως το παιδί που την υιοθετεί αντιμετωπίζει προβλήματα με τον εαυτό του. Ουσιαστικά, χτίζει την εικόνα του υποβιβάζοντας τους άλλους. Στην περίπτωση αυτή, βοηθάμε το παιδί να δει τα θετικά του στοιχεία, χωρίς να το συγκρίνουμε με άλλους και τονώνουμε την αυτοπεποίθησή του, π.χ. «Βλέπω πως είσαι πολύ καλός στα μαθηματικά». Βέβαια, χρησιμοποιούμε και άλλους τρόπους προσπαθώντας να ήμαστε στοργικοί και να του πούμε όταν κάτι είναι καλό, π.χ. «Μπράβο που βοήθησες τον/την... να δέσει τα παπούτσια του», «Είσαι καλός/η φίλος/η και πρέπει όλοι να ακολουθήσουν το παράδειγμα σου».

Επίσης, η νηπιαγωγός μπορεί να χρησιμοποιήσει εναλλακτικά συστήματα επιβολής. Οι ανταμοιβές (αυτοκόλλητα κ.τ.λ.) για την καλή συμπεριφορά ή σε περιπτώσεις κακής συμπεριφοράς (αφαίρεση δικαιωμάτων) δε διδάσκουν αυτοσυγκράτηση στα παιδιά. Είναι μεγάλος ο πειρασμός να τις χρησιμοποιήσει κανείς επειδή μπορεί να είναι πολύ αποτελεσματικές στην άμεση αλλαγή συμπεριφοράς, αλλά δίνουν όλο τον έλεγχο στον παιδαγωγό. Αλλαγή πορείας, λογικές συνέπειες, στρατηγικές πρόληψης και άλλες τεχνικές θα μπορέσουν να διδάξουν τον αυτοέλεγχο καλύτερα απο τις τεχνικές επιβολής κι επίσης θα μειώσουν

εντυπωσιακά τις προβληματικές συμπεριφορές. Ένας κίνδυνος που απορρέει από τη συμπεριφορά επιβολής είναι η άμεση αποτελεσματικότητα του, έτσι ώστε οι δάσκαλοι ποτέ δεν τις απαλούν, για να μπορέσουν τα παιδιά να δράσουν σωστά από μόνα τους. Άλλο ένα πρόβλημα των ανταμοιβών είναι ότι τα παιδιά που δεν τις παίρνουν αισθάνονται απατημένα. Αυτό, κάποιες φορές οδηγεί τους δασκάλους στη διαμόρφωση συστήματος επιβολής για ολόκληρη την τάξη ακόμα και αν δεν χρειάζεται αληθινά.

Έπαινοι του τύπου : «Τι καλή δουλειά!» είναι ένα ελεγχόμενο από το δάσκαλο σύστημα επιβολής. Πρόκειται μάλλον για ένα λεκτικό σύστημα ανταμοιβής παρά για μια χειροπιαστή ανταμοιβή. Στις τάξεις όπου οι δάσκαλοι χρησιμοποιούν πολύ τον έπαινο, τα παιδιά είναι λιγότερο πρόθυμα να συνεργαστούν μεταξύ τους και αισθάνονται λιγότερα σίγουρα για τον εαυτό τους. Όμως η κοινωνική και προφορική ενθάρρυνση είναι κάτι που όλοι χρειαζόμαστε. Αυτό σημαίνει ότι πληροφορούμε τα παιδιά ότι πάνε καλά δίνοντας τους συγκεκριμένες πληροφορίες που βοηθάνε : «Μάζεψες τα τουβλάκια γρήγορα! Έτσι θα τα βρούμε εύκολα αύριο. Μάλιστα, χαιρόμαστε όλοι που η αίθουσα είναι καθαρή και τα παιχνίδια σε τάξη». Το να αλλάζουμε συμπεριφορές μέσα από συστήματα επιβολής μπορεί να είναι ωφέλιμο για παιδιά με μέτρια ως βαριά προβλήματα που προέρχονται από τις ειδικές τους ανάγκες ή με συμπεριφορές που δεν είναι αποδεκτές τον περισσότερο καιρό.

Εξίσου συνηθισμένη είναι η σκληρότητα που εκφράζεται με λόγια, ιδιαίτερα στα κορίτσια. Έχουν την τάση να εκφράζουν επιθετικότητα με λόγια και με έμμεσες πράξεις, όπως το να αποκλείουν τους άλλους. Αυτό πιθανότατα να οφείλεται σε δύο λόγους. Πρώτον, στο γεγονός ότι εμφανίζουν πιο προχωρημένες δεξιότητες λόγου συγκριτικά με τα αγόρια. Δεύτερον, στο ότι βλέπουν τα πρότυπα συμπεριφοράς στο σπίτι, στην τηλεόραση κ.τ.λ. Η συμπεριφορά αυτή ενισχύεται από την επιτυχία που εμφανίζεται να έχει στο να πληγώνει τους άλλους. Όμως, η εμφάνιση εξεζητημένης λεκτικής σκληρότητας σε τόσο μικρά παιδιά είναι απροσδόκητη, χωρίς αυτό να υποδηλώνει πως είναι και ασυνήθιστη.

Βασική προϋπόθεση από την πλευρά του δασκάλου είναι, να μην αντιμετωπίζει το παιδί σαν να έχει πρόβλημα, αλλά με στοργικότητα και αγάπη παρ'όλο που δεν εγκρίνουμε κάποιες συμπεριφορές του. Ο παιδαγωγός πρέπει να ανακαλύψει πολλές διεξόδους με τις οποίες τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν τα έντονα συναισθήματα τους. Ο ίδιος, οφείλει να είναι διαθέσιμος, να συνομιλεί μαζί τους και να τους παρέχει άφθονο χρόνο για να ασχολούνται με κινητικά παιχνίδια.

Επιπλέον, να εγκρίνει τα αισθήματα τους αρκετά συχνά, π.χ. «Είσαι θυμωμένος και αυτό επιτρέπεται δεν είναι κακό», βοηθώντας έτσι να εκφραστούν με ασφάλεια και μετά να αντιμετωπίσουν την αιτία του θυμού τους.

Μια άσκηση η οποία έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα και προέρχεται από βιωματική εμπειρία είναι η εξής: Ζητάμε από τα νήπια να καθίσουν σε έναν κύκλο και να πουν κάτι καλό που έχει στο χαρακτήρα το παιδί που κάθεται δίπλα τους. Φροντίζουμε έτσι να ανταλλάξουν θετικά σχόλια για τον εαυτό τους και για μια πράξη που έχουν κάνει. Μία παραλλαγή αυτής της άσκησης, είναι η δημιουργία βιβλίων για κάθε παιδί χωριστά κατά την διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Προτρέπουμε τα υπόλοιπα παιδιά να ζωγραφίσουν μια ζωγραφιά και να υπαγορεύσουν στην νηπιαγωγό να γράψει ένα θετικό σχόλιο για το παιδί για το οποίο γράφεται το βιβλίο. Τα αποτελέσματα αυτών των ασκήσεων είναι πραγματικά εντυπωσιακά. Οι σχέσεις μεταξύ των νηπίων ενδυναμώνονται και αισθήματα ασφάλειας, εκτίμησης και εμπιστοσύνης οικοδομούνται.

Παιδιά που εμφανίζουν επιθετική συμπεριφορά μπορεί να φέρονται έτσι επειδή δεν έχουν ένα στέρεο δεσμό με κάποιον μεγαλύτερο ο οποίος θα ασχολείται πολλές ώρες μαζί τους ή επειδή μιμούνται ανάλογες συμπεριφορές που εμφανίζονται στο σπίτι και στην τηλεόραση. Η ενθάρρυνση από μέρος του παιδαγωγού είναι απαραίτητη όταν τα νήπια φέρονται με αποδεκτούς τρόπους. Αποκτούν συνειδήσεις ενός πράγματος, ή μιας συμπεριφοράς όταν γνωρίζουν πως κάποιος μεγάλος ενδιαφέρεται για αυτά. Αυτό μπορούμε να το προσφέρουμε στα παιδιά και να δημιουργήσουμε μια ποιοτική διαφορά στην ζωή τους, ακόμα και αν κανένας άλλος μεγάλος δηλώνει πως δεν μπορεί. Ακόμα, τα μικρά παιδιά μαθαίνουν να φέρονται διαφορετικά. Αυτή η ικανότητα διδάσκεται στα πλαίσια του σχολικού χώρου με την συμπαράσταση και την βοήθεια της νηπιαγωγού.

3.6. ΕΝΗΜΕΡΩΝΟΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΥΣΚΟΛΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΟΥΣ

Πολλοί δάσκαλοι ανησυχούν μήπως χρειαστεί να αντιμετωπίσουν κάποιο γονιό έχοντας να του δώσουν δυσμενείς πληροφορίες για την συμπεριφορά του παιδιού του. Πιστεύουν πως ο γονιός μπορεί να αναστατωθεί, να πάρει αμυντική στάση, να κατηγορήσει τον παιδαγωγό ή ίσως και να φερθεί πολύ αρνητικά προς το παιδί του.

Ο/Η νηπιαγωγός σε όλη την διάρκεια του χρόνου μπορεί να μοιραστεί πολλές θετικές πληροφορίες για το παιδί. Με τον τρόπο αυτό, κερδίζουμε την εμπιστοσύνη των γονιών μέσα απο βοηθητική, υποστηρικτική και θετική επικοινωνία. Όταν τα σημάδια του προβλήματος εμφανιστούν, οφείλουμε να τους πληροφορήσουμε, αποφεύγοντας να τους ενημερώσουμε μετέπειτα, όπου επιφυλάσσονται εκπλήξεις. Οι παιδαγωγοί συχνά το αποφεύγουν επειδή είναι δύσκολο, τους προκαλεί άγχος και πολλές φορές μπορούν να διορθώσουν το πρόβλημα μόνοι τους ενώ το παιδί μπορεί να προσαρμοστεί ή και να ωριμάσει. Όταν οριστεί μια συνάντηση με τους γονείς είναι πιο σωστό να πούμε: «Έχω παρατηρήσει ότι ο Χ χτυπά τα άλλα παιδιά. Ας κανονίσουμε μια συνάντηση για να δούμε πως θα τον βοηθήσουμε». Συνήθως αποφεύγουμε να πούμε: «Θέλω να σας μιλήσω για το παιδί σας», γιατί αυτή η φράση πάντα προκαλεί μεγάλο άγχος και ανησυχία στους γονείς. Γενικότερα, ο παιδαγωγός πρέπει να υιοθετήσει τα παρακάτω⁸:

- Να συζητάει για τα στοιχεία και τις παρατηρήσεις του, καθώς και τις τρέχουσες στρατηγικές για την αντιμετώπιση του προβλήματος στο σχολείο.
- Με την βοήθεια των γονιών να εκπονούν ένα σχέδιο δράσης για τις καλύτερες λύσεις και να ορίζουν νέα ημερομηνία συνάντησης για να εκτιμήσουν την αποτελεσματικότητα του σχεδίου.

Επίσης, σε κάθε συνάντηση πρέπει να παρουσιάζουμε αντικειμενικές πληροφορίες. Για παράδειγμα, « Ο Χ. χτύπησε ένα παιδί στις εννιά, όταν ήθελε το παιχνίδι που έπαιζε το παιδί αυτό. Αφού τουμίλησα για άλλους τρόπους με τους οποίους μπορεί να παίρνει σειρά, χτύπησε ένα άλλο παιδί στις 9:15. Στις 10:30 έδωσε μπουνιά στο παιδί που καθόταν δίπλα του την ώρα του δεκατιανού. Δεν είδα να υπάρχει λόγος γι' αυτό». Ταυτόχρονα, θεωρούμε τους γονείς ειδικούς πάνω στα

⁸ Stone, J.G. Teacher Parent Relationships, Washington, DC: NAEUC, 1987.

παιδιά τους. Λαμβάνουμε σοβαρά τις αποψεις τους και ακούμε προσεκτικά τις ιδέες τους.

3.7. ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Ο τρόπος που οι γονείς αντιμετωπίζουν την επιθετική συμπεριφορά καθορίζει σημαντικά το βαθμό στον οποίο μακροπρόθεσμα το παιδί τους θα είναι υποχωρητικό ή εχθρικό. Η χαλαρή πειθαρχία απο μέρους των γονέων και η εχθρική τους στάση οδηγεί το παιδί στην εκδήλωση επιθετικής και δύσκολα ελεγχόμενης συμπεριφοράς (Herbert, 1987). Γενικότερα, οι γονείς με επιθετική στάση αποδοκιμάζουν τα παιδιά τους και δεν τους προσφέρουν αγάπη, στοργικότητα, αποδοχή ενώ πολύ συχνά χρησιμοποιούν την τιμωρία ως μέσο επιβολής.

Η περιφρόνηση μπορεί επίσης να συνδεθεί με τα συναισθήματα της εξάρτησης, και ο θυμός μπορεί να συνδεθεί με τη θλίψη και την κατάθλιψη. Στην παιδική ηλικία, ο θυμός και η θλίψη είναι πολύ κοντά το ένα στο άλλο και είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι σε μεγάλο βαθμό αυτό που ένας ενήλικος βιώνει ως θλίψη εκφράζεται απο το παιδί ως θυμός. Βέβαια, θα πρέπει να διαχωρίσουμε τις έννοιες θυμός και επιθετικότητα. Ο θυμός είναι μια προσωρινή συναισθηματική έκφραση που προέρχεται απο απογοήτευση σ'αντίθεση με την επιθετικότητα που είναι η προσπάθεια να χτυπήσεις ή να πληγώσεις έναν άνθρωπο ή να καταστρέψεις τα προσωπικά του αντικείμενα.

Για να αντιμετωπίσουμε το επιθετικό παιδί, οι πράξεις μας πρέπει να υποκινούνται απο την ανάγκη αυτό να προστατευθεί, να αναλάβει τον έλεγχο και όχι απο την επιθυμία μας να τιμωρηθεί. Οι γονείς οφείλουν να δείξουν στο παιδί ότι αποδέχονται τα συναισθήματα του, ενώ ταυτόχρονα μπορούν να υποδείξουν άλλους τρόπους για να εκφράσουν τα δικά τους συναισθήματα. Ένας ενήλικας, πιθανόν να σχολιάσει: "Άσε να σου πω τι θα έκαναν κάποια άλλα παιδιά αν αντιμετώπιζαν αυτή την κατάσταση". Έτσι, δεν είναι αρκετό να λέμε στα παιδιά ποιες συμπεριφορές θεωρούμε ως μη αποδεκτές, αλλά οφείλουμε να τους οδηγούμε στην μίμηση των σωστών τρόπων συμπεριφοράς. Ακόμα, είναι σημαντικό να τους γνωστοποιήσουμε το τι ακριβώς περιμένουμε απο αυτά. Το τελευταίο δεν επιτυγχάνεται με την τιμωρία, η οποία, αντίθετα με την υπάρχουσα αντίληψη, δεν αποτελεί αποτελεσματικό μέσο στο να το κατανοήσουν τα παιδιά.

Η πλειονότητα των παιδιών δεν έχουν γνώση της δύναμης τους ή ακόμα και τις επιπτώσεις των πράξεων τους. Έτσι, σε έναν κόσμο όπου πολύ συχνά τους υποδεικνύουν τι να κάνουν, που να πάνε και πως να συμπεριφερθούν, δεν φαίνεται παράλογο το γεγονός ότι μερικές φορές χρειάζονται να εκφράσουν την άποψη τους και να ακουστεί. Αυτά τα νήπια που συνεχίζουν να δρουν δυσάρεστα ή και επιθετικά μπορεί να μην είχαν ποτέ την ευκαιρία να ακουστούν πραγματικά σε ένα αληθινά ζεστό περιβάλλον. Είναι σημαντικό από την πλευρά των γονέων, να μην ακούν μόνο τα αστεία και τα γέλια των παιδιών τους αλλά ίσως να αφιερώνουν χρόνο για να αφουγκραστούν τα αρνητικά, δυσάρεστα και πληγωμένα συναισθήματα τους. Ακόμα συχνότερα, τα παιδιά δεν επιτρέπονται να μιλούν με αρνητικό τρόπο, να παραπονιούνται ή να εκφράσουν μια αντίθετη άποψη, με αποτέλεσμα τα συναισθήματα τους να συσσωρεύονται μέχρι μια μέρα χωρίς πρόθεση να ξεσπάσουν βίαια. Είναι πολύτιμο όμως να θυμόμαστε ότι, το να ακούμε τα παιδιά μας δεν σημαίνει πως πρέπει να υποκύπτουμε σε κάθε τους καπρίτσιο ή επιθυμία.

Πέρα από την εκτόνωση των συγκρατημένων συναισθημάτων, τα παιδιά που συμπεριφέρονται επιθετικά, μπορεί να το πράττουν λόγω ότι έχουν ανταμειφθεί για αυτό τον χειρισμό τους. Πολύ πιθανόν, οι γονείς να ήλπιζαν να μεγαλώσουν ένα παιδί το οποίο θα είναι δυνατό και ικανό να αντιμετωπίσει μόνο του δύσκολες καταστάσεις. Πιο συχνά, οι ίδιοι μπορεί να ενίσχυσαν ακούσια αυτή την επιθετική συμπεριφορά μέσω λανθασμένης αντίληψης που έχουν για την επιτήρηση του. Συγκεκριμένα, φωνάζοντας ή τιμωρώντας ένα παιδί που δρα επιθετικά, αυξάνουμε τις πιθανότητες να το οδηγήσουμε στην επανάληψη αυτής της πράξης. Ας φανταστούμε ένα παιδί που ήσυχα παίζει με τα παιχνίδια του. Σε όλη την διάρκεια αυτής της μισής ή μιας ώρας ο γονιός βρίσκεται κάπου γύρω του χωρίς όμως να μιλήσει καθόλου. Το γεγονός αυτό νευριάζει εμφανώς το νήπιο, το οποίο αρχίζει να πετά τα παιχνίδια του, να φωνάζει και να μιλάει με άσχημο τρόπο. Ο γονιός στο σημείο αυτό, παρεμβαίνει επιπλήττοντας το και στέλνοντας το στο δωμάτιο του. Θα φαινόταν ότι ο γονιός έπραξε σωστά σ'αυτή την περίπτωση εκτός από το γεγονός ότι η μόνη προσοχή που το παιδί έλαβε σ'αυτή την χρονική διάρκεια ήταν αρνητική. Αν αυτή αποτελεί μια τυπική περίπτωση, το παιδί ίσως να αρχίσει να αισθάνεται ότι οποιαδήποτε προσοχή λαμβάνει είναι καλύτερο από το να μην λαμβάνει καθόλου. Σαν αποτέλεσμα, πιθανότατα θα συνεχίσει να συμπεριφέρεται αποδιοργανωτικά στις καθημερινές του δραστηριότητες. Όταν έχουμε να αντιμετωπίσουμε επιθετικά παιδιά αξίζει τον κόπο να επαινέσουμε ακόμα και την πιο μικρή προσπάθεια σωστής συμπεριφοράς, ενώ

παράλληλα να δώσουμε λίγη ή καθόλου προσοχή στην αρνητική συμπεριφορά. Ο έπαινος μπορεί να αποτελέσει πάντα ένα σημαντικό κίνητρο προς την επιθυμητή κατεύθυνση.

Είναι επίσης σημαντικό να αναφερθεί ότι η συμπεριφορά μπορεί να είναι πολύ δύσκολο να αλλάξει και ότι συνήθως απαιτεί πολύ υπομονή. Η μεταστροφή ενός επιθετικού παιδιού σε μη επιθετικό δεν θα συμβεί σε μια μέρα και ένα παράξενο ξέσπασμα μπορεί να συμβεί ακόμα και όταν φαίνεται ότι το παιδί έχει θεραπευτεί. Για την αντιμετώπιση αυτών των παιδιών, ανεξάρτητα της ηλικίας τους, μπορούμε να παραθέσουμε τις εξής προτάσεις :

α) ΕΠΙΒΡΑΒΕΥΣΗ ΤΗΣ ΚΑΛΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Μπορούμε να πούμε στο παιδί ποιες είναι οι αποδεκτές για εμάς συμπεριφορές. Ένας παρατηρητικός και ευαίσθητος γονιός, θα καταφέρει να βρει πολλές ευκαιρίες κατά την διάρκεια της ημέρας για να κάνει θετικά σχόλια στο παιδί. Π.χ. «Μπράβο που περίμενες υπομονετικά καθώς μιλούσα στο τηλέφωνο», «Μ'αρέσει ο τρόπος που μπορείς και σκέφτεσαι τους άλλους». Εσκεμμένα αγνοούμε την ανάρμοστη συμπεριφορά, που μπορεί να είναι και ανεκτή. Αυτό βέβαια δεν υποδηλώνει πως δεν ενδιαφερόμαστε για το παιδί, αλλά προσπαθούμε με συζήτηση και διάλογο να κατανοήσει αυτό που στην συμπεριφορά του ήταν ακατάλληλο.

β) ΠΡΟΤΥΠΑ ΜΗ ΕΠΙΘΕΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Ιδιαίτερα αποτελεσματική, μπορεί να αποδειχθεί η ενθάρρυνση του νηπίου να κάνει παρέα με άλλα παιδιά που είναι φιλήσυχα. Για να διδαχτεί το παιδί νέες μορφές συμπεριφοράς, του παρέχουμε την ευκαιρία να παρατηρήσει ένα άτομο το οποίο εκτελεί επιθυμητές ενέργειες. Αυτό ονομάζεται μίμηση προτύπου και μπορεί να χρησιμοποιηθεί αποτελεσματικά στις επόμενες περιστάσεις :

- Για την απόκτηση νέων μορφών συμπεριφοράς, όπως οι κοινωνικές δεξιότητες, ή ο αυτοέλεγχος τις οποίες το παιδί δεν υποδεικνύει.
- Για την αύξηση ή την μείωση των αντιδράσεων που ήδη υπάρχουν στο ρεπερτόριο του παιδιού μέσα απο την επίδειξη της κατάλληλης συμπεριφοράς.⁹

⁹ Martin Herbert, *Οι καβγάδες των παιδιών (αντιμετώπιση προβλημάτων παιδιού και εφήβου)*, επιμ. Β. Παπαδιώτη-Αθανασίου, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2000.

γ) ΘΕΣΠΙΣΗ ΟΡΙΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

Οι κανόνες που επιβάλλονται στο σπίτι και στο σχολείο είναι απο τα γεγονότα που πρέπει να εκτιμηθούν για την αξιολόγηση της επιθετικής συμπεριφοράς. Στους κανόνες συμπεριλαμβάνονται εκτός απο τους καλούς τρόπους, η έκφραση αφοσίωσης και εμπιστοσύνης, η προσφορά βοήθειας κ.α. Ένα μέρος τους αποτελείται απο τους ηθικούς κανόνες που είναι απαραίτητοι για την διατήρηση της κοινωνικής τάξης. Δεδομένου, ότι αυτά τα παιδιά αψηφούν τους κανόνες, κρίνεται σημαντική η φύση των περιορισμών και των ορίων που θέτουν οι γονείς.

δ) Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΠΕΙΘΑΡΧΙΑΣ

Η σωστή πειθαρχία περιλαμβάνει την δημιουργία μιας ατμόσφαιρας που χαρακτηρίζεται απο σταθερότητα, σαφήνεια, ευσυνειδησία με την χρήση της λογικής. Η λανθασμένη πειθαρχία περιλαμβάνει την τιμωρία που είναι αδικαιολόγητα σκληρή ή ακατάλληλη και πολύ συχνά συνδέεται με τον εμπαιγμό και τις επιθέσεις ενάντια στην ακεραιότητα του παιδιού. Ένας απο τους πιο σημαντικούς σκοπούς που αξίζει να προσπαθήσουν οι γονείς είναι το να βοηθήσουν το παιδί να αναπτύξει τον σεβασμό για τον εαυτό του και τους άλλους. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, απαιτείται να θεωρούμε τα νήπια άξια σεβασμού και να υπάρχει ειλικρίνεια όταν τα αντιμετωπίζουμε.

ε) ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΣΩΣΤΟ ΚΑΙ ΤΙ ΛΑΘΟΣ

Τα παιδιά χρειάζεται να κατανοήσουν την διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στο σωστό και το λάθος. Μια μικρή αίσθηση ενοχής όταν προβαίνουν σε μια λάθος ενέργεια είναι μια καλή αρχή. Η αίσθηση ντροπής και όχι ενοχής, ωστόσο, συνδέεται με επιθετική συμπεριφορά. Πολύ πιθανόν, η ενοχή να στηρίζεται στην πράξη της παραβίασης και όχι στο άτομο, ενώ φαίνεται ότι αποτελεί κίνητρο για το ίδιο να επανορθώσει για την πράξη του, να την ομολογήσει και να απολογηθεί γι' αυτήν παρά να την αποφύγει. Γι' αυτό οι ειδικοί προτείνουν να μην αποδοκιμάζουμε το παιδί αλλά την πράξη. Είναι μια λεπτή διαφορά για τους γονείς αλλά αρκετά σημαντική.

στ) ΑΠΟΦΥΓΗ ΤΗΣ ΣΩΜΑΤΙΚΗΣ ΤΙΜΩΡΙΑΣ

Είναι πολύ εύκολο να θυμώσεις ή ακόμα και να επιτεθείς σ' ένα παιδί που συμπεριφέρεται άσχημα. Απλά πρέπει οι γονείς να είναι προσεκτικοί στον τρόπο που εκφράζουν τα συναισθήματα τους γιατί τα μικρά παιδιά μιμούνται ότι ακούν και

βλέπουν, επηρεαζόμενοι απο διάφορα πρότυπα. Χτυπώντας ή φωνάζοντας ένα ήδη θυμωμένο παιδί απλά επιτείνει την φορτισμένη κατάσταση. Αν περιμένουμε να αντιδράσει υπεύθυνα και ήρεμα, καλύτερα να προσπαθήσουμε εμείς οι ίδιοι να αισθανθούμε τα παραπάνω συναισθήματα γιατί και ο πιο σωστός διάλογος καταλήγει αντιπαραγωγικός και συνάμα αναποτελεσματικός. Πρέπει να θυμόμαστε πως το καθένα είναι μια μοναδική προσωπικότητα και έχει τους δικούς του ρυθμούς που πραγματικά διαφέρουν απο του ενήλικα, ο οποίος προσδοκεί να συμπεριφέρεται το νήπιο με κοινωνικούς τρόπους που είναι ευρύτερα αποδεκτοί.

B'

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ**ΤΡΙΤΗ: (21/3/06)****ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 10:00-10:30**

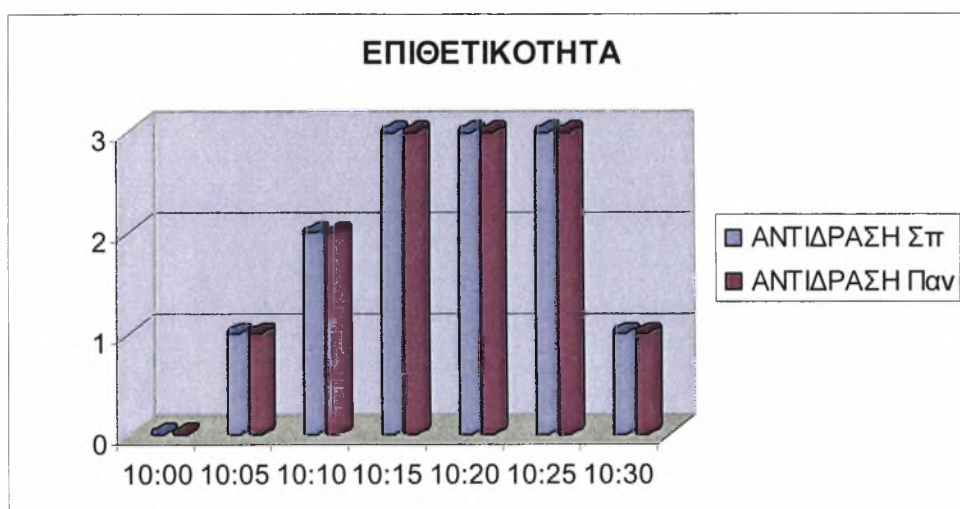
ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Αφού βρήκα τον παιδικό σταθμό, παρακολουθώ τα νήπια στο διάλειμμα για να αποφασίσω ποιο από τα παιδιά θα παρατηρήσω. Δύο αγόρια πέντε χρονών, ο Σπύρος και ο Παναγιώτης μου κεντρίζουν το ενδιαφέρον. Βλέπω να σπρώχνουν κάποιους συμμαθητές τους και η νηπιαγωγός επιβεβαιώνει την παρατήρησή μου.

ΤΕΤΑΡΤΗ: (22/3/06)**ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 10:00-10:30**

Την στιγμή που μπαίνω στην τάξη, τα παιδιά κάθονται στην "παρεούλα" και η νηπιαγωγός τελειώνει την αφήγηση ενός παραμυθιού.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Ο Σπύρος, κάθεται δίπλα στην δασκάλα του και βγάζει κάποια χαρτάκια από την τσέπη του για να τα δείξει στον διπλανό του. Ο Παναγιώτης μιλάει με τα άλλα παιδιά και η νηπιαγωγός του ζητά να κάτσει στο κέντρο της παρεούλας για να μην ενοχλεί. Στη συνέχεια, σηκώνονται και κάνουν μια σειρά για να προβάσουν τα ποιήματά τους. Ο Σπύρος και ο Παναγιώτης κάθονται δίπλα-δίπλα, έχουν περάσει τα χέρια τους πίσω από το σώμα τους και ανταλλάσσουν ξυλιές, καθ'όλη τη διάρκεια. Έπειτα, σηκώνονται τα κορίτσια. Οι δύο φίλοι κάθονται δίπλα στα καρεκλάκια και τσιμπάνε τη συμμαθήτριά τους που βρίσκεται κοντά τους αρχικά, έπειτα της σηκώνουν τη φούστα, την κλωτσάνε και της πατάνε το πόδι. Αφού σταματήσουν για πολύ λίγο να ενοχλούν το κορίτσι, ο Σπύρος δίνει μια σφαλιάρα στον Παναγιώτη, με την αιτιολογία να σταματήσει. Στη συνέχεια, ο Παναγιώτης ανταποδίδει και κοροϊδεύουν την κοπέλα, λέγοντας είσαι "χοντρή" και ο Σπύρος ταυτόχρονα φτύνει. Τέλος, ετοιμάζονται να βγουν σε έναν άλλο χώρο για να κάνουν πρόβες για τη σχολική τους γιορτή.

ΠΕΡΙΠΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Τα κορίτσια όταν απήγγειλαν ποιήματα τα αγόρια, δεν προκαλούσαν φασαρία. Σ' αντίθεση με τα αγόρια που ήταν λίγο ανήσυχα και συζητούσαν μεταξύ τους εκτός από τον Σπύρο και τον Παναγιώτη. Όταν και οι δύο, πείραζαν την συμμαθήτριά τους, αυτή στην αρχή προσπαθούσε να τους αποφύγει, έπειτα τους ζητούσε να την αφήσουν ήσυχη και αφού δεν είδε να την ακούν, τους κλώτσησε και η ίδια. Η νηπιαγωγός, όταν κατάλαβε πως ο Σπύρος κάνει φασαρία, τον ρωτά να της πει αν γνωρίζει κάποιο όρος (η λέξη αυτή υπήρχε σ' ένα ποίημα). Με αυθόρμητο τρόπο απαντά, «Σκύλα και Χάρυβδη».

Διάγραμμα 1

ΠΕΜΠΤΗ: (23/3/06)

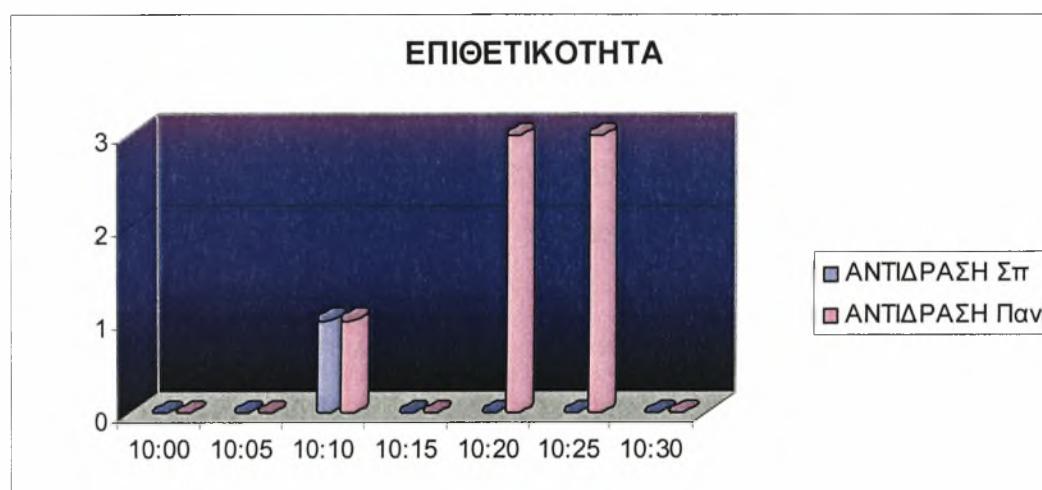
ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 10:00-10:30

Την ώρα που επισκέφτηκα τον παιδικό σταθμό, τα παιδιά βρίσκονταν στο χώρο όπου θα διεξάγονταν η γιορτή τους.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Μαζί με τα νήπια παρευρίσκονταν τρεις νηπιαγωγοί οι οποίοι τους ζήτησαν να καθίσουν στα καρεκλάκια τους. Ο Σπύρος και ο Παναγιώτης έχουν τις πρώτες θέσεις. Ο πρώτος σηκώνεται και ψιθυρίζει κάτι στον Παναγιώτη. Οι δυο τους σηκώνονται και τραβούν το πανί του προτζέκτορα. Η νηπιαγωγός τους φωνάζει και όλοι κάθονται ήσυχα. Προς το τέλος της παρατήρησής μου, βλέπω μια κοπέλα

που κάθεται δίπλα στον Παναγιώτη, η οποία παριστάνει την έγκυο, έχοντας τα πόδια της καλυμμένα απο την μπλούζα. Ο Παναγιώτης την βαρά 3-4 φορές και κάθεται φρόνιμα, αφού η νηπιαγωγός τον φωνάζει. Απο την άλλη ο Σπύρος είναι ιδιαίτερα ήσυχος και δεν δημιουργεί κανένα πρόβλημα.

ΠΕΡΙΡΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Η ημέρα αυτή χαρακτηρίζεται απο πολύ άγχος για την γιορτή που πλησιάζει και οι νηπιαγωγοί φροντίζουν να είναι όλοι φρόνιμοι. Τα νήπια προσέχουν με μεγάλο ενδιαφέρον και ακολουθούν τις οδηγίες για να γίνει πετυχημένη.

Διάγραμμα 2

ΤΕΤΑΡΤΗ: (29/3/06)

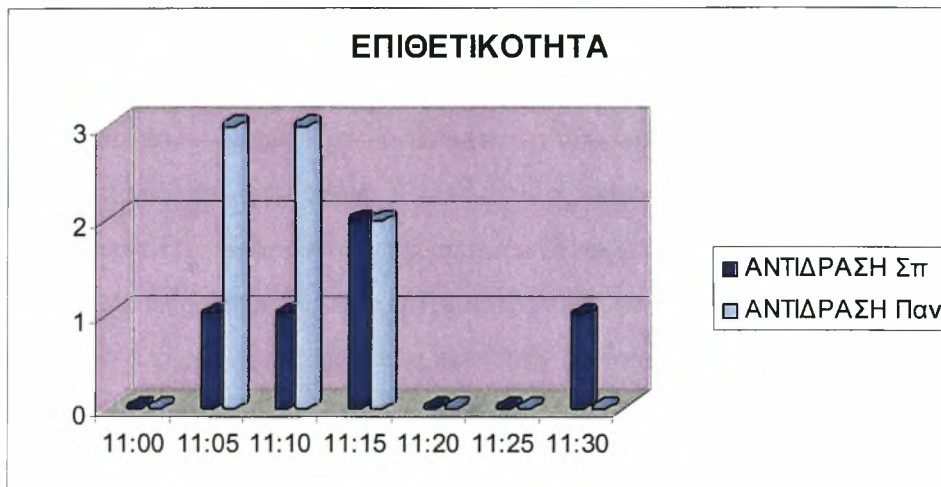
ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 11:30- 12:00

Τα παιδιά βρίσκονται ήδη στην αυλή και λόγω της έκλειψης του ηλίου το διάλειμμα διαρκεί δέκα λεπτά.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Επισκέπτομαι την τάξη και τα νήπια παίζουν στην αυλή. Ο Σπύρος και ο Παναγιώτης βρίσκονται δίπλα σ'ένα δέντρο και μαζί με κάποιους άλλους συμμαθητές τους έχουν χαρτάκια και τα μοιράζονται. Γενικότερα, είναι πολύ ήρεμα και δείχνουν να απολαμβάνουν το παιχνίδι. Έπειτα, η νηπιαγωγός τους ζητά να περάσουν στην τάξη για να πλύνουν τα χέρια τους ώστε να είναι έτοιμα για το φαγητό. Μέσα στην τουαλέτα, ο Σπύρος σπρώχνει ένα παιδί για να προλάβει πρώτος

την βρύση, ενώ ο Παναγιώτης που ήδη πλένεται αντιλαμβάνεται ότι ένας συμμαθητής του απειλεί πως θα τον κλειδώσει όχι μόνο αυτόν αλλά και όλα τα παιδιά. Το νήπιο κρύβεται πίσω από την πόρτα και ο Παναγιώτης σκουπίζει τα χέρια του, τον πιάνει από την μπλούζα και τον χτυπά στο κεφάλι και στο μάγουλο. Στο σημείο αυτό επεμβαίνω και το παιδί μου απαντά πως ότι είπε ήταν για πλάκα και δεν είχε σκοπό να κλειδώσει τους υπόλοιπους. Στη συνέχεια, μπαίνουν σε μια σειρά για να πάνε με τάξη και σειρά στην τραπεζαρία και σκουντάνε τα υπόλοιπα παιδιά. Κάθονται για φαγητό και δείχνουν να είναι ήσυχοι. Ο Σπύρος, μιλάει για αθλητικά και ενδιαφέρεται να μάθει για την αγαπημένη ομάδα της κυρίας του ενώ παράλληλα της υποδεικνύει ότι η δική του είναι η καλύτερη. Προς το τέλος του φαγητού, χτυπά ένα κορίτσι στο κεφάλι γιατί σκούπιζε με το ψωμί το τραπέζι της. Ο Παναγιώτης, τρώει και ταυτόχρονα παίζει μ'ένα παιχνίδι το οποίο όταν πλησιάζω για να το πάρω αρνείται να μου το δώσει. Επίσης, σε κάποια στιγμή δείχνει μια πληγή που έχει στο πόδι του, στην κοπέλα που κάθεται δίπλα του και επειδή ο συμμαθητής που βρίσκονταν απέναντί του δεν τον πιστεύει, τον αποκαλεί “βλάκα”.

ΠΕΡΙΠΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Τα νήπια γενικότερα δεν θέλουν να περάσουν στην τάξη για να πλύνουν τα χέρια τους. Ο καιρός είναι πολύ καλός και αυτό τους κάνει να επιθυμούν όλο και περισσότερο να παραμείνουν στην αυλή. Στην τουαλέτα, τα κορίτσια δεν είναι ανήσυχα περιμένουν με σειρά να πλυθούν και όταν τελειώσουν επιστρέφουν στην τάξη όπου ασχολούνται με παιχνίδια και με κούκλες. Σε αντίθεση με τα αγόρια, που μέσα στην τουαλέτα φωνάζουν, ο ένας προσπαθεί να βρει μια αφορμή για να κοροϊδέψει κάποιο συμμαθητή του. Μέσα στο κλίμα της ζωηράδας που επικρατεί, τα δύο αγόρια εκμεταλλεύονται την κατάσταση. Περισσότερο ο Παναγιώτης, ο οποίος βρίσκει την ευκαιρία για να χτυπήσει τον συμμαθητή του. Το παιδί μόλις τους πλησίασα, μου μίλησε πολύ απολογητικά και δεν αντέδρασε στην επίθεση του Παναγιώτη, ούτε φραστικά αλλά ούτε και με κάποιο άλλο τρόπο. Στην ώρα του φαγητού όλα τα παιδιά είναι σχετικά ήσυχα εκτός από μια στιγμή όπου ο Σπύρος χτυπά μια κοπέλα για ασήμαντο λόγο. Η συμμαθήτριά του δεν προβαίνει σε κάποια ενέργεια απλά χαμογελάει και κάθεται πάλι στην θέση της.

Διάγραμμα 3

ΠΕΜΠΤΗ: (30/3/06)

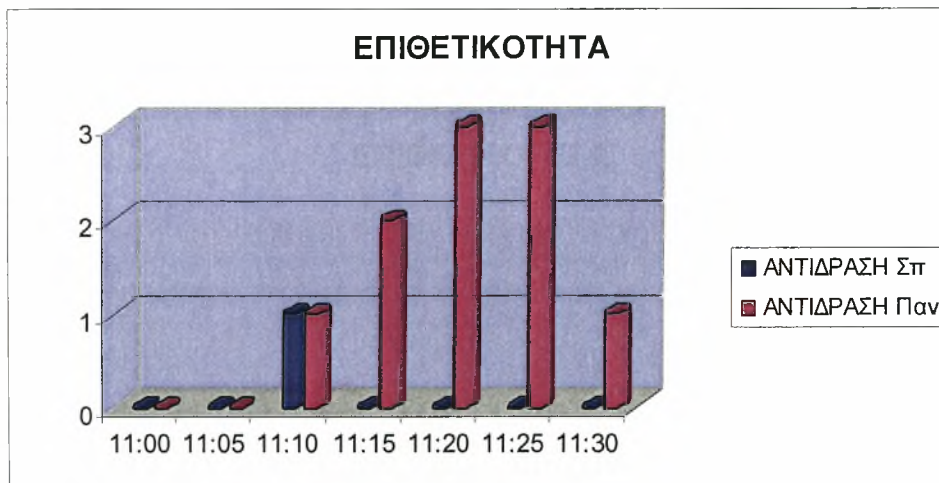
ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 11:30-12:00

Τα νήπια κάθονται στα τραπεζάκια και ασχολούνται με την κατασκευή αυγών και το στόλισμα της κότας για το Πάσχα που πλησιάζει.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Η νηπιαγωγός έχει μοιράσει στα παιδιά διάφορα χαρτόνια και τους υποδεικνύει με ποιο τρόπο να τα κόψουν. Παρατηρώ πως τα δύο αγόρια κάθονται στο ίδιο τραπεζάκι, παρ'όλο που η βοηθός αποφεύγει να είναι μαζί. Η παρέα τους είναι στην πλειονότητα αγόρια, και ένα παιδί που κάθεται απέναντι απο τον Σπύρο του κάνει μια γκριμάτσα. Τότε ο Παναγιώτης του απευθύνει τον λόγο και του λέει: "Δες τι σου κάνει ο Β." Ο Σπύρος συνεχίζει την χειροτεχνία του και ταυτόχρονα βάζει το μπουφάν στο κεφάλι και έπειτα σηκώνει με τον ίδιο τρόπο την μπλούζα του. Ο Παναγιώτης που βρίσκεται απέναντι του, γαργαλάει και τσιμπάει μια συμμαθήτρια του η οποία προδίδει στην βοηθό τον Σπύρο που ασχολείται με την μπλούζα του. Στη συνέχεια, ο συμμαθητής τους που όπως προαναφέρθηκε έκανε μια γκριμάτσα σε ένα απο τα δύο αγόρια, σκουντάει τον Παναγιώτη, ο οποίος τον πιάνει λίγο απο τον λαιμό και τον χτυπά στο κεφάλι με την αιτιολογία ότι τον σκούνηξε για να του πάρει την κότα, που ήταν πιο ωραία συγκριτικά με τη δική του. Η νηπιαγωγός επεμβαίνει και τους προειδοποιεί πως δεν θα τους αφήσει να συνεχίσουν την δραστηριότητα. Και οι δύο, σηκώνονται και παίρνουν απο μια καρέκλα για να προλάβουν να δανειστούν ψαλίδια, που ξέχασαν να χρησιμοποιήσουν.

ΠΕΡΙΡΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Η δραστηριότητα αυτή φαίνεται να προσελκύει τα νήπια στην πλειονότητα τους. Γενικά, υπάρχει φασαρία στην τάξη και τα παιδιά είναι πολύ ζωνρά. Δεν είναι μόνο τα δύο αγόρια που μαλώνουν αλλά και κάποια κορίτσια διαπληκτίζονται για τις κόλλες, ενώ στο τραπεζάκι των αγοριών υπάρχουν διαφωνίες και αρνητικά σχόλια για τα χρώματα που χρησιμοποιούν κάποιοι άλλοι. Αρχικά, παρατηρούμε πως το κορίτσι που φωνάζει την νηπιαγωγό για να υποδείξει τον Σπύρο, δεν ενοχλείται απο τον Παναγιώτη που την τσιμπάει αλλά φαίνεται να αδιαφορεί. Ο Σπύρος δεν της δίνει σημασία και ούτε απαντάει, παρά συνεχίζει την κατασκευή του. Απο την άλλη ο Παναγιώτης δεν δέχεται να αφήσει ατιμώρητο τον συμμαθητή του, τον χτυπά και το παιδί αντιδράει σκουντώντας το ξανά.

Διάγραμμα 4

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ: (31/3/06)

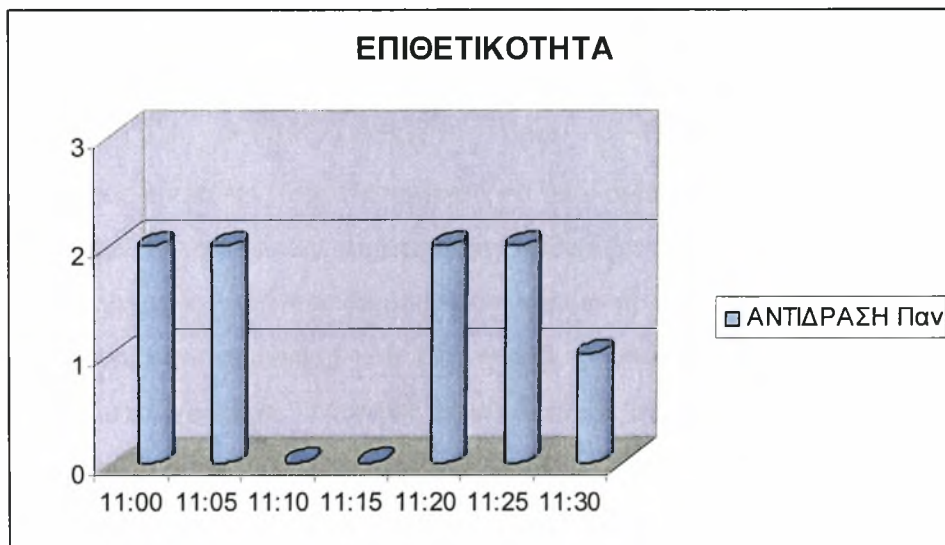
ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 11:30-12:00

Τα νήπια βρίσκονται σε διάλειμμα και γίνεται η παρατήρηση. Ο Σπύρος απουσιάζει απο το σχολείο

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Ο Παναγιώτης, όταν βγήκε έξω απο την τάξη η νηπιαγωγός, έτρεξε γρήγορα για να πάει στην αυλή. Εκεί, αρχίζει να τρέχει γύρω –γύρω και να σκουντά όποιον βρίσκεται μπροστά του. Κάποια απ'τα παιδιά που δεν τον πρόσεξαν, έπεσαν στο γρασίδι. Στη συνέχεια, μπαίνει ξανά στην τάξη του, παίρνει τα χαρτάκια

με τα κινούμενα σχέδια και ψάχνει κάποιον να έχει για να τα ανταλλάξουν. Δύο αγόρια που ήδη παίζουν απο την τάξη των προνηπίων τον δέχονται στην παρέα τους τα βλέπουν και συγκρίνουν. Μετά απο παρέμβαση μου, τους ζητάω να τα επιστρέψουν στην τσάντα τους και ο Παναγιώτης τα βάζει στην τσέπη του, συνεχίζοντας να σπρώχνει άλλα δύο κορίτσια. Το διάλειμμα τελειώνει και η νηπιαγωγός μπαίνει στην τάξη.

ΠΕΡΙΠΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Τα παιδιά που πέφτουν στο γρασίδι, φωνάζουν πως θα τα πουν στην νηπιαγωγό. Οι άλλοι συμμαθητές του τον αποφεύγουν όσο μπορούν, αλλά παίζουν και μαζί του (προνήπια). Τα υπόλοιπα νήπια κάνουν κούνιες, παίζουν κυνηγητό και υπάρχουν κάποιες διαφωνίες και σπρωξίματα ανάμεσα σε κορίτσια. Οι δύο συμμαθήτριες του που τις έσπρωξε τον κυνηγούσαν να τον πιάσουν μέχρι την στιγμή που χτύπησε το κουδούνι για να μουν μέσα στην τάξη.

Διάγραμμα 5

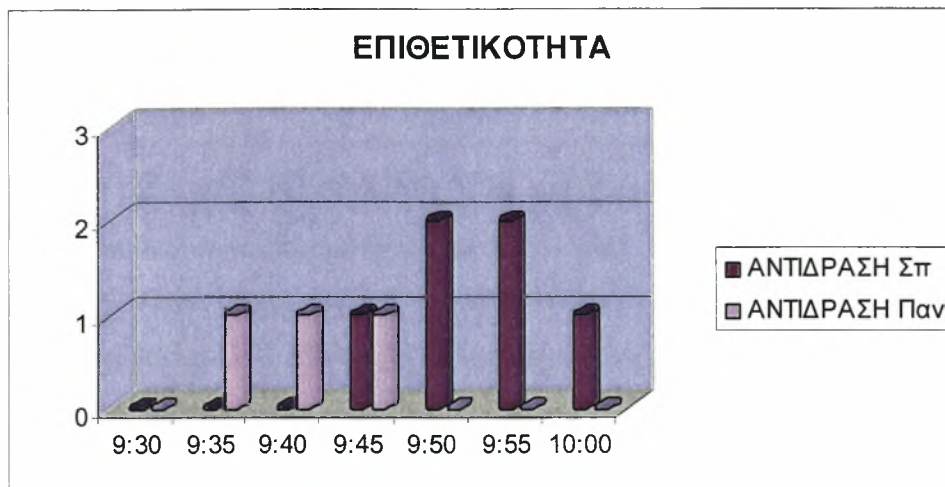
ΔΕΥΤΕΡΑ: (3/4/06)

ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 9:30-10:00

Τα παιδιά κάθονται στην παρεούλα και η νηπιαγωγός τους θέτει κάποιες ερωτήσεις.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Ο Παναγιώτης και ο Σπύρος βρίσκονται μακριά ο ένας από τον άλλο. Η νηπιαγωγός ρωτάει τι μήνα έχουμε και ο Παναγιώτης πετάγεται και απαντάει «Απρίλη». Στο σημείο αυτό, ο διπλανός τον σκουντά και πέφτει σε μια κοπέλα η οποία του παραπονιέται πως την πόνεσε. Ο Παναγιώτης γυρίζει και της απαντά :“Ν.., θα έρθω εκεί και θα κλαις, πρόσεχε!”, σκουντώντας την λίγο. Έπειτα, η νηπιαγωγός συνεχίζει τις ερωτήσεις και ρωτά αν όλα τα παιδιά έχουν πετάξει τον Μάρτη τους. Ο Παναγιώτης απαντά πως τον πέταξε στα κάγκελα του σπιτιού του και ένα άλλο παιδί επισκιάζει τον λόγο του συμπληρώνοντας ότι αυτός τον πέταξε σε δέντρο. Στη συνέχεια, ένα αγόρι ανακοινώνει στην νηπιαγωγό πως θα κάνει διακοπές στην Ιθάκη. Ο Σπύρος, σχολιάζει πως θα γνωρίσει τον Οδυσσέα και το αγόρι σηκώνεται και τον σκουντά. Η νηπιαγωγός συνεχίζει να μιλά και ο Σπύρος επειδή δεν του απευθύνει τον λόγο νευριάζει και κάνει μορφασμούς με το πρόσωπο του. Με το καρεκλάκι του κολλάει σε μια κοπέλα και την σκουντά. Τραβάει παραδίπλα ένα παιδί από το μάγουλο και πειράζει ένα συμμαθητή του, παροτρύνοντας τον να τον δαγκώσει αν μπορεί. Η νηπιαγωγός τους κάνει παρατήρηση και τα παιδιά ηρεμούν.

ΠΕΡΙΡΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Όταν ο Παναγιώτης πεταγόταν και απαντούσε στις ερωτήσεις της νηπιαγωγού, τα υπόλοιπα παιδιά σήκωναν το χέρι για να πάρουν τον λόγο. Κάποια κορίτσια σιγοψιθυρίζουν μεταξύ τους την ώρα που μιλάει η νηπιαγωγός αλλά δεν δημιουργούν κάποιο πρόβλημα. Την στιγμή που ένα αγόρι διακόπτει την απάντηση του Παναγιώτη, ο ίδιος ενοχλημένος γυρίζει στον διπλανό του και σχολιάζει. Ο Σπύρος είναι ιδιαίτερα ανήσυχος και μεγάλη έκπληξη μου προκαλεί το γεγονός ότι παροτρύνει ένα συμμαθητή του να τον δαγκώσει. Το συγκεκριμένο νήπιο είναι ένα πολύ ήσυχο παιδί που σπάνια έως και καθόλου δεν δημιουργεί προβλήματα. Οπότε, μάλλον γνώριζε εκ των προτέρων ότι δεν θα προέβαινε σε μια τέτοια ενέργεια, αφού και το παιδί δεν του έδωσε σημασία και πρόσεχε την νηπιαγωγό.

Διάγραμμα 6

ΤΡΙΤΗ: (4/4/06)

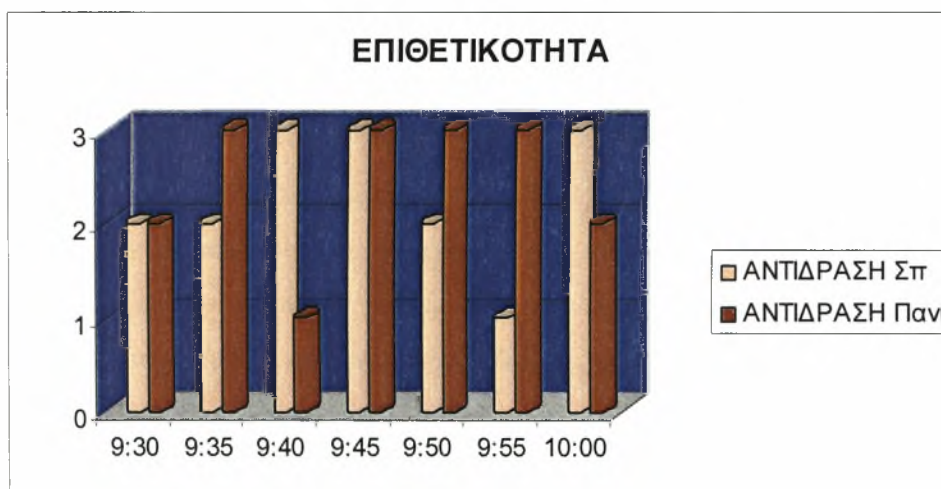
ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 9:30-10:00

Την ώρα που επισκέπτομαι το νηπιαγωγείο, η δασκάλα χορού έχει μαζέψει τα αγόρια της τάξης για να τους μάθει ένα χορό που θα παρουσιάσουν στους γονείς στην γιορτή του καλοκαιριού.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Τα αγόρια ύστερα απο την υπόδειξη της δασκάλας, κάνουν σειρές για να ακούσουν τις οδηγίες της. Όμως ο Σπύρος και ο Παναγιώτης αρχίζουν να σπρώχνονται και να χτυπιούνται μεταξύ τους. Έπειτα, η δασκάλα φωνάζει, τους κάνει παρατήρηση για να σωπάσουν και τους προειδοποιεί ότι με αυτή την συμπεριφορά τους δεν θα συμμετάσχουν στην γιορτή. Ο Παναγιώτης στο σημείο αυτό της απαντά "σκασίλα" μας και μαζί με τον Σπύρο αρχίζουν να κλωτσάνε την μπροστινή σειρά τους. Τα υπόλοιπα νήπια γελάνε και κοροϊδεύουν ο ένας τον άλλο. Στη συνέχεια, ο Σπύρος παροτρύνει ένα συμμαθητή του να κάνει μια τούμπα ανάποδη στον αέρα για να δείξει στην δασκάλα τι ικανότητες έχει. Για άλλη μια φορά γίνεται παρατήρηση και όλα τα αγόρια πηγαίνουν δίπλα στις κρεμάστρες και φιλάνε τις τσάντες των κοριτσιών επιλέγοντας ποια θα είναι η "γυναίκα" τους. Η δασκάλα τους φωνάζει και ο Παναγιώτης επαναλαμβάνει τις φράσεις της. Η νηπιαγωγός ακούγοντας πολύ φασαρία επεμβαίνει και έτσι ησυχάζουν λίγο. Μόλις, αποχωρεί,

ξαπλώνουν κάτω στο πάτωμα με τον Σπύρο και κάνουν στροφές ανάποδα με το σώμα τους χτυπώντας όποιον βρίσκουν στο πέρασμα τους.

ΠΕΡΙΡΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Όλα τα αγόρια είναι πολύ ανήσυχα, ακόμα και παιδιά που δεν είχαν δώσει δικαίωμα μέχρι τότε. Όμως αυτά συμμορφώνονταν όταν η δασκάλα τους έκανε παρατήρηση. Γενικότερα, τα υπόλοιπα νήπια επικροτούν την συμπεριφορά των δυο φίλων και ενθαρρύνουν κατ'αυτό τον τρόπο τις ενέργειες τους. Στην παρότρυνση του Σπύρου να κάνει ένα αγόρι μια τούμπα, το ίδιο ενθουσιασμένο εκπλήρωσε την επιθυμία του και μάλιστα προς το τέλος τον ρώτησε αν θέλει να την ξανακάνει. Όταν τα δύο νήπια βρίσκονταν στο πάτωμα και κλωτσούσαν τους υπόλοιπους, δεν συνάντησαν κάποια αντίδραση. Σε αντίθεση με ότι έγινε στη σειρά, μόλις ξεκίνησε η χορογραφία, όπου τα άλλα νήπια σε κάθε χτύπημα τους ανταπέδιδαν. Επίσης, όταν εμφανίστηκε η νηπιαγωγός τα παιδιά σταμάτησαν να χτυπάνε αλλά όχι και να κοροϊδεύονται μεταξύ τους.

Διάγραμμα 7

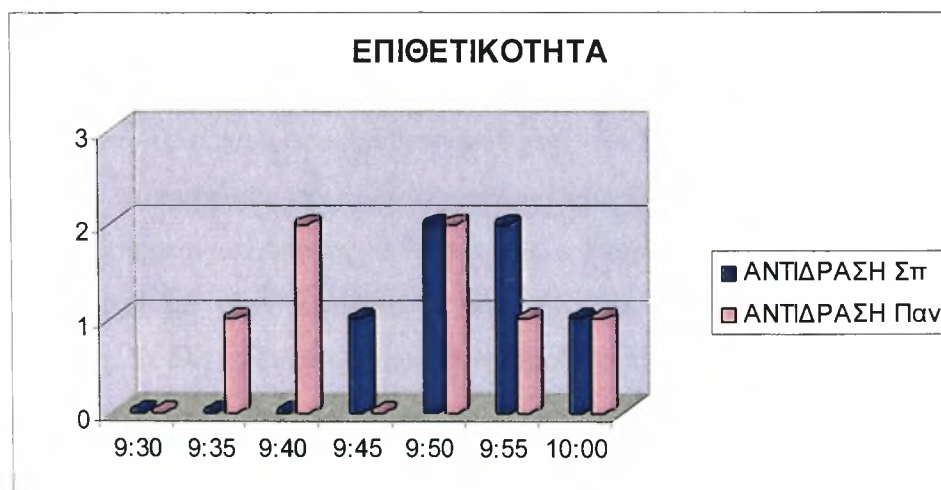
ΤΕΤΑΡΤΗ: (5/4/06)

ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 9:30-10:00

Τα νήπια κάθονται στα τραπεζάκια και ακούνε τις οδηγίες της νηπιαγωγού για να κατασκευάσουν πασχαλινά αυγά.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Η νηπιαγωγός αποφασίζει που θα κάτσουν ο Παναγιώτης και ο Σπύρος για να διεξαχθεί ομαλά η δραστηριότητα. Τελικά, ο Παναγιώτης κάθεται με τέσσερα κορίτσια και ένα αγόρι και ο Σπύρος με επτά κορίτσια. Τους δίνει οδηγίες και περιφέρεται ανάμεσά τους για να επιβάλλει την τάξη. Ο Σπύρος σηκώνεται απο το καρεκλάκι του για να πάρει μαρκαδόρους και του πέφτουν κάτω. Η νηπιαγωγός του κάνει παρατήρηση και χωρίς να διαμαρτυρηθεί επιστρέφει στην θέση του. Ο Παναγιώτης αρπάζει απο ένα κορίτσι τον μαρκαδόρο που κρατά και χτυπά μια άλλη συμμαθήτριά του στο κεφάλι. Απο το διπλανό τραπέζι ο Σπύρος τους βλέπει και μιμείται ακριβώς την ίδια κίνηση. Στο σημείο αυτό, πρέπει να αναφέρω πως η νηπιαγωγός εξηγούσε σε ένα άλλο τραπέζι και βοηθούσε κάποια άλλα παιδιά να τελειώσουν την κατασκευή τους και δεν τους έβλεπε.

ΠΕΡΙΡΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Προφανώς η νηπιαγωγός αποφάσισε να καθίσουν μακριά για να μην ενοχλούν την τάξη. Τα υπόλοιπα παιδιά ενδιαφέρονται πολύ για την δραστηριότητα και συγκρίνουν μεταξύ τους ποιος έχει το καλύτερο αποτέλεσμα. Έτσι δεν δείχνουν να ασχολούνται με τον Παναγιώτη και τον Σπύρο. Το κορίτσι που χτύπησε ο Παναγιώτης στο κεφάλι έκανε παράπονα στην βοηθό, η οποία τον προειδοποίησε πως θα του πάρει την κατασκευή για να τον συμμορφώσει. Η άλλη συμμαθήτριά τους που βρίσκονταν στο ίδιο τραπέζι με τον Σπύρο, μόλις την χτύπησε με τον μαρκαδόρο του ζωγράφισε μια πινελιά στο αυγό του, λέγοντας: «συνέχισε και θα στο κάνω όλο μουτζούρες, και θα έχεις βλακεία». Ο Σπύρος δεν αντέδρασε και ασχολήθηκε με την ολοκλήρωση της κατασκευής του.

Διάγραμμα 8

ΠΕΜΠΤΗ: (6/4/06)

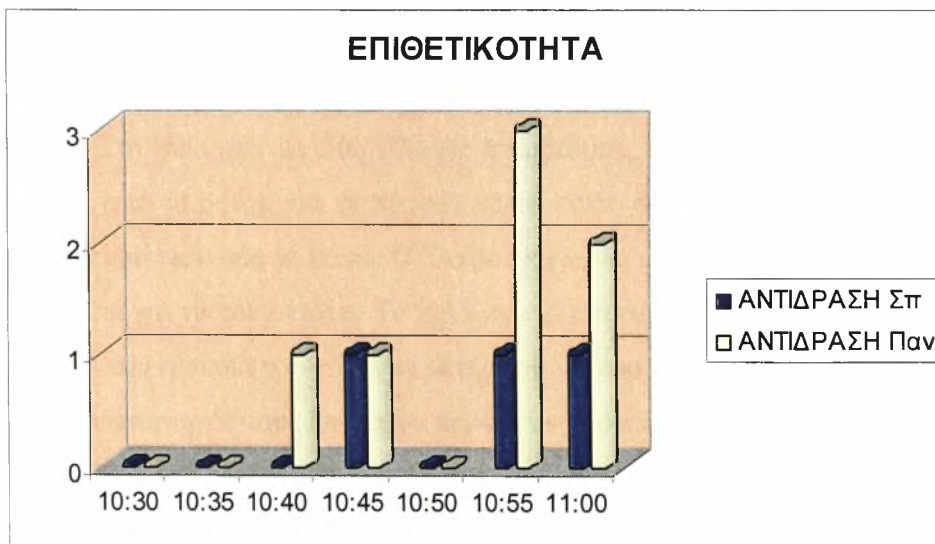
ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 10:30-11:00

Τα παιδιά βρίσκονται μέσα στην τάξη και παίζουν ελεύθερα με ότι θέλει ο καθένας.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Ο Παναγιώτης παίζει με τρία άλλα αγόρια σ'ένα τραπεζάκι και έχει στην διάθεση του ένα καλάθι όπου περιέχει διάφορα ζώα. Διαλέγει όποιο επιθυμεί και τα μοιράζει στους υπόλοιπους λέγοντας: «Άντε πάρτε για να παίξουμε». Όλοι μαζί δημιουργούν μια φάρμα και ο Παναγιώτης φωνάζει πολύ δυνατά τι θα φάνε τα ζώα, ώστε να τον ακούσουν οι διπλανοί του. Στη συνέχεια επιστρέφει στο καλάθι για να ψάξει έναν μπαμπούινο και στην προσπάθεια του να το βρει σπρώχνει δύο παιδιά που παίζουν στο χαλί και προφανώς τον εμποδίζουν να περιφέρεται γύρω από το καλάθι. Καθώς γυρνάει στο τραπεζάκι, ένας συμμαθητής του ζητάει τον πίθηκο που βρίσκονταν δίπλα του και ο Παναγιώτης αρνείται να του το δώσει. Οι υπόλοιποι αρχίζουν να φωνάζουν και να του λένε πως αφού δεν συμμορφώνεται να φύγει από την παρέα τους και να παίξει κάπου αλλού. Τότε ο Παναγιώτης κρατά στο στόμα του τον μπαμπούινο, παίρνει τουβλάκια και αποσύρεται μόνος του σε μια γωνιά. Μέσα σε λίγα λεπτά, τον ακολουθούν τα παιδιά που πριν από λίγο του ζήτησαν να απομακρυνθεί και τον προτρέπουν να παίξει μαζί τους. Αρχικά ο ίδιος αρνείται και τα νήπια αρπάζουν από κάποιους άλλους συμμαθητές τους τα τουβλάκια και ως ένδειξη μετανόησης του τα έδωσαν. Η κίνηση αυτή φαίνεται πως εγκρίθηκε από τον Παναγιώτη, ο οποίος τους άφησε να τον πλησιάσουν και να καθίσουν κοντά του. Έπειτα, ένα άλλο παιδί στην προσπάθεια του να περάσει από το χαλί, έριξε τα τουβλάκια του Παναγιώτη. Σηκώνεται τον σπρώχνει και αρχίζει να τον χτυπά στο κεφάλι. Το νήπιο με πολύ ήσυχο τόνο τον ρώτησε αν είναι απαραίτητο συνέχεια να χτυπάει και ένα άλλο παιδί που βρίσκονταν δίπλα στον Παναγιώτη, απάντησε: «Καλά σε έκανε για να προσέχεις την άλλη φορά που πατάς». Ο Παναγιώτης συμπλήρωσε: «Ναι, καλά σου έκανα». Από την άλλη πλευρά, ο Σπύρος βρίσκεται σ'ένα τραπεζάκι και ζωγραφίζει με έναν συμμαθητή του, έχοντας μπροστά τους όλους τους μαρκαδόρους. Σε όλο το διάστημα που βρισκόμουν εκεί, αφιέρωσε πολύ χρόνο για να τελειώσει την ζωγραφιά του και μόνο δύο φορές έσπρωξε τον διπλανό του απλά για να του δώσει το χρώμα που κρατούσε με την αιτιολογία πως όλα τα υπόλοιπα δεν ζωγράφιζαν. Προς το τελευταίο δεκάλεπτο όπου ο Παναγιώτης βρίσκεται στο χαλί με

τα υπόλοιπα παιδιά, ο Σπύρος πλησιάζει και κάθεται μαζί τους. Εκεί ένας συμμαθητής του, τον πλησιάζει και του ζητάει να αφήσει το τουβλάκι που κρατάει γιατί ήδη παίζει εκείνος. Ο Σπύρος αρνείται και του το πετάει σε μια γωνιά λέγοντας, «Πάρτο ρε!». Το παιδί το πιάνει και του το ξαναπετάει απαντώντας, «Όχι, τώρα να το πάρεις εσύ!».

ΠΕΡΙΠΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Γενικότερα μέσα στην τάξη τα παιδιά είναι πολύ ανήσυχα με τα κορίτσια να κάνουν περισσότερη φασαρία συγκριτικά με τα αγόρια. Αρχικά τα παιδιά που παίζουν με τον Παναγιώτη φαίνεται να αποδέχονται κάποιες οδηγίες που τους δίνει και όταν ο ίδιος αρνήθηκε να παραχωρήσει τον πίθηκο, οι άλλοι αντιδρούν. Η στάση αυτή δεν διήρκησε πολύ ώρα αφού επέστρεψαν για να παίζουν όλοι μαζί. Μάλιστα, ως ένδειξη συμφιλίωσης τα παιδιά κυριολεκτικά άρπαζαν τουβλάκια από τους υπόλοιπους για να του τα δώσουν. Τα νήπια που έχαναν τα τουβλάκια τους δεν αντιδρούσαν και τους παρακαλούσαν να μην τους χαλάσουν μια γέφυρα που κατασκεύαζαν. Αυτό βέβαια, δεν κατέστη δυνατό και όταν τους τα πήραν όλα έφυγαν από το χαλί για να παίζουν κάπου αλλού. Ο Σπύρος είναι σχετικά ήσυχος για μεγάλο διάστημα και όταν έσπρωξε το παιδί στο τραπέζακι για να του πάρει τον μαρκαδόρο, ο συμμαθητής του δεν αντέδρασε απλά ανταποκρίθηκε θετικά σε ότι του ζήτησε.

Διάγραμμα 9

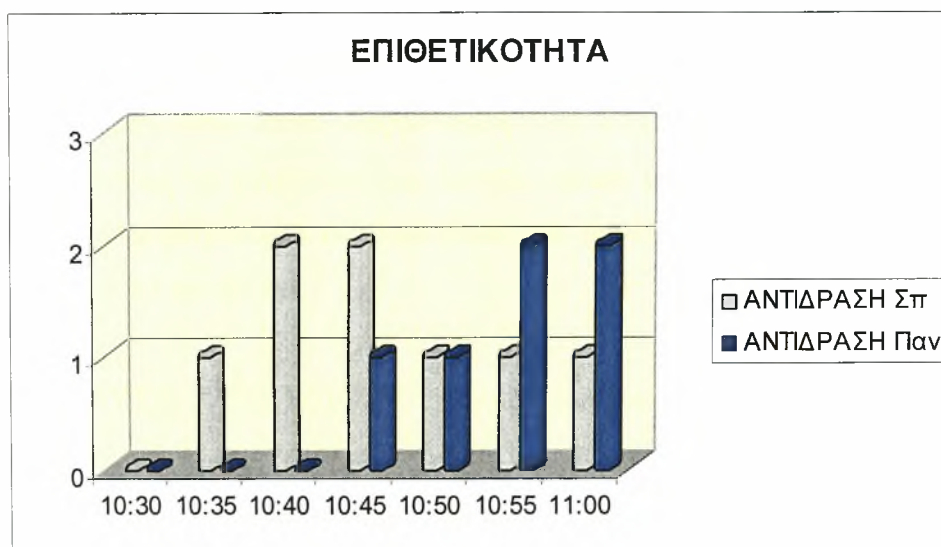
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ: (7/4/06)ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 10:30-11:00

Την ώρα που μπαίνω στην τάξη τα παιδιά βρίσκονται χωρισμένα σε ομάδες και οι μισοί κάνουν μουσική ενώ οι άλλοι μισοί είναι έξω για διάλειμμα. Ο Παναγιώτης βρίσκεται στην ομάδα της μουσικής και ο Σπύρος είναι στον χώρο που κάνουν διάλειμμα.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Πρώτα παρατηρώ τον Παναγιώτη. Η δασκάλα της μουσικής τους έχει δείξει κάποιες μουσικές νότες για να τις μάθουν και παράλληλα τους κάνει επανάληψη αυτές που έχουν διδαχθεί. Έπειτα, θα τους μοιράσει φύλλα που έχουν γραμμές για να ζωγραφίσουν ορισμένες νότες ως ανατροφοδότηση της δραστηριότητας. Ο Παναγιώτης κάθεται σ'ένα τραπεζάκι με δύο αγόρια και ένα κορίτσι και φαίνεται να του αρέσει πολύ η μικροδιδασκαλία. Μόλις τελειώσει την κόλλα του, σηκώνεται και στέκεται δίπλα στα υπόλοιπα παιδιά επεμβαίνοντας και υποδεικνύοντας πως πρέπει να σχεδιαστούν σωστά οι νότες. Μάλιστα στην συμμαθήτρια του που επιμένει πως τις ζωγραφίζει όπως τους έδειξε η δασκάλα, την σπρώχνει, της αρπάζει τον μαρκαδόρο και την προειδοποιεί πως αν δεν το διορθώσει δεν θα τις το δώσει. Ο Σπύρος βρίσκεται στον χώρο όπου σχεδόν όλα τα αγόρια κάνουν τσουλήθρα και αναρριχούνται στα παράθυρα. Τρέχει να προλάβει την τσουλήθρα και τα νήπια που ήδη περιμένουν στην σειρά τον χτυπούν και του ζητάνε να φύγει. Ο ίδιος δεν ανταπέδωσε και τους προειδοποιεί πως την επόμενη φορά θα τους δείρει. Στη συνέχεια με δύο άλλους συμμαθητές του τρέχουν γύρω-γύρω και τους τραβάει απο τα ρούχα για να πέσουν κάτω. Αυτό συνεχίζεται και το ένα απο τα παιδιά σκοντάφτει και πέφτει κάτω. Ο Σπύρος πηγαίνει απο πάνω του και τον απειλεί πως θα καθίσει για να τον σκάσει. Το παιδί τον κλωτσάει και ο Σπύρος πέφτει σε μια συμμαθήτρια του η οποία του κάνει παρατήρηση να προσέχει. Το τρέξιμο συνεχίζεται μέχρι που η νηπιαγωγός τους ζητάει να περάσουν μέσα στην τάξη για να ασχοληθούν με μια άλλη δραστηριότητα.

ΠΕΡΙΡΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Κατά την διάρκεια της μουσικής τα παιδιά που βρίσκονται στο τραπεζάκι με τον Παναγιώτη εκνευρίζονται και ζητάνε απο την δασκάλα να του κάνει παρατήρηση. Πρώτα, του λένε να καθίσει κάτω, του

υποδεικνύουν τις οδηγίες της δασκάλας και τέλος ζητάνε την βοήθεια της. Το κορίτσι όπου της άρπαξε τον μαρκαδόρο αρχίζει να φωνάζει, να χτυπάει τα χέρια της στο τραπεζάκι και να απευθύνεται στην δασκάλα της μουσικής λέγοντας: «Πείτε του κάτι κυρία, δεν με αφήνει να τελειώσω». Η κυρία αρχίζει να του φωνάζει και να τον προειδοποιεί πως δεν θα ασχοληθεί άλλη φορά με το γνωστικό της αντικείμενο. Στο σημείο αυτό σταματάει και η νηπιαγωγός μπαίνει στην τάξη ζητώντας απο όσους τέλειωσαν να καθίσουν στην παρεούλα. Ο Σπύρος φαίνεται να απολαμβάνει πολύ το τρέξιμο και όταν του κάνουν παρατήρηση οι συμμαθητές του αρκείται να τους απειλήσει χωρίς να προβεί σε κάποια επιθετική ενέργεια. Στο σημείο όπου τρέχουν τα νήπια δεν φαίνεται να τους πειράζει που ο Σπύρος τους τραβάει για να πέσουν, μόνο το παιδί που τελικά βρίσκεται στο δάπεδο, δείχνει να αντιδράει, χωρίς αυτό να νευριάζει τον Σπύρο, σηκώνεται και συνεχίζει να τρέχει.

Διάγραμμα 10

ΔΕΥΤΕΡΑ: (10/4/06)

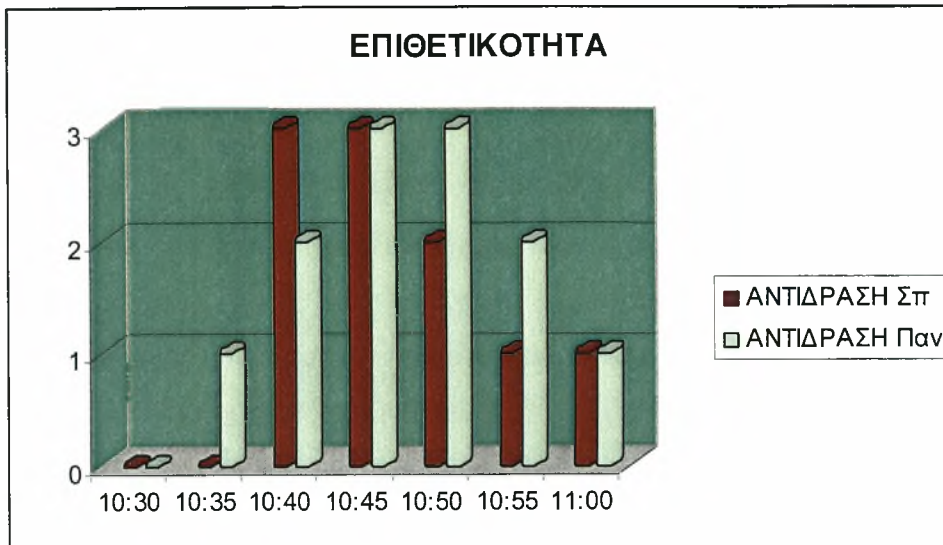
ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 10:30-11:00

Τα παιδιά κάθονται στα τραπεζάκια για μια δραστηριότητα γραφής.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Η νηπιαγωγός ενημερώνει τα παιδιά πως θα μάθουν το γράμμα της αλφαβήτα το κάπα (Κ, κ). Αρχικά τους ζητάει να βρουν κάποιες λέξεις οι οποίες θα αρχίζουν απο αυτό το σύμφωνο και τα νήπια ανταποκρίνονται. Ο Παναγιώτης και

ο Σπύρος κάθονται δίπλα-δίπλα και λένε διάφορες λέξεις. Κάποια στιγμή, ένα παιδί πετάγεται πάνω από το τραπεζάκι και σκουντά άθελα του τον Σπύρο. Αρχίζουν να μαλώνουν και να χτυπιούνται με τα χέρια τους ώσπου επεμβαίνει η νηπιαγωγός για να τους χωρίσει. Ο Παναγιώτης που βρίσκεται ανάμεσα τους δεν συμμετέχει στον καβγά τους. Όμως και ο ίδιος εξάπτεται όταν ένας συμμαθητής του επαναλαμβάνει την λέξη που είχε αναφέρει πριν από λίγα λεπτά στην νηπιαγωγό λέγοντας : «Δεν άκουσες ρε χαζό ότι το είπα»; Μάλιστα δεν έμεινε μόνο στην παρατήρηση αλλά τον γρατσούνισε στο πρόσωπο. Το αγόρι πολύ νευριασμένο, του ανταποδίδει την γρατσουνιά και σταματάνε μετά την παρέμβαση της κυρίας τους. Η δραστηριότητα συνεχίζεται και η νηπιαγωγός μοιράζει κόλλες αναφοράς που περιέχουν ασκήσεις με το αντίστοιχο γράμμα. Όλα τα νήπια στο τραπεζάκι όπου βρίσκονται ο Σπύρος με τον Παναγιώτη συμμετέχουν, αλλά ταυτόχρονα είναι ανήσυχα και ζωντανά. Κατά την διάρκεια της μικροδιδασκαλίας, ο Σπύρος αρπάζει το φύλλο από έναν συμμαθητή του και το δείχνει στους υπόλοιπους περιπαικτικά. Έπειτα, το παίρνει ο Παναγιώτης, το βλέπει και τον κοροϊδεύει. Η νηπιαγωγός επειδή από το τραπεζάκι των παιδιών γίνεται φασαρία τους κάνει παρατήρηση και ο Παναγιώτης της αντιμιλάει, επαναλαμβάνοντας τις προτάσεις της. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί πως ο ίδιος σε όλη την δραστηριότητα είναι ανασηκωμένος και φωνάζει δυνατά όταν απευθύνεται σε κάποιον για να τον ακούει.

ΠΕΡΙΡΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Κατά την διάρκεια όλης της δραστηριότητας τα νήπια δεν είναι ήσυχα. Υπάρχει θόρυβος, φωνάζουν και κάποιοι σηκώνονται από τα καρεκλάκια τους για να πάρουν μαρκαδόρους, κόλλες κ.α. Το αγόρι που σκουντάει τον Σπύρο από απροσεξία ανταποδίδει το χτύπημα και μάλιστα κανένας δεν σταματάει μέχρι που εμφανίζεται η νηπιαγωγός. Τα υπόλοιπα παιδιά που βρίσκονται γύρω τους δεν συμμετέχουν στον καβγά αλλά ασχολούνται με τις φωτοτυπίες τους και συνομιλούν μεταξύ τους. Από την άλλη πλευρά, ο Παναγιώτης αντιδράει αμέσως με εκνευρισμό προς το παιδί που επανέλαβε την ίδια λέξη με αυτόν. Ο συμμαθητής του δεν υποχωρεί και μαλώνουν μέχρι την στιγμή που παρενέβη η νηπιαγωγός για να τους χωρίσει. Τα άλλα νήπια για ακόμα μια φορά δεν δίνουν σημασία στα παιδιά και ασχολούνται με τις κόλλες τους. Γενικότερα, υπάρχουν πολλές διαφωνίες, καβγάδες και σε άλλα τραπεζάκια και η τάξη είναι αναστατωμένη.

Διάγραμμα 11

ΤΡΙΤΗ: (11/4/06)

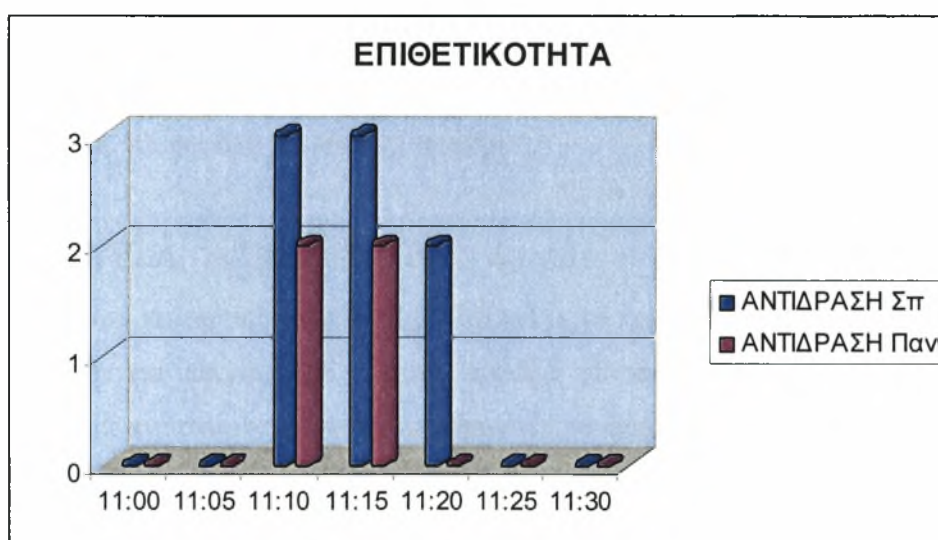
ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 11:00-11:30

Η νηπιαγωγός έχει μιλήσει στα παιδιά για το Πάσχα, τα πάθη του Χριστού και την Ανάσταση που προσμένουν οι Χριστιανοί.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Τα παιδιά κάθονται στα τραπεζάκια τους για να ζωγραφίσουν την Σταύρωση του Χριστού. Βέβαια, έχει προηγηθεί η ανάγνωση ενός παραμυθιού όπου τα νήπια έχουν δει διάφορες εικόνες σχετικές με το θέμα που θα ζωγραφίσουν. Ο Σπύρος με τον Παναγιώτη κάθονται στο ίδιο τραπεζάκι και αποφασίζουν ποιοί άλλοι θα βρίσκονται γύρω τους. Η νηπιαγωγός παρεμβαίνει αφού κάποια παιδιά μαλώνουν για τις θέσεις. Στη συνέχεια, μια συμμαθήτριά τους, φέρνει τους μαρκαδόρους και ο Παναγιώτης της ζητάει κάποιους άλλους γιατί ήταν ελαττωματικοί συγκριτικά με αυτούς που είχε στα χέρια της. Το κορίτσι δεν του δίνει σημασία, αφήνει τα χρώματα και συνεχίζει να μοιράζει τους υπόλοιπους. Τότε ο Παναγιώτης σηκώνεται από την καρέκλα του, την σπρώχνει και αρπάζει ένα άλλο δοχείο. Σε όλη την δραστηριότητα δεν επεμβαίνει στις ζωγραφιές άλλων παιδιών εκτός από τον Σπύρο. Βλέποντας πως μια κοπέλα έχει σχεδιάσει κόκκινο τον Σταυρό, την κοροϊδεύει και της υποδεικνύει το σωστό χρώμα κατά την γνώμη του. Η συμμαθήτριά του δεν συμμαρίζεται την άποψη του και ως αντίδραση με τον κόκκινο μαρκαδόρο του κάνει μια στάμπα στο χαρτί. Ο Σπύρος την χτυπάει στο κεφάλι τόσο

που πόνεσε και άρχισε να κλαίει. Η νηπιαγωγός επεμβαίνει, του παίρνει την ζωγραφιά και τον βάζει τιμωρία στην "παρεούλα".

ΠΕΡΙΡΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Στην αρχή της μικροδιδασκαλίας όπου ο Παναγιώτης με τον Σπύρο διαλέγουν ποιοι θα καθίσουν δίπλα τους, τα παιδιά εμφανίζουν ποικίλες αντιδράσεις. Τα αγόρια δέχονται και εγκρίνουν με την σειρά τους τον επόμενο, ενώ τα κορίτσια δυσανασχετούν γιατί δεν τις επιλέγουν και τελικά φωνάζουν την νηπιαγωγό να διευθετήσει το θέμα. Την στιγμή όπου η συμμαθήτρια του Παναγιώτη δεν αφήνει κάποιο άλλο δοχείο με χρώματα στο τραπεζάκι τους δέχεται την αντίδραση του. Η ίδια απλά τον αφήνει να το πάρει και μονολογεί κάτι σε μια φίλη της που βρίσκονταν παραπέρα. Οι υπόλοιποι τις φώναζαν να τους δώσει ένα άλλο δοχείο μέχρι την στιγμή που σηκώθηκε ο Παναγιώτης και ανέλαβε πρωτοβουλία. Όσον αφορά τον Σπύρο βρήκε σύμφωνη η ενέργεια του δύο συμμαθητές του και τον Παναγιώτη. Τα παιδιά του είπαν, «καλά της έκανες» και ο Παναγιώτης τον υπερασπίστηκε στην νηπιαγωγό τονίζοντας ότι πρώτα άρχισε η συμμαθήτρια τους και όχι ο Σπύρος. Αμέσως μετά τις παρατηρήσεις της κυρίας τους σηκώθηκε και πήγε στην "παρεούλα", ενώ οι άλλοι που κάθονταν δίπλα του όταν χτύπησε την κοπέλα δεν σχολίασαν τίποτα. Η δραστηριότητα εγείρει το ενδιαφέρον της τάξης που στην πλειονότητα τους ασχολούνται με τις ζωγραφιές τους.

Διάγραμμα 12

ΤΕΤΑΡΤΗ: (12/4/06)

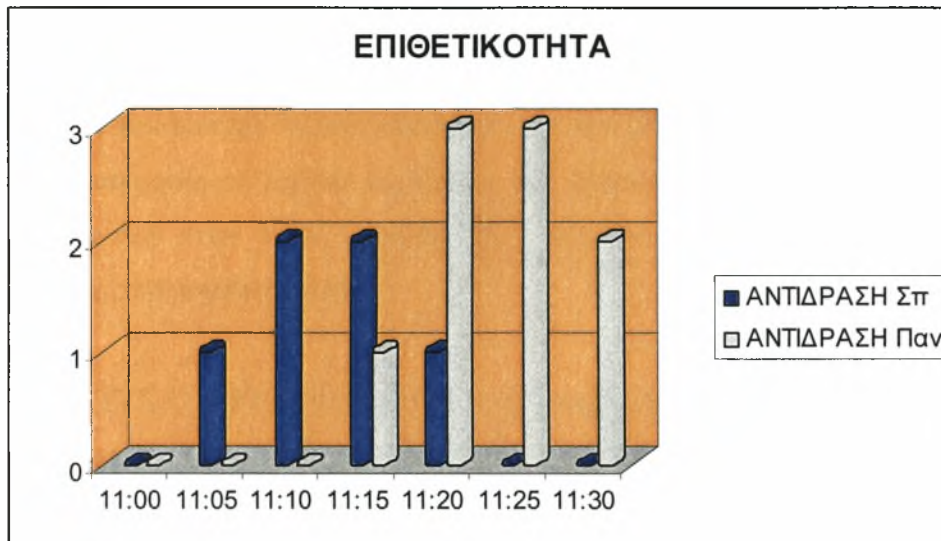
ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 11:00-11:30

Τα παιδιά είναι μαζεμένα στην παρεούλα και η νηπιαγωγός τους διαβάει ένα παραμύθι σχετικά με τα Πάθη του Χριστού.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Το παραμύθι είναι πολύ ενδιαφέρον και κρατάει αμείωτο το ενδιαφέρον των παιδιών. Σε όλη την διάρκεια της ανάγνωσης, τα αγόρια δεν δημιουργούσαν φασαρία εκτός από κάποια σχόλια που έκαναν, ενώ τα κορίτσια ζητούσαν να δουν τις εικόνες. Αφού τελείωσε η ανάγνωση του παραμυθιού, η νηπιαγωγός ζητάει από τα παιδιά να διαλέξουν όποιο παραμύθι επιθυμούν και να το διαβάσουν σιωπηλά. Ο Παναγιώτης πλησιάζει ένα παιδί που κρατάει ένα παραμύθι στα χέρια του και το βλέπουν μαζί. Ο Σπύρος πλησιάζει τον Παναγιώτη και ένα αγόρι προσποιείται ότι τον σκοτώνει με το σπαθί που κρατάει στα χέρια του. Ο Σπύρος γυρνάει προς το μέρος του και τον χτυπάει στην πλάτη, σχολιάζοντας ότι είναι πολύ σπάνιο να πονέσει ο ίδιος. Ο Παναγιώτης αρπάζει το σφυρί από κάποια συμμαθήτρια του και χτυπάει το τραπέζι για να τον ακούσουν οι υπόλοιποι. Στη συνέχεια, θέλει να διαβάσει το βιβλίο που κρατάει ένας συμμαθητής του και προσπαθεί να του το αποσπάσει με το ζόρι. Αποφασίζουν να ρωτήσουν την κοπέλα που το αγόρασε ποιος πιστεύει ότι πρέπει να το διαβάσει. Το κορίτσι δεν τους δίνει σημασία και το νήπιο δεν το αφήνει συνεχίζοντας να το τραβάνε και οι δυο. Στο σημείο αυτό παρεμβαίνει η νηπιαγωγός που ζητάει να της το δώσει. Ο Παναγιώτης αρνείται και το τραβάει μέχρι που η ίδια βάζει τις φωνές και το παίρνει. Ο Σπύρος ξεφυλλίζει με μια συμμαθήτρια του ένα παραμύθι και δεν δημιουργεί φασαρίες.

ΠΕΡΙΡΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Αρχικά, ο Παναγιώτης πλησιάζει τον συμμαθητή του και κάθεται δίπλα του βλέποντας το παραμύθι χωρίς να μαλώνουν ή να διαφωνούν για κάποιο θέμα. Έπειτα, αρπάζει το σφυρί από μια κοπέλα, η οποία δεν προβάλλει αντίσταση για να το κρατήσει και χτυπάει το τραπέζιακι για να κάνουν ησυχία αυτοί που βρίσκονταν δίπλα του να τον ακούσουν. Το αγόρι που ήδη είχε στα χέρια του το βιβλίο δεν το δίνει στον Παναγιώτη και συνεχίζει να το τραβάει. Τα παιδιά που τους περιτριγύριζαν δεν πήραν μέρος στην διαφωνία τους αφού τέτοιες διαμάχες δημιουργήθηκαν ανάμεσα και σε άλλα νήπια. Από την άλλη πλευρά, ο Σπύρος χτυπάει τον συμμαθητή του στην πλάτη και το αγόρι δεν του ανταπέδωσε το

χτύπημα. Πιθανόν να κατάλαβε πως αφού ξεκίνησε πρώτος, δικαιωματικά έλαβε αυτή την αντίδραση. Μάλιστα, το νήπιο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως είναι απο τα ήσυχα παιδιά της τάξης και γενικά δεν προβάλλει αντίσταση και αντίρρηση σε ότι του ζητηθεί. Οι υπόλοιποι καβγάδες που υπήρχαν, δημιουργήθηκαν κυρίως απο τα αγόρια για κάποιο παραμύθι, αλλά έληξαν γρήγορα είτε με την παρέμβαση της νηπιαγωγού, είτε με την επίλυση απο τα ίδια τα παιδιά.

Διάγραμμα 13

ΠΕΜΠΤΗ: (13/4/06)

ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 11:00-11:30

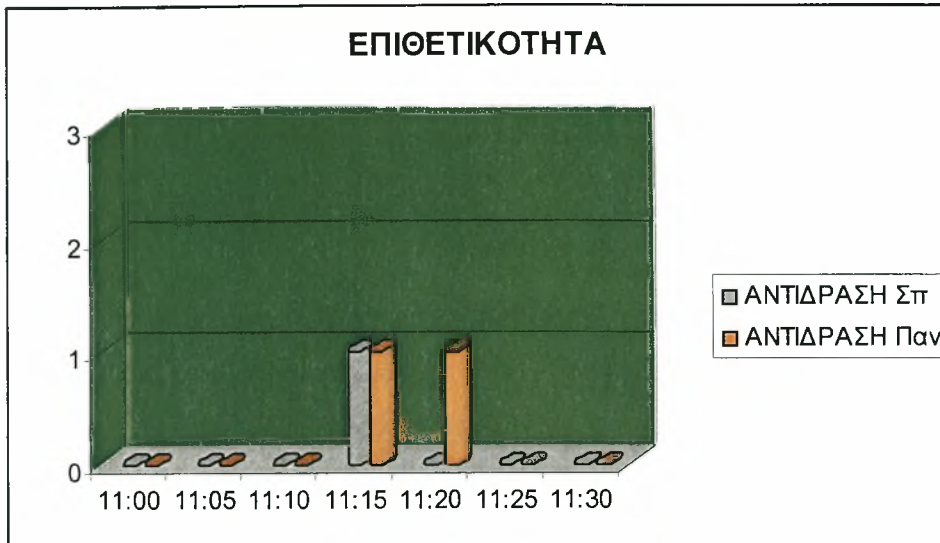
Τα παιδιά κάθονται στα τραπεζάκια για να κατασκευάσουν πασχαλινές κάρτες. Στην συγκεκριμένη δραστηριότητα, μέσα στην τάξη παρακολουθεί και μια κοπέλα απο τα ΙΕΚ που έχει περάσει για να επισκεφθεί τα νήπια που είχε κατά το χειμερινό εξάμηνο.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Απο προηγούμενη δραστηριότητα τα νήπια έχουν κόψει κορδέλες, έχουν σχεδιάσει κότες και αυγά και την συγκεκριμένη μέρα έχουν να τα χρωματίσουν και να τα τοποθετήσουν όπως επιθυμούν για να κατασκευάσουν τις πασχαλινές τους κάρτες. Τα δύο αγόρια βρίσκονται σε διαφορετικά τραπεζάκια μετά απο υπόδειξη της νηπιαγωγού και είναι μοιρασμένα τα αγόρια με τα κορίτσια. Εγώ τους μοιράζω τα στολίδια των καρτών τους και τους δίνω οδηγίες για να τα

κολλήσουν αφού τελειώσουν με το χρωματισμό τους. Δίπλα στον Παναγιώτη κάθεται μια πολύ ήσυχη κοπέλα η οποία του ζητάει με πολύ ευγενικό τρόπο να της δανείσει το κίτρινο χρώμα. Ο Παναγιώτης της το δίνει και όταν η συμμαθήτριά του το επιστρέφει του λέει ευχαριστώ. Ο ίδιος ανταποδίδει με ευγενικό τρόπο απαντώντας «παρακαλώ». Κάποια στιγμή παραπέρα από την κοπέλα κάθεται ένα άλλο παιδί το οποίο της παίρνει τον μαρκαδόρο που μόλις έχει διαλέξει. Ο Παναγιώτης επεμβαίνει, τον αρπάζει από τον συμμαθητή του και τον πληροφορεί πως πρέπει να την ρωτήσει για να το πάρει. Ο Σπύρος, έχει ενθουσιαστεί με την κάρτα του και πολύ συχνά σηκώνεται από την θέση του για να ρωτήσει την νηπιαγωγό αν την βρίσκει καλή. Μόλις η ίδια του απαντά θετικά, επιστρέφει και την δείχνει στους συμμαθητές του, λέγοντας ταυτόχρονα τα σχόλια της κυρίας του. Πρέπει να σημειωθεί ότι, η κοπέλα που βρίσκονταν στην τάξη περιφέρονταν ανάμεσα τους, τους βοηθούσε και επιβράβευε τις προσπάθειές τους.

ΠΕΡΙΠΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Η δραστηριότητα ήταν πολύ ενδιαφέρουσα και το αποτέλεσμα των καρτών εντυπωσιακό. Η ύπαρξη πολλών στολιδιών και η δημιουργία μιας κάρτας για να δουν τα νήπια πως θα φαίνεται στο τέλος η δικιά τους κεντρίζει το ενδιαφέρον τους. Η συμμαθήτριά του Παναγιώτη είναι από τις ήσυχες παρουσίες στην τάξη και γενικότερα είναι πολύ αγαπητή στα παιδιά. Μόλις το αγόρι αρπάζει τον μαρκαδόρο, ο Παναγιώτης δείχνει να ενοχλείται και ουσιαστικά την προστατεύει την στιγμή που υποδεικνύει στον συμμαθητή του πως πρέπει να φερθεί. Το αγόρι την ρωτάει, εκείνη του τον δίνει και συνεχίζουν τις κατασκευές τους. Τα παιδιά δεν μαλώνουν, η δραστηριότητα πραγματοποιείται σε κλίμα ήρεμο και χωρίς έντονους διαξιφισμούς. Ο Σπύρος σε όλη την δραστηριότητα δεν παρουσιάζει κάποια επιθετική ενέργεια και ασχολείται με την κατασκευή της κάρτας του που φαίνεται να τον έχει εντυπωσιάσει.

Διάγραμμα 14

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ: (14/4/06)

ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 9:00-9:30

Στον παιδικό σταθμό τα παιδιά μαζεύονται μέχρι τις 9:30 η ώρα όπου και αρχίζει το πρόγραμμα. Όσα παιδιά φτάνουν νωρίς απασχολούνται με διάφορα παιχνίδια, παζλ, παραμύθια, ή ζωγραφιές.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Ο Σπύρος με τον Παναγιώτη έχουν φτάσει στις 9:00 η ώρα το πρωί. Καλημερίζουν τους συμμαθητές τους και κάθονται στα τραπέζακια για να ζωγραφίσουν. Συζητάνε με τα υπόλοιπα αγόρια πως πέρασαν το απόγευμά τους, τι παιχνίδια έπαιξαν στις γειτονιές τους και ποιος είναι ο αγαπημένος φίλος τους. Από τα 23 παιδιά που έχει η τάξη μόνο 8 έχουν εμφανιστεί μέχρι τις 9:30 που παρακολούθησα. Πιθανότατα, επειδή είναι η τελευταία μέρα πριν τις γιορτές οι γονείς δεν τα έχουν φέρει στο σχολείο.

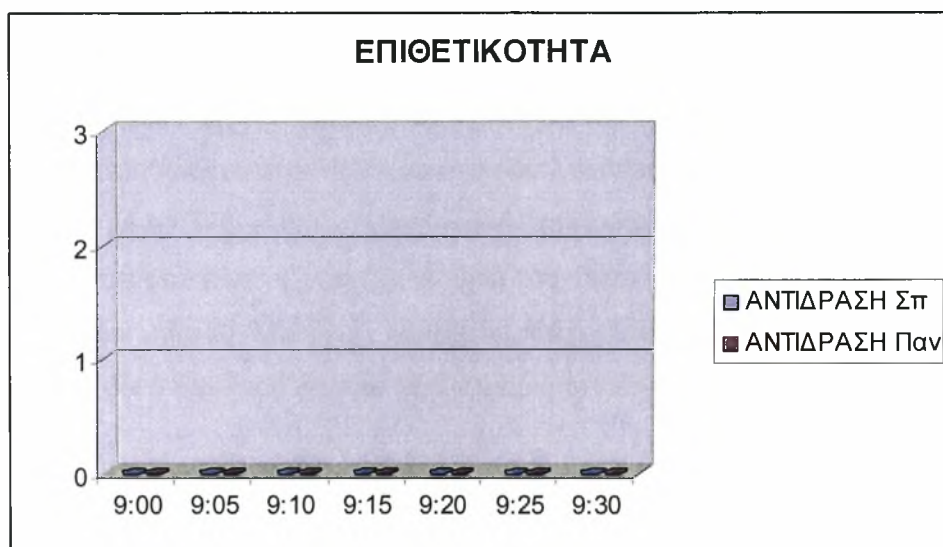
ΠΕΡΙΡΡΕΟΥΣΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ: Όλα τα παιδιά είναι πολύ ήσυχα και δεν υπάρχουν μεταξύ τους διαφωνίες ή έντονοι καβγάδες. Κάποια ζωγραφίζουν μαζί με τα δύο αγόρια ενώ οι άλλοι απασχολούνται με παιχνίδια και παζλ που έχουν στην διάθεσή τους.

ΤΕΤΑΡΤΗ-ΠΕΜΠΤΗ: (3/5/06-4/5/06)

ΩΡΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: 9:00-9:30

Τα νήπια παίζουν μέσα στην τάξη τους.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Τα δύο αγόρια παίζουν μαζί με άλλα παιδιά χαρτάκια με κινούμενα σχέδια τα οποία όπως είχαμε δει σε προηγούμενη παρατήρηση είχαν στο διάλειμμα. Δεν δημιουργούνται προβλήματα και τα κορίτσια απασχολούνται με τις κούκλες. Το ίδιο κλίμα επικρατεί και την επόμενη ημέρα με τα δύο αγόρια να παίζουν με διάφορα ζώα της φάρμας και τους συμμαθητές τους να συμμετέχουν χωρίς την ύπαρξη διαξιφισμών. Κάποια απο τα αγόρια ζωγραφίζουν με τα κορίτσια που αποφάσισαν να μου χαρίσουν τις ζωγραφιές τους ως ενθύμιο. Τους ευχαριστώ όλους για την συνεργασία τους.

Διάγραμμα 15

ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΑΙΔΙΩΝ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Παναγιώτης και ο Σπύρος είναι δύο έξυπνα παιδιά που απλά χρησιμοποιούν πιο συχνά επιθετικό τρόπο για να ζητήσουν διάφορα αντικείμενα απο τους συμμαθητές τους. Όπως φαίνεται απο τις παρατηρήσεις που έγιναν, τα δύο παιδιά συμμετέχουν σε δραστηριότητες και μάλιστα η επιθετική τους διάθεση μειώνεται όταν αυτές αποκλίνουν απο τις τετριμμένες, που απλά απαιτούν απο τα νήπια να ζωγραφίσουν χωρίς να προσφέρουν ερέθισμα για περαιτέρω ανάπτυξη της κριτικής τους σκέψης.

Στο ελεύθερο παιχνίδι τα δύο αγόρια είναι πιο ήσυχα συγκριτικά με το ομαδικό. Συνήθως την παρέα τους αποτελούν αγόρια, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν δημιουργούνται ευκαιρίες για να εκφραστούν με βίαιο τρόπο. Αυτό είναι πιο έντονο στον Παναγιώτη. Προσπαθεί να επιβάλλει τον λόγο του και μερικές φορές η ενέργεια αυτή είναι αποδεκτή απο τους υπόλοιπους. Καθ'όλη την διάρκεια της έρευνας, παρατήρησα πως τις πρώτες μέρες (Μάρτιος) οι συμμαθητές του δεν αντιδρούσαν σε τυχόν ξεσπάσματα του. Τώρα όμως (Μάιος) φαίνεται πως απαιτούν κάποια πράγματα και δεν διστάζουν να ανταποδώσουν οποιοδήποτε χτύπημα. Ο Σπύρος είναι πιο ήρεμος στο ελεύθερο παιχνίδι. Συναναστρέφεται με αγόρια και πολύ περισσότερο με τον Παναγιώτη. Χρησιμοποιεί την λεκτική οδό για να ζητήσει κάποιο αντικείμενο και φαίνεται να γνωρίζει τα όρια του, όταν ο συμμαθητής του αρνείται να του δώσει ότι ήθελε. Συνήθως σπρώχνει πολύ όταν παίζουν κυνηγητό ενώ ο Παναγιώτης μόνο όταν του πάρουν την σειρά, ή τον σπρώξουν, αντιδράει χτυπώντας τους.

Στα ομαδικά παιχνίδια ή στις δραστηριότητες η νηπιαγωγός φροντίζει να μην κάθονται όλα τα αγόρια ή τα κορίτσια μαζί. Επιβλέπει τις θέσεις τους και όταν βρίσκονται πολύ κοντά τ'αγόρια που δημιουργούν πρόβλημα, τους αλλάζει. Ο Παναγιώτης, για να τραβήξει τα βλέμματα των συμμαθητών του, συνηθίζει να φωνάζει όταν θέλει να τον προσέξουν ή να του δώσουν κάποιο πράγμα που ζήτησε. Επίσης, τις περισσότερες φορές έχω παρατηρήσει πως δεν κάθεται στο καρεκλάκι του αλλά είναι ανασηκωμένος και χρησιμοποιεί πολύ το χέρι του όταν θέλει να μιλήσει. Ο Σπύρος ανάλογα με την δραστηριότητα εμφανίζει λιγότερο ή περισσότερο επιθετική συμπεριφορά. Όταν βρίσκεται στο ίδιο τραπέζακι με τον Παναγιώτη, μιμείται την συμπεριφορά του και δείχνει να ενθαρρύνεται. Γι'αυτό η νηπιαγωγός

προτιμά να τους αλλάζει θέσεις. Ακόμα, όταν είναι μαζί, αναστατώνονται και τα υπόλοιπα νήπια της ομάδας, δημιουργούνται διενέξεις και φασαρίες μεταξύ τους.

Η σχέση τους με τα κορίτσια δεν μπορεί να χαρακτηριστεί με θετικά σχόλια. Σε διάφορες εργασίες αγνοούν την παρουσία τους, ενώ αν διαφωνούν για το ποιος πρέπει να έχει τον μαρκαδόρο ή την καλύτερη ζωγραφιά αντιδρούν επιθετικά. Ο Παναγιώτης, σε μεγάλο βαθμό τις αντιμιλάει, τις χτυπάει, σε αντίθεση με τον Σπύρο που τις σπρώχνει. Ιδιαίτερα ο Παναγιώτης αρπάζει τα αντικείμενα που επιθυμεί, χωρίς να ζητήσει άδεια, συχνότερα από τα κορίτσια, και δεν τα επιστρέφει μέχρι ο ίδιος να βαρεθεί. Ο Σπύρος ακολουθεί την ίδια τακτική. Δεν ρωτά αλλά αν του επιτεθούν φραστικά τα κορίτσια ή τον απειλήσουν για κάτι άλλο το δέχεται και δεν τις σπρώχνει.

Γενικότερα, μέσα στην τάξη, εμφανίζουν προτιμήσεις στο πρόσωπο κάποιων παιδιών. Πειράζουν, κοροϊδεύουν και χτυπούν πιο εύκολα νήπια, που είναι φιλήσυχα και δεν προδίδουν τις πράξεις τους στην νηπιαγωγό. Μιμούνται ερωτήσεις ή απορίες που θέτουν οι συμμαθητές τους, τις πράξεις τους και δεν σταματούν να σχολιάζουν με αρνητικό και περιπαικτικό τρόπο, ακόμα και όταν η νηπιαγωγός έχει κάνει παρατηρήσεις στους ίδιους και στην τάξη (πολλές φορές φέρεται με γέλια όλη η τάξη, όχι μόνο τα δύο παιδιά).

Ο Παναγιώτης συγκριτικά με τον Σπύρο έχει δυναμικό χαρακτήρα. Του αρέσει να παρεμβαίνει και να υποδεικνύει τον σωστό τρόπο για την δημιουργία μιας κατασκευής. Τις απόψεις του τις υποστηρίζει με επιχειρήματα και διάφορα άλλα παραδείγματα. Π.χ, σε κάποια δραστηριότητα, ανέφερε σε μια συμμαθήτριά του: «Το αυγό είναι κόκκινο, χωρίς βούλες, δεν έχεις ξαναδεί;» Σε περίπτωση που έχει απορίες, ρωτάει την νηπιαγωγό για να έχει το επιθυμητό αποτέλεσμα. Ο Σπύρος έχει πολλές δεξιότητες ιδιαίτερα στη ζωγραφική. Έχω παρατηρήσει πως αν ασχολείται με κάποια ζωγραφιά ακόμα και αν μαίνεται ένας καβγάς δεν αφαιρείται, ούτε συμμετάσχει. Δεν τον ενοχλεί το γεγονός αν είναι μόνος στο τραπέζακι ή οι άλλοι έχουν τελειώσει νωρίτερα. Μόλις όμως ολοκληρώσει το έργο του παίρνει μέρος σε άλλα πράγματα. Γενικά, ο χαρακτήρας του είναι πιο επιρρεπής. Παρασύρεται εύκολα αλλά δεν ξεσπά αμέσως με επιθετικότητα. Επίσης, αντιμιλάνε σε πρόσωπα που γνωρίζουν ότι δεν έχουν το ίδιο συναισθηματικό βάρος με την νηπιαγωγό. Αυτή την αντιμετώπιση είχαμε κι εγώ που παρατηρούσα και η βοηθός, όταν παρεμβαίναμε.

Δεν εκπνέαμε τον ίδιο σεβασμό και πολλές φορές την ίδια συμπεριφορά μιμούνταν τα υπόλοιπα νήπια.

Στην αρχή της ημέρας είχα παρατηρήσει πως δεν προέβαιναν σε καμιά επιθετική πράξη. Αυτό πιθανότατα οφείλονταν στο γεγονός ότι ήθελαν κάποιο χρόνο να προσαρμοστούν απο την στιγμή που ξυπνούσαν μέχρι την στιγμή που έφθαναν στην τάξη. Είναι απόλυτα φυσικό, αν σκεφτούμε ότι κι εμείς οι ενήλικοι πράττουμε το ίδιο στην καθημερινή μας ζωή. Στο διάλειμμα, όσες φορές παρατήρησα, είχαν χαρτάκια με κινούμενα σχέδια και τα αντάλλασσαν μεταξύ τους. Το γεγονός αυτό φαίνεται ότι τους απασχολούσε και δεν αντιδρούσαν επιθετικά. Μόλις, όμως τέλειωναν έβρισκαν ευκαιρία να σπρώξουν κάποιο συμμαθητή τους ή να κάνουν μια σκανταλιά.

Σύμφωνα λοιπόν, με όλα τα προαναφερόμενα η παρέμβαση θα περιλαμβάνει δραστηριότητες δραματικής τέχνης, παιχνίδια με την βοήθεια του υπολογιστή και άλλα γνωστικά αντικείμενα, τις περισσότερες φορές σε επίπεδο ομαδικό. Στόχος θα είναι η ανάπτυξη των δεξιοτήτων των παιδιών και ο έλεγχος των συναισθημάτων τους.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Αφού παρακολούθησα τα δύο παιδιά συμπεράνα ποιες δραστηριότητες ταιριάζουν περισσότερο στον χαρακτήρα τους και κεντρίζουν το ενδιαφέρον τους. Έτσι, προσπάθησα να συμπεριλάβω ασκήσεις που στην πλειονότητα τους βοηθούν στο να εκφραστούν και να διοχετεύσουν την ενεργητικότητα τους.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 1^η

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Προφορικός λόγος.

ΣΤΟΧΟΣ: Να ενθαρρυνθούν να παίρνουν τον λόγο και να συμμετέχουν σε συζητήσεις, να εκφράσουν γνώμες και προσωπικές τους εμπειρίες.

ΜΕΘΟΔΟΣ: Διάλογος, συζήτηση

ΥΛΙΚΑ: Εικόνες.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ: Το θέμα που αποφάσισα να διαπραγματευτώ με τα παιδιά ήταν τα κινούμενα σχέδια. Αναζήτησα πληροφορίες στο διαδίκτυο και επέλεξα μια σειρά από εικόνες οι οποίες άρεσαν πολύ στα νήπια και κίνησαν το ενδιαφέρον τους. Πρώτα, έδειξα τέσσερις όπου ζήτησα να μου περιγράψουν τι βλέπουν και έπειτα είδαμε και τις υπόλοιπες. Στη συνέχεια, ακολούθησε συζήτηση σχετικά με το ποιος είναι ο αγαπημένος τους ήρωας, αν έχουν επισκεφθεί τον κινηματογράφο για να παρακολουθήσουν κάποιο κινούμενο σχέδιο, και γενικά τις εντυπώσεις τους. Τα παιδιά απάντησαν, η πλειοψηφία δεν ήξερε τι είναι ο κινηματογράφος, ενώ υπήρχαν και δύο που είπαν πως βλέπουν πολλά μίκυ-μάους σε DVD στο σπίτι τους. Ο Σπύρος και ο Παναγιώτης ενθουσιάστηκαν με τις εικόνες και ζητούσαν να τις πάρουν στα χέρια τους. Τους έκανα παρατήρηση και εξήγησα πως δεν είναι σωστό να μην βλέπουν και οι υπόλοιποι συμμαθητές τους. Γενικότερα καθ'όλη την διάρκεια δεν παρατήρησα κάποια επιθετική ενέργεια, αλλά αντίθετα τα παιδιά αντάλλαζαν τις απόψεις τους και απαντούσαν στις διάφορες ερωτήσεις μου. Μερικές φορές, η συζήτηση με τα νήπια έγινε σε έντονο τόνο αφού προσπαθούσα να επιβάλλω την ησυχία, όταν ξεπερνούσαν τα όρια και φώναζαν δυνατά για να τους ακούσω κ.τ.λ. Μεγάλη εντύπωση μου προξένησαν οι απαντήσεις του Σπύρου και του Παναγιώτη σε κάποιες ερωτήσεις μου:

A : - Πιστεύετε πως ο Μπάτμαν πρέπει να τιμωρεί τους «κακούς» και να προστατεύει τους καλούς;

Π : - Ναι. Γιατί ο Μπάτμαν είναι καλός.

Σ : - Ναι κυρία να τους χτυπάει όλους,

A : - Αμα τους χτυπήσει θα συνεχίσουν να είναι κακοί ή θα γίνουν καλοί;

Π : - Θα γίνουν καλοί, γιατί έτσι θα τον φοβούνται που είναι πιο δυνατός και στο τέλος θα βαρεθούν απο το ξύλο που θα φάνε και δεν θα ενοχλούν τον κόσμο.

Σ : - Σιγά που νομίζουν πως είναι πιο έξυπνοι απο τον Μπάτμαν και μπορούν να τον κοροϊδέψουν, είναι πιο δυνατός πάντα.

A : - Αν υποθέταμε ότι δεν χτυπούσε ο Μπάτμαν, με ποιον άλλο τρόπο θα μπορούσε να «σταματήσει τους κακούς»;

Π : - Με κανέναν.

Στο σημείο αυτό παρεμβαίνουν κάποια κορίτσια και μου απαντούν πως ένας άλλος εναλλακτικός τρόπος είναι να πάνε για καφέ και να τους μιλήσει ο Μπάτμαν, προσπαθώντας να τους μεταπείσει να σταματήσουν το κακό!

Σ : - Ο Σπύρος σχολιάζει την απάντηση λέγοντας, « Σιγά... και μετά να νομίζουν πως φοβάται, καλά κάνει και τους δέρνει».

A : - Ο Μπάτμαν και άλλοι ήρωες που γνωρίζετε, πρέπει να έχουν δίπλα τους κάποιον να τους βοηθάει;

Π : - Ο Μπάτμαν έχει τον Ρόμπιν για να τον βοηθάει στις μπουνιές, και εγώ έχω τον Σπύρο που ήμαστε φίλοι και τους κερδίζουμε όλους.

Σ : - Χαμογελάει και συμφωνεί.

A : - Είναι σωστό λοιπόν να χτυπάμε τους συμμαθητές μας για να ζητήσουμε κάποιο αντικείμενο ή οτιδήποτε άλλο; Ο Μπάτμαν ενεργεί έτσι για να σώσει τον κόσμο, εσείς όταν παίζεται γιατί αντιδράτε έτσι;

Π : - Για να μας φοβούνται.

Σ : - Εγώ βαράω όταν έχω δίκιο και όταν μου παίρνουν τα παιχνίδια.

(Τις απόψεις των παιδιών ενστερνίζονταν και άλλοι που συμφωνούσαν μαζί τους).

Α : - Αν ήσασταν τα στρουμφάκια, πως θα ξεφεύγατε απο τον Δρακουμέλ χωρίς όμως να χρησιμοποιούσατε μπουνιές, ξύλο κ.τ.λ;

Π : - Με χειροβομβίδες θα του έκαίγα το σπίτι και μετά θα τον έβραζα στο καζάνι που έχει για τα στρουμφάκια.

Σ : - Ναι, κι εγώ το ίδιο.

Τέλος, συζητάμε με τα παιδιά πόσο σημαντικό είναι να μην χτυπάμε και να ζητάμε με ευγενικό τρόπο απο τους άλλους ότι επιθυμούμε. Επίσης, τους παρότρυνα να ακολουθήσουν αυτή την τακτική την επόμενη φορά που θα χρειαστούν κάτι απο τον συμμαθητή τους και να σκεφτούν πως ο Μπάτμαν το ίδιο θα έπραττε. Ως προέκταση της δραστηριότητας, παρότρυνα τα παιδιά να ζωγραφίσουν τον αγαπημένο τους ήρωα και συμφώνησαν. Ο Σπύρος ζήτησε να έχει και την εικόνα που έδειξα πριν στην παρεούλα, στο τραπεζάκι του. Ζωγράφιζε χωρίς να παρασύρεται απο κάποιους συμμαθητές του που μάλωναν δίπλα του. Σε αντίθεση με τον Παναγιώτη, ο οποίος σχεδίασε ένα κινούμενο σχέδιο γρήγορα και απομακρύνθηκε απο τα τραπεζάκια για να παίξει σε μια άλλη γωνιά με τα τουβλάκια. Εκεί έπαιζαν ήδη τρία αγόρια που τον παρότρυναν να συμμετάσχει στο παιχνίδι τους. Την επόμενη ημέρα η νηπιαγωγός μου είπε πως την ώρα του διαλείμματος παρατήρησε τα αγόρια να παίζουν τα κινούμενα σχέδια και να αναλαμβάνουν ρόλους όπως του Σούπερμαν, του Μπάτμαν και κάποιων αγοριών που παρίσταναν τους κακούς.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 2^η

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Φυσικές επιστήμες.

ΣΤΟΧΟΣ: Ν'αναγνωρίσουν ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα σε διάφορα υλικά και να τα ταξινομήσουν με κριτήριο αν διαλύονται ή όχι.

ΜΕΘΟΔΟΣ: Παρατήρηση, πείραμα

ΥΛΙΚΑ: Πλαστικά ποτήρια με άμμο, φακές, ζάχαρη και αλάτι, νες καφέ.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ: Τοποθετούμε ένα διαφανές ποτήρι με μια ποσότητα νερού στο πάτωμα και καθόμαστε με την τάξη γύρω-γύρω. Δίπλα στο ποτήρι, έχουμε ένα διαφανές βάζο με ζάχαρη (με ετικέτα που γράφει **ZAXAPH**) και ένα κουτάλι. Επιβεβαιώνουμε ότι τα παιδιά αναγνωρίζουν τη ζάχαρη, ή αν θέλουν,

τους δίνουμε μερικούς κόκκους να δοκιμάσουν. Έπειτα, τους εξηγούμε λέγοντας: «Ένα παιδί ήθελε να ρίξει ζάχαρη μέσα στο νερό, αλλά δεν ήξερε αν η ζάχαρη θα υπάρχει μέσα στο νερό ή θα χαθεί.» Ακούμε τις απόψεις τους. Συνεχίζουμε αυτή την μικρή διήγηση, «το παιδί αυτό δεν ήξερε επίσης, αν η ζάχαρη θα φαίνεται και αν θα μαζευτεί στον πάτο του ποτηριού ή θα βρίσκεται παντού μέσα στο νερό». Στο σημείο αυτό, προτείνουμε στα παιδιά να δοκιμάσουμε να ρίξουμε τη ζάχαρη μέσα στο νερό. Ζητάμε απ' τα νήπια να μας εξηγήσουν τι νομίζουν ότι έχει συμβεί με τη ζάχαρη και οδηγούμε τη συζήτηση με τέτοιο τρόπο ώστε να υποστηρίξουμε ότι η ζάχαρη βρίσκεται σ'ολόκληρη τη μάζα του νερού, αλλά δεν φαίνεται γιατί «τρίβεται-διαλύεται» στο νερό. Έπειτα ακολουθούμε την ίδια διαδικασία με άμμο αυτή τη φορά. Προσπαθώντας να σχηματοποιήσουμε τη συζήτηση αυτή διαπιστώνουμε ότι άλλα υλικά «κρύβονται-διαλύονται» και άλλα «δεν κρύβονται-δεν διαλύονται» στο νερό. Έπειτα, τοποθετούμε στο πάτωμα βαζάκια που περιέχουν πιπέρι, φακές, στιγμιαίο καφέ (νεσ). Δίπλα τους σ'ένα δίσκο υπάρχουν πολλά ποτήρια με νερό. Ζητάμε απο τα παιδιά να δοκιμάσουν ποια υλικά απο τα βαζάκια είναι δυνατόν να «κρυφτούν-διαλυθούν» στο νερό και ποια όχι. Αφήνουμε ελεύθερα τα παιδιά να πειραματιστούν φροντίζοντας να δοκιμάσει κάθε ένα, τουλάχιστον, με ένα διαλυτό και ένα αδιάλυτο υλικό. Τέλος τα ταξινομούμε σ'ένα πίνακα. Η δραστηριότητα αυτή άρεσε πολύ στα παιδιά, τα οποία συμμετείχαν με σειρά και πειραματίζονταν χρησιμοποιώντας τα διάφορα υλικά. Ο Παναγιώτης και ο Σπύρος δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και μάλιστα σε ερωτήσεις που έθεσα σε όλη την τάξη μου απαντούσε περισσότερες φορές σωστά ο Παναγιώτης απο τον Σπύρο. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί πως ο Παναγιώτης στο τέλος της δραστηριότητας χρησιμοποιούσε την έννοια «διαλύονται» και όχι «κρύβονται», σε αντίθεση με την πλειονότητα της τάξης όπου δεν είχε κάνει τον ίδιο συλλογισμό.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 3^η

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Θεατρική αγωγή.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μιμηθούν και να δημιουργήσουν ρόλους με την κίνησή τους.

ΜΕΘΟΔΟΣ: Αυτοσχεδιασμός, μίμηση, συζήτηση.

ΥΛΙΚΑ: Εικόνες.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ: Αρχικά, δείχνω στα παιδιά διάφορες εικόνες απο περιοδικά. Σ'αυτές απεικονίζονται κάποιοι άνθρωποι οι οποίοι κάνουν μια γκριμάτσα (ευχαρίστησης, λύπησης, θυμού κ.α.). Έπειτα σχολιάζουμε μαζί τις γκριμάτσες. Ρωτάω τα παιδιά πότε νομίζουν πως χρησιμοποιούμε αυτούς τους μορφασμούς, για παράδειγμα πότε είναι λυπημένοι, θυμωμένοι, κ.α. Στη συνέχεια, ζητώ απο τα παιδιά ν'αναπαραστήσουν κάτι, αρχικά ατομικά και μετά ομαδικά. Παροτρύνουμε να μιμηθούν τις κινήσεις ενός ποδοσφαιριστή, διαιτητή, τροχονόμου, αγρότη, αστυνομικού με σκοπό να βρουν τα υπόλοιπα παιδιά ποιον παριστάνει και μετά ομαδικά. Δηλαδή, να παίξουν την κομμώτρια με τον πελάτη, τον οδηγό ταξί με τον πελάτη του, τον μανάβη με τον πελάτη του, κ.τ.λ. Τα παιδιά ενθουσιάστηκαν πολύ με την δραστηριότητα, χρησιμοποίησαν και την αντίστοιχη γωνιά για να μεταμφιεστούν και ζητούσαν να επαναλάβουν τις μιμήσεις τους. Ο Παναγιώτης με τον Σπύρο είχαν διαφορετικά ζευγάρια και στις αρχικές μου ερωτήσεις με τις γκριμάτσες μου απαντούσαν απο προσωπικές τους εμπειρίες. Σε όλη την δραστηριότητα δεν παρατηρήθηκαν κάποιες ενέργειες επιθετικές και τα παιδιά ήταν απασχολημένα με το τι θα φορέσουν, τι θα μιμηθούν και πως θα το αναπαραστήσουν. Η δραστηριότητα έδινε την δυνατότητα στα νήπια να εκτονωθούν αφού εκτός απο τα δυο παιδιά και οι υπόλοιποι έτρεχαν μέσα στην τάξη στην προσπάθεια τους να μιμηθούν ένα ζευγάρι.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 4^η

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Φυσική αγωγή.

ΣΤΟΧΟΣ: Ν'αναπτύξουν την σωματική τους δραστηριότητα και να μοιραστούν το υλικό.

ΜΕΘΟΔΟΣ: Κινητικές ασκήσεις.

ΥΛΙΚΑ: Πλαστικά κουτάλια, χάντρες, κουβαδάκια.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ: Η δραστηριότητα ξεκινάει με κάποιες ασκήσεις *προθέρμανσης*, όπως τρέξιμο, πηδηματάκια επιτόπου, και ασκήσεις για το ζέσταμα των χεριών και των ποδιών. Τοποθετούμε τα κουβαδάκια σε απόσταση 3 μέτρων απο την γραμμή που βρίσκονται τα παιδιά. Τους χωρίζουμε σε δύο ισάριθμες

ομάδες (A, B). Η κάθε ομάδα μαζεύει αρκετές χάντρες, και άρα κερδίζει αν έχει τις περισσότερες. Οι παίχτες παίζουν ένας-ένας. Μόλις φτάσει κάποιος στο κουβαδάκι και αφήσει την χάντρα του επιστρέφει στην ομάδα χτυπά το χέρι ενός άλλου παιδιού που ξεκινά με το δικό του κουτάλι. Βέβαια, ορίζεται η νηπιαγωγός ως διαιτητής και έχει χρονόμετρο, αφού μετρά και η ταχύτητα σ' αυτό το παιχνίδι. Όταν σημανθεί η λήξη του παιχνιδιού μετά απο 6 λεπτά, σταματούν και η κάθε ομάδα μετρά πόσες χάντρες έριξε στο κουβαδάκι της. Τέλος για να χαλαρώσουν ζητάμε να ξαπλώσουν στο πάτωμα και να πάρουν βαθιές ανάσες. Η συγκεκριμένη δραστηριότητα κέντρισε το ενδιαφέρον των παιδιών, όμως στην πλειονότητα τους υπήρξαν αρκετές φορές που σκουντούσαν ο ένας τον άλλο για να αλλάξουν τις σειρές τους. Τα δύο αγόρια ήταν ανήσυχα και έκαναν παρατηρήσεις σε όσους απο την ομάδα τους αργούσαν να ρίξουν τις χάντρες στα κουβαδάκια. Φρόντισα στην αρχή της μικροδιδασκαλίας να είναι στις πρώτες θέσεις και όταν τελείωσε η σειρά τους ήθελαν να είναι στο πλάι για να βλέπουν τους υπόλοιπους συμμαθητές τους. Το φαινόμενο που περιέγραψα παραπάνω, να σπρώχνονται για να μπουν σε άλλη θέση στην σειρά δεν παρατηρήθηκε απο τα δύο παιδιά. Επίσης, κάποιες στιγμές ο Σπύρος με τον Παναγιώτη και τρία άλλα νήπια έτρεχαν τον γύρο της αίθουσας όπου βρισκόμασταν και μετά απο παρέμβαση μιας άλλης νηπιαγωγού επέστρεψαν στην θέση τους.

ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

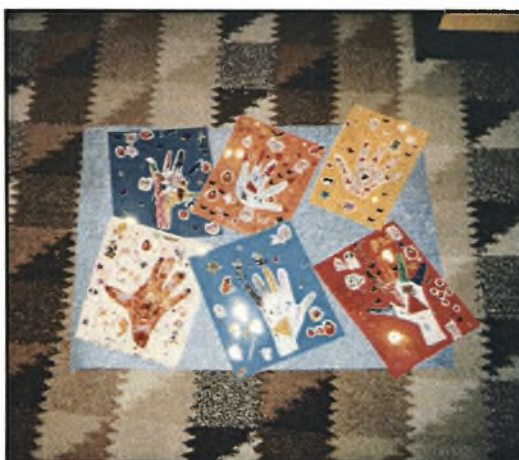
Εικόνα 1 - Προφορικός λόγος.

Εικόνα 2 - Φυσική αγωγή.

Εικόνα 3 - Παιχνίδι με στεφάνια.

Εικόνα 4 - Εικαστικά.

Εικόνα 5 - Μουσική.

Εικόνα 6 - Φυσική αγωγή.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 5^η

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Μαθηματικά.

ΣΤΟΧΟΣ: Να εμπλακούν σε καταστάσεις προβληματισμού και να αναπτύξουν διαδικασίες δοκιμής και επαλήθευσης.

ΜΕΘΟΔΟΣ: Συζήτηση, παρατήρηση.

ΥΛΙΚΑ: Κάνσον χαρτί , σύρμα πίπας, πίνακας ταξινόμησης κ.α.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ: Έχω ήδη φτιάξει δέκα μήλα απο κόκκινη τσόχα, στα οποία άνοιξα και αντίστοιχα δέκα τρύπες. Επίσης, χρησιμοποίησα σύρματα πίπας διαφόρων χρωμάτων για να κατασκευάσω σκουλήκια. Τα μήλα τα είχα σ'ένα καλάθι και ζητούσα να σηκωθεί κάποιο παιδί να διαλέξει ένα μήλο και να δει πόσες τρύπες έχει. Έπειτα, αντιστοιχούσαν τα σκουλήκια στις τρύπες απο το κάθε μήλο. Προς το τέλος της δραστηριότητας προσθέταμε τις τρύπες απο δυο μήλα και τα παιδιά μετρούσαν φωναχτά για να βλέπουν και οι υπόλοιποι. Στο σημείο αυτό, πρέπει να αναφέρω πως τα παιδιά ενθουσιάστηκαν πολύ με την δραστηριότητα αυτή και ενώ δοκίμασαν όλοι ήθελαν να το επαναλάβουμε συνέχεια. Όλα τα νήπια συμμετείχαν και ζητούσαν να ξανασηκωθούν. Ο Σπύρος με τον Παναγιώτη ήταν φρόνιμοι, μόνο σε ένα σημείο ο δεύτερος φάναξε σε μια συμμαθήτρια του που έκανε λάθος. Εκείνη την στιγμή εκμεταλλεύτηκα την ευκαιρία και τον συμβούλεψα πως αν παρέμβει ξανά δεν θα επαναλάβει την δραστηριότητα και συμμορφώθηκε. Επίσης, παρατήρησα πως ο Σπύρος μερδευόταν σε κάποιες προσθέσεις απλές που κάναμε, σε αντίθεση με τον Παναγιώτη που δεν φάνηκε να αντιμετωπίζει δυσκολίες. Τέλος είχα ζωγραφίσει δέκα μήλα σε δύο χαρτόνια τα οποία είχαν μέσα μαύρες βούλες για να δείξω τις τρύπες. Αντίστοιχα είχα κόψει και σκουλήκια απο χαρτόνι και κάναμε την ταξινόμηση. Στον πίνακα διπλής εισόδου κάναμε ταξινόμηση-αντιστοίχιση των σκουληκιών με τα μήλα. Ο Σπύρος συμμετείχε και ήθελε να επαναλάβει την σειρά του ενώ ο Παναγιώτης πλησίασε στην γωνιά του κουκλοθέατρου και ασχολήθηκε με διάφορες κούκλες που βρίσκονταν εκεί.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 6^η

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Γλώσσα (ανάγνωση).

ΣΤΟΧΟΣ: Ν'αναγνωρίζουν οικείες λέξεις στο περιβάλλον και μέσα σε κείμενα.

ΜΕΘΟΔΟΣ: Διάλογος, συζήτηση

ΥΛΙΚΑ: Πίνακας με διάφορα ζώα, καρτέλες με τα ονόματα των ζώων.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ: Δίνουμε στα παιδιά ένα πίνακα που έχει φωτογραφίες ζώων και δίπλα ακριβώς γραμμένη την ονομασία τους. Ζητάμε απο τα παιδιά να μας αναγνωρίσουν ποια ζώα βλέπουν. Έπειτα, τους δίνουμε ένα καλάθι με καρτέλες απο τα ονόματα και τους παροτρύνουμε να δουν ποιο μοιάζει μ'αυτό που έχουμε γράψει και να το κολλήσουν ακριβώς δίπλα απο το δικό μας. Δεν έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όλα τα παιδιά για να βρουν τις ονομασίες παρ'όλο που οι εικόνες που χρησιμοποιήθηκαν ήταν έγχρωμες και ελκυστικές για τα νήπια. Μάλιστα, πολλοί ήθελαν να παίξουν ελεύθερα και δεν έδειχναν να παρατηρούν όσους ασχολήθηκαν. Πάντως οι υπόλοιποι που ασχολήθηκαν, στο σύνολο τους κορίτσια, βρήκαν τα καρτελάκια χωρίς κάποια δυσκολία και έκαναν σωστά την αντιστοίχιση. Ο Παναγιώτης και ο Σπύρος ήταν απο τα άτομα που δεν συμμετείχαν καθόλου, δεν κατάφερε να τους κεντρίσει το ενδιαφέρον η δραστηριότητα και αναλώθηκαν στο να τρέχουν και να πειράζουν τις συμμαθήτριες τους που διάλεγαν τα καρτελάκια. Παρ'όλες τις παραινέσεις μου να προσπαθήσουν και οι ίδιοι, δεν πείστηκαν. Απο ένα σημείο και ύστερα όλα τα αγόρια παρασύρονταν μεταξύ τους και διαφωνούσαν, μάλωναν ενώ ο Παναγιώτης χτύπησε ένα αγόρι που του πάτησε το πόδι με το καρεκλάκι. Αρχικά, υποψιαζόμουν ότι πιθανότατα να μην τους ενδιέφερε η συγκεκριμένη μικροδιδασκαλία, αλλά ήθελα να δω σε ποιο βαθμό θα ίσχυε αυτό. Σίγουρα, δεν περίμενα να επιδείξουν τόση αδιαφορία τα αγόρια και τόση συμμετοχή τα κορίτσια. Έτσι, λοιπόν αποφάσισα οι επόμενες δραστηριότητες να μην έχουν στενή σχέση με το γνωστικό αντικείμενο της ανάγνωσης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 7^η**ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ :** Βιολογία.**ΣΤΟΧΟΣ :** Να κατανοήσουν την λειτουργία της αναπνοής.**ΜΕΘΟΔΟΣ :** Εικόνες, επίδειξη ασκήσεων.**ΥΛΙΚΑ :** Μπαλόνια, κερι, σφουγγάρι, πούπουλα.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ : Μαζευόμαστε στο χαλί, σε κύκλο. Μοιράζουμε στα παιδιά απο ένα μπαλόνι και ζητάμε να το φουσκώσουν. Στη συνέχεια, να το αφήσουν ώστε να φύγει ο αέρας απο μέσα. Ρωτάμε τα νήπια για ποιο λόγο φούσκωσε και ξεφούσκωσε το μπαλόνι. Απαντούν, επειδή μπήκε ο αέρας μέσα. Ακολουθεί, επίδειξη εικόνων και μετά απο συζήτηση (εξηγώντας ότι παίρνουμε αέρα απο τη μύτη και τον βγάζουμε απο το στόμα) συμπληρώνουμε ότι έτσι λειτουργεί και το αναπνευστικό μας σύστημα. Έπειτα, τους δίνουμε πούπουλα και τους ζητάμε να προσπαθήσουν να μην τους πέσουν καθοδηγώντας τα με την αναπνοή τους. Στη συνέχεια, ανάβουμε ένα κερι και ζητάμε απο τον καθένα να το σβήσει, επαναλαμβάνοντας την εισπνοή (ότι γίνεται απο την μύτη) και την εκπνοή. Τέλος, τους δείχνουμε ένα σφουγγάρι και τους ζητάμε να εισπνεύσουν και να παρατηρήσουν ότι όπως μαζεύεται το σφουγγάρι, ακριβώς το ίδιο γίνεται με τον πνεύμονά μας.. Όταν εκπνέουμε μένει όπως έχει. Στο σημείο αυτό, ξαναπαραθέτουμε την εικόνα «μηχανισμός της αναπνοής» για την πλήρη κατανόηση. Η δραστηριότητα μπορώ να σχολιάσω πως ήταν πετυχημένη αφού τα μέρη απο τα οποία αποτελούνταν ενδιέφερε τα νήπια που συμμετείχαν. Αρχικά με τα μπαλόνια προσπαθούσαν να τα φουσκώσουν για να γίνουν μεγάλα και οι μόνες διαφωνίες που υπήρχαν ήταν για την επιλογή του χρώματος. Στο σημείο όπου εξηγούσα για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η αναπνοή, ο Παναγιώτης με τον Σπύρο σηκώθηκαν απο τα καρεκλάκια τους και μιμούνται τις κινήσεις μου. Βέβαια, τους έκανα παρατήρηση και τους έδειξα το κερι που θα ακολουθούσε, απλά για να φανταστούν τι περίπου θα κάνουμε αργότερα. Η τάξη ήταν ήσυχη, επέλεξα δυο παιδιά ως βοηθούς, για να παρακολουθούν ποιοι είναι φρόνιμοι και τα δυο αγόρια δεν μου ζήτησαν να είναι στην θέση των βοηθών. Αντίθετα, έμεναν καθιστοί στα καρεκλάκια τους. Στη συνέχεια, ακολούθησε η

άσκηση με το κερί και ένας-ένας πλησίαζε για να το σβήσει με τον σωστό τρόπο που δείξαμε. Ο Παναγιώτης μου απευθύνει τον λόγο και με ρωτάει : - Κυρία, να σηκωθώ; Ήμουν ήσυχος. Με την σειρά που κάθονταν σηκώνονταν για να σβήσουν το κερί και τα δυο νήπια δέχτηκαν αυτή την οδηγία χωρίς να παρατηρηθεί κάποιο είδος επιθετικής ενέργειας.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 8^η

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Φυσική αγωγή

ΣΤΟΧΟΣ: Να αναπτύξουν τη σωματική τους δραστηριότητα και να χρησιμοποιούν ένα υλικό (συγκεκριμένα τα στεφάνια) με πολλούς τρόπους.

ΜΕΘΟΔΟΣ: Κινητικές ασκήσεις

ΥΛΙΚΑ: Στεφάνια, βάσεις για τα στεφάνια.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ: Η δραστηριότητα αυτή ήταν προγραμματισμένη να γίνει στη αυλή του νηπιαγωγείου για να υπάρχει έτσι μεγαλύτερη άνεση χώρου, αλλά λόγω κάποιων προβλημάτων επέλεξα να γίνει μέσα στην αίθουσα του νηπιαγωγείου. Τοποθετήσαμε έτσι τα στεφάνια στην αίθουσα του νηπιαγωγείου και ξεκινάμε κάνοντας ασκήσεις *προθέρμανσης* (με συνοδεία έντονης μουσικής) όπως τρέξιμο, ελαφρά πηδηματάκια, ανατάσεις, διατάσεις και κάποιες ασκήσεις για χέρια και πόδια για να ζεσταθούν να υπάρχει ευλυγισία και να αποφύγουμε έτσι κάποια μικροατυχήματα. Στη συνέχεια βάζουμε τα στεφάνια στο πάτωμα και ζητάμε απο τα παιδιά να πηδάνε και με τα δύο πόδια απο το ένα στεφάνι στο άλλο, και μετά με το ένα πόδι (κουτσό). Μετά βάζουμε τα στεφάνια σε δυάδες και ζητάμε απο τα νήπια να περάσουν απο μέσα έχοντας το ένα πόδι στο ένα και το άλλο στο άλλο στεφάνι. Στη πορεία τοποθετούμε κάποια στεφάνια όρθια σε βάσεις και κάποια ξαπλωμένα και ζητάμε απο τα νήπια να περάσουν ένα - ένα απο μέσα και απο πάνω. Ακολουθούν και μερικές ακόμα ασκήσεις τέτοιου είδους και στη συνέχεια ακολουθούν κάποιες ασκήσεις *χαλάρωσης* όπως εισπνοή, εκπνοή που μάθαμε την προηγούμενη μέρα, κάνοντας επανάληψη και τρία λεπτά απόλυτης σιωπής για να ηρεμήσουν και να μας πουν με το πέρας του χρόνου πως αισθάνονται (λυπημένοι, χαρούμενοι, θυμωμένοι). Τα παιδιά συμμετείχαν καθ'όλη την διάρκεια και μάλιστα κάναμε διαγωνισμό που νικητής θα ήταν όποιος κατάφερε να πραγματοποιήσει τις ασκήσεις χωρίς να

ακουμπήσει τα στεφάνια. Ο Παναγιώτης ήταν ανάμεσα σ'αυτούς που κέρδισαν και μάλιστα πλησίαζε τον Σπύρο και κάποια άλλα αγόρια με σκοπό να τους κοροϊδέψει που δεν ήταν νικητές. Οι συμμαθητές του τον αγνόησαν και ο Σπύρος βοηθάει δυο κορίτσια που επαναλαμβάνουν μια απο τις ασκήσεις των στεφανιών γιατί δεν τα καταφέρνουν.

ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Εικόνα 7 - Προφορικός λόγος

Εικόνα 8 - Θεατρική αγωγή

Εικόνα 9 - Παριστάνοντας τους βασιλιάδες

Εικόνα 10 - Ανάγνωση

Εικόνα 11 - Ανάγνωση

Εικόνα 12 - Τα παιδιά παίζουν τον γιατρό

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 9^η

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Θεατρική Αγωγή.

ΣΤΟΧΟΣ: Να παροτρυνθούν να απεικονίσουν την πραγματική ζωή και να αναλάβουν ρόλους των μεγάλων.

ΜΕΘΟΔΟΣ: Παιχνίδι, μίμηση.

ΥΛΙΚΑ: Τσάντα, ιατρικά εργαλεία, πανιά, κούκλα, σημειωματάριο, στυλό

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ: Η δραστηριότητα πραγματοποιείται μετά απο το διάλειμμα, όπου τα νήπια μπαίνουν στην τάξη και τους ζητάω να καθίσουν στην παρεούλα. Έπειτα, τους δείχνω μια κούκλα που πήρα απο τη γωνιά του κουκλοθέατρου, στην οποία έδεσα έναν επίδεσμο στο πόδι. Στη συνέχεια, την τοποθέτησα πάνω σε ένα πανί και την έβαλα στην μέση. Ρωτάω τα παιδιά αν φαντάζονται τι μπορεί να έπαθε η «Χιονούλα», (το όνομα της κούκλας) και ακούω τις γνώμες τους. Πολλά απο τα νήπια, συμπεριλαμβανόμενου και των δυο αγοριών μου απάντησαν πως είναι άρρωστη, χτυπημένη, την άπτησε αυτοκίνητο, πέθανε, κ.α. Αφού λοιπόν συζητήσουμε, εμφανίζω μια τσάντα και παροτρύνω τα παιδιά να την ανοίξουν και να πάρουν ότι πιάσει το χέρι τους απο μέσα χωρίς να βλέπουν. Πραγματικά, με την σειρά ο καθένας παίρνει κάτι, την κλείνει και την δίνει στο διπλανό του. Μέχρι σ' αυτό το σημείο τα νήπια συμμετείχαν και με πολύ μεγάλη χαρά και λαχτάρα επιδείκνυαν τα αντικείμενα της τσάντας. Μάλιστα, ήταν απο τις λίγες φορές που έκαναν απόλυτη ησυχία για να δουν που θα καταλήξει η ιστορία της Χιονούλας. Μόλις τέλειωσαν όλοι, ρώτησα σε ποιον πιστεύουν ότι ανήκουν όλα αυτά

και το παιχνίδι άρχισε. Στο σύνολο τους μου απάντησαν πως είναι τα «εργαλεία» του γιατρού και όπως φαίνεται απο τα υλικά που προαναφέρθηκαν τα διάφορα αντικείμενα ήταν σύριγγες, μάσκες πλαστικές, ακουστικά κ.τ.λ. Μεταξύ τους αντάλλασσαν ρόλους, με κάποια παιδιά να παριστάνουν τους άρρωστους και κάποια άλλα τους γιατρούς. Ο Σπύρος με τον Παναγιώτη βρίσκονταν στην ίδια ομάδα και ήθελαν να είναι οι γιατροί. Όλα τα νήπια έπαιζαν ήσυχα, η δραστηριότητα τους άρεσε και μου ζητούσαν να την επαναλάβουμε και τις επόμενες ημέρες.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 10^η

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Μαθηματικά.

ΣΤΟΧΟΣ: Να εμπλακούν σε δραστηριότητα έτσι ώστε να συγκρίνουν το ύψος τους με αυτό των συμμαθητών τους.

ΜΕΘΟΔΟΣ: Συζήτηση, μέτρηση.

ΥΛΙΚΑ: Πινέξες, χαρτί του μέτρου, κορδέλες απο γκοφρέ χαρτί, ψαλίδι, μέτρο και μεζούρα.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ: Την προηγούμενη ημέρα η νηπιαγωγός διάβασε στα παιδιά μια ιστορία όπου ένας απο τους ήρωες έτρωγε κουραμπιέδες και ψήλωνε. Με αφορμή λοιπόν το παραμύθι, μιλήσαμε με τα παιδιά για το ύψος και τι ακριβώς σημαίνει αυτό. Στην πλειονότητα τους δεν μπορούσαν να εξηγήσουν τι είναι, παρ'όλα αυτά ο Παναγιώτης προσπάθησε να περιγράψει αυτό που θεωρούσε πως παριστάνει το ύψος. Στην συνέχεια, τους παροτρύνω να μου πουν ποιους τρόπους πιστεύουν ότι μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε για να μετρηθούμε. Αφού ακουστούν όλες οι απόψεις προτείνω στα νήπια να μετρήσει ο ένας τον άλλο με τις κορδέλες και να την κολλήσει στο χαρτί του μέτρου. Πρώτα όμως τα παιδιά ανά δυάδες σηκώνονται και μετρούνται μεταξύ τους σ' ένα παιδικό μέτρο και αφού ολοκληρωθεί η διαδικασία αυτή, παίρνουν απο ένα κομμάτι κορδέλα γκοφρέ και εφαρμόζοντας τον τρόπο που έμαθαν στο παιδικό μέτρο, μετρούν πάλι το συμμαθητή τους στο χαρτί του μέτρου και κολλάνε την κορδέλα.. Έτσι στο τέλος συγκρίνοντας τις κορδέλες παρατηρούμε πιο είναι το πιο ψηλό παιδί στην τάξη. Ο Σπύρος με τον Παναγιώτη ήταν μια ομάδα και αρχικά συμμετείχαν στην μέτρηση. Μόλις όμως κολλήσαμε τις

κορδέλες και φαίνονταν στο χαρτί του μέτρου ο Παναγιώτης κι έπειτα ο Σπύρος άρχισαν να κοροϊδεύουν κάποιες κοπέλες που ήταν σχετικά κοντύτερες. Το παράδειγμα τους ακολούθησαν και άλλα αγόρια. Έτσι αναγκάστηκα να βγάλω τις κορδέλες τους και να τους ρωτήσω αν θα ήθελαν τώρα τα κορίτσια με την σειρά τους να τους πειράζουν που είναι οι μόνοι που δεν έχουν κορδέλες. Ο Σπύρος δεν σχολίασε τίποτα και απομακρύνθηκε, ενώ ο Παναγιώτης μου απάντησε, «σκασίλα μου». Τα υπόλοιπα παιδιά συμμετείχαν κανονικά και φάνηκε να τους κεντρίζει το ενδιαφέρον το μέτρημα με το παιδικό μέτρο.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 11^η

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Φυσική Αγωγή.

ΣΤΟΧΟΣ: Να συμμετάσχουν σε παραδοσιακά-ομαδικά παιχνίδια.

ΜΕΘΟΔΟΣ: Παιχνίδι.

ΥΛΙΚΑ: Κορδέλα, χαρτοταινία.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ: Αρχικά, ως προθέρμανση ανακοινώνουμε στα παιδιά πως είναι μικρά ζουζούνια που πετούνε στον αέρα, σιγά-σιγά στην αρχή και όλο και πιο γρήγορα σε διάφορες πορείες. Κατ'αυτό τον τρόπο τα νήπια αναπτύσσουν την κινητικότητα τους και κινούνται ελεύθερα στον χώρο. Στην συνέχεια, ένα απο τα νήπια με μια κορδέλα δένει τα μάτια του και τα υπόλοιπα διασκορπίζονται στον χώρο που εξαρχής έχω ορίσει με μια χαρτοταινία. Το παιδί με τα δεμένα μάτια προσπαθεί να πιάσει κάποιον απο τους υπόλοιπους. Αυτό θα συνεχιστεί και με τον επόμενο, όπου θα δέσει τα μάτια του και θα προσπαθήσει να πιάσει κάποιον άλλο. Μέχρι σ'αυτό το σημείο τα παιδιά συμμετέχουν και μόνο κατά την προθέρμανση παρατηρούνται σκουντήματα. Καθώς κινούνταν σαν «ζουζούνια», έπεφταν περισσότερο τα αγόρια πάνω στα κορίτσια και μάλιστα στην πλειονότητα τους τα αγόρια άρχισαν να σπρώχνονται και μεταξύ τους. Βέβαια, ο Παναγιώτης και ο Σπύρος δεν θα μπορούσαν παρά να παίρνουν μέρος και να μιμούνται την συμπεριφορά των συμμαθητών τους. Έπειτα, και εφόσον είδα πως τα νήπια παρασύρονταν σε ένα παιχνίδι χωρίς να τηρούν τους κανόνες που θέσαμε, τους

παροτρύνω να καθίσουμε στην παρεούλα σε κύκλο. Ουσιαστικά, σε αυτό το σημείο γίνεται μια προέκταση της δραστηριότητας για να κεντρίσουμε το ενδιαφέρον και να επανέρθουμε στον αρχικό στόχο μας. Ο Παναγιώτης κάθεται στην μέση του κύκλου με τα μάτια δεμένα κι εγώ καλώ με ένα νεύμα κάποιο άλλο παιδί. Καλείται λοιπόν, ο Παναγιώτης ψηλαφίζοντας το πρόσωπο του νηπίου να καταλάβει ποιος είναι ο συμμαθητής του. Η προέκταση αυτή άρεσε στα παιδιά που ζητούσαν να πάρουν μέρος και άλλες φορές, μόλις περνούσε η σειρά τους. Σε όλη την διάρκεια της μικροδιδασκαλίας στην τάξη, δεν υπήρξε αρνητική αντίδραση απο μέρους των νηπίων και των δυο αγοριών ειδικότερα. Τέλος για να χαλαρώσουν, όπως βρίσκονται σε κύκλο κλείνουν τα μάτια, πιάνονται χέρι-χέρι και αρχίζουν τις μικρές αναπνοές. Έπειτα τεντώνουν τα χέρια τους ψηλά και συνεχίζουν να αναπνέουν. Σηκώνονται σιγά-σιγά και τινάζουν τα χέρια και τα πόδια τους.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 12^η

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Παιδική λογοτεχνία.

ΣΤΟΧΟΣ: Να κατανοούν μία διήγηση και να παρεμβαίνουν κατά την ανάγνωση του κειμένου, κάνοντας υποθέσεις για την συνέχεια και το τέλος της ιστορίας.

ΜΕΘΟΔΟΣ: Ανάγνωση.

ΥΛΙΚΑ: Παραμύθι, κούκλες απο ξυλάκια για την δραματοποίηση.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ: Διαβάζουμε στα νήπια το ακόλουθο παραμύθι. Η νηπιαγωγός είχε προτείνει να κάνουμε μια δραστηριότητα για να μιλήσει στα παιδιά για τις υγιεινές και μη τροφές. Έτσι αποφάσισα να διαλέξω το συγκεκριμένο, που περιέχει κάποιες «διαφωνίες μεταξύ των τροφών». Τα νήπια άκουσαν την ιστορία και κατά την διάρκεια σχολίαζαν μεταξύ τους, ο Σπύρος με δύο κορίτσια που κάθονταν δίπλα του. Περισσότερο προς το τέλος της διήγησης τα νήπια άρχισαν να μιλάνε, να τριγυρίζουν στην τάξη με αποτέλεσμα να παρασυρθεί και ο Παναγιώτης ο οποίος δεν έχασε ευκαιρία, παρά σηκώθηκε και ο ίδιος. Επειδή, όμως το παραμύθι θα διαρκούσε λίγο και όπως φάνηκε τα παιδιά κουράστηκαν είχα

κατασκευάσει στο σπίτι κούκλες, τον «πατατούλη», την «καροτίνα» κ.α. Έδωσε στα παιδιά να παίξουν κουκλοθέατρο με αυτές και πολλοί χρησιμοποίησαν μέρος του διαλόγου του παραμυθιού. Ο Παναγιώτης αφού παρακολούθησε τους συμμαθητές του αποσύρθηκε σε μια γωνιά για να παίξει με τα τουβλάκια. Σε αντίθεση με τον Σπύρο που του άρεσαν οι κούκλες και συμμετείχε στην δραματοποίηση περιμένοντας την σειρά του και κάνοντας ένα διαφορετικό διάλογο.

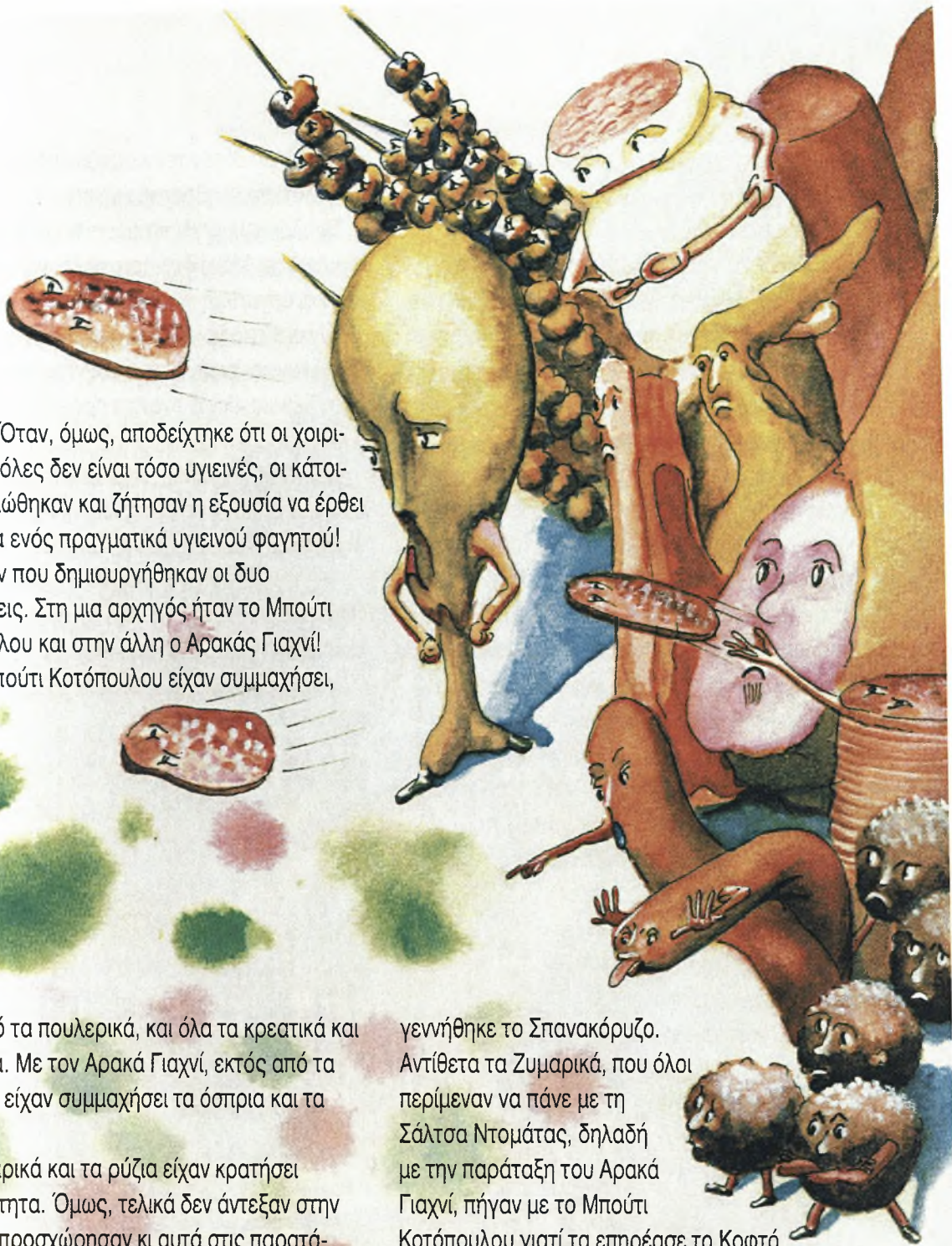

Δυο αφράτες φραντζολίτσες

Κείμενοι: Βαγγέλης Ηλιόπουλος
Εικονογράφηση: Φλοράνς Χρηστάκη

Μια φορά κι έναν καιρό, στη Νοστιμούπολη είχε ξεσπάσει μεγάλη διαμάχη! Οι κάτοικοι είχαν χωριστεί σε δυο παρατάξεις, οι οποίες τσακώνονταν ποια είναι η καλύτερη και άρα ποια θα έχει την εξουσία. Και καλύτερη στη Νοστιμούπολη θεωρείται αυτή που είναι πιο νόστιμη και θρεπτική, γιατί όλοι οι κάτοικοι της Νοστιμούπολης είναι τρόφιμα!

Παλιά αρχηγός ήταν η Μπριζόλα

Χοιρινή! Όταν, όμως, αποδείχτηκε ότι οι χοιρινές μπριζόλες δεν είναι τόσο υγιεινές, οι κάτοικοι ξεσηκώθηκαν και ζήτησαν η εξουσία να έρθει στα χέρια ενός πραγματικά υγιεινού φαγητού! Τότε ήταν που δημιουργήθηκαν οι δυο παρατάξεις. Στη μια αρχηγός ήταν το Μπούτι Κοτόπουλου και στην άλλη ο Αρακάς Γιαχνί! Με το Μπούτι Κοτόπουλου είχαν συμμαχήσει,

εκτός από τα πουλερικά, και όλα τα κρεατικά και τα ψαρικά. Με τον Αρακά Γιαχνί, εκτός από τα λαχανικά, είχαν συμμαχήσει τα όσπρια και τα φρούτα.

Τα ζυμαρικά και τα ρύζια είχαν κρατήσει ουδετερότητα. Όμως, τελικά δεν άντεξαν στην πίεση και προσχώρησαν κι αυτά στις παρατάξεις, δίνοντας στον καυγά νέα τροπή. Το Ρύζι, που το Μπούτι Κοτόπουλου το θεωρούσε φίλο του, πήγε με τον Αρακά Γιαχνί γιατί με τον Αρακά ήταν και το Σπανάκι. Ένας κρυφός έρωτας είχε αναπτυχθεί, ένας έρωτας από τον οποίο

γεννήθηκε το Σπανακόρυζο.

Αντίθετα τα Ζυμαρικά, που όλοι περίμεναν να πάνε με τη Σάλτσα Ντομάτας, δηλαδή με την παράταξη του Αρακά Γιαχνί, πήγαν με το Μπούτι Κοτόπουλου γιατί τα επηρέασε το Κοφτό Μακαρονάκι που είχε ερωτευθεί το Χταποδάκι.

Οι πατάτες διεκδικούσαν κι αυτές την εξουσία μα διασπάστηκαν. Οι Πατάτες Γιαχνί ακολούθησαν τον Αρακά, ενώ οι Πατάτες Τηγανητές έμειναν οι μόνες πιστές στην παλαιά

αρχηγό, την Μπριζόλα Χοιρινή. Οι υπόλοιπες, επειδή ήξεραν πως κανείς δε θα τις υποστήριζε, σκέφτηκαν ένα κόλπο:

Έδειξαν ότι υποστηρίζουν τον Αρακά Γιαχί, δηλαδή ακολούθησαν τα άλλα λαχανικά και τα όσπρια, όμως στην πραγματικότητα μάθαιναν τα μυστικά του και πήγαιναν και τα έλεγαν στο Μπούτι Κοτόπουλου.

Όταν, λοιπόν, ο Αρακάς είχε έτοιμη την τελική επίθεσή του, με μεγάλο όπλο τη Σόγια, που μπορούσε να είναι τόσο θρεπτική και νόστιμη όπως και τα κρεατικά, οι Πατάτες, βραστές και ψητές, έτρεξαν και πρόδωσαν το μυστικό. Έτσι, τα κρεατικά και τα πουλερικά πρόλαβαν και μοίρασαν σε όλους χαρτιά που έλεγαν πόσο βλαβερά είναι τα φάρμακα που χρησιμοποιούν τα φυτά και πόσο κακό κάνουν σ' αυτούς που τα τρώνε.

- Κι η σόγια; ρώτησε κάποιος

- Αυτή να δεις, για να μεγαλώσει τόσο χημικό λίπασμα της ρίχνουν!, του απάντησαν τα Χοιρινά Σουβλάκια. Τότε, μια πατάτα ψητή που ήταν εκεί δίπλα τα ρώτησε:

- Αλήθεια είπατε για τη σόγια;

- Όχι, δεν είμαστε σίγουρα αλλά εδώ έχουμε πόλεμο. Πόλεμο Πληροφοριών, κι εσύ μας ρωτάς αν λέμε αλήθεια; Τι σημασία έχει αυτό;

Τον πόλεμο αυτόν τον κερδίζει όποιος πει τα μεγαλύτερα αληθοφανή ψέματα!

Σε ολόκληρη τη Νοστιμούπολη η διαμάχη είχε φουντώσει. Μόνο δυο ήσυχες και καλές, αφράτες και εργατικές φραντζολίτσες αγωνιούσαν. Δούλευαν στο γραφείο ανακοινώσεων. Αυτές έστελναν και τις ανακοινώσεις στις εφημερίδες. Εκεί, βέβαια, δεν έλεγαν τα πράγματα όπως ήταν!

- Αν πάρουν χαμπάρι οι άνθρωποι τι συμβαίνει, θα σταματήσουν να μας τρώνε και τότε καταστραφήκαμε, είπε η Επτάσπορη Φραντζόλα.

- Μα έτσι όπως κάνουμε και κατηγορούμε ο ένας τον άλλο, σύντομα οι άνθρωποι θα βρουν έναν τρόπο να μας ξεφορτωθούν και να ζουν χωρίς εμάς, συμπλήρωσε η Φραντζόλα Πολυτελείας.

- Και ξέρεις οι άνθρωποι

Παραμύθι

όταν δε χρειάζονται κάτι πώς του φέρονται; Πάρε παράδειγμα το άλογο και το γαϊδούρι... Για αιώνες τα χρησιμοποιούσαν κι όταν έφτιαξαν αυτοκίνητα τα έδωξαν από τις πόλεις.

- Ούτε να το σκέφτομαι ότι θα καταλήξουμε όλοι στα αζήτητα ή στο σκουπιδοτενεκέ και τη χωματερή!

- Λοιπόν, άκουσε, εμείς πρέπει να βρούμε έναν τρόπο να τους δείξουμε πως μόνο αγαπημένοι μπορούμε να ζούμε καλά!

Τότε ακούστηκε η φωνή μια Γαλλικής Μπακετούλας που δούλευε στο ίδιο γραφείο:

- Να βγάζουμε ανακοινώσεις, που θα

αναγκάζουν λαχανικά και κρεατικά, ζυμαρικά και πουλερικά, όσπρια και ψαρικά να συνεργαστούν!

- Σαν να έχει δίκιο η Μπακετούλα! Πώς θα το κάνουμε, όμως, αυτό;

Δεν άργησε να τους έρθει μια εκπληκτική ιδέα και το σχέδιο μπήκε σε εφαρμογή.

Στην αρχή έστειλαν μια ανακοίνωση που ζητούσαν όλα τα είδη ψωμιού να μαζευτούν σε συνάντηση. Στη συνάντηση αυτή ζήτησαν από όλα τα είδη ψωμιού να εξαφανιστούν για ένα διάστημα! «Αυτό είναι ένας τρόπος να μας αναζητήσουν και να καταλάβουν πως όλες οι τροφές είναι απαραίτητες!»

Πράγματι, όταν κάθε είδος ψωμιού εξαφανίστηκε, στη Νοστιμούπολη υπήρξε μεγάλη αναταραχή! Οι Πατάτες πήγαν

κρυφά στο Μπούτι Κοτόπουλου και είπαν πως ο

Αρακάς Γιαχνί ετοιμάζεται να αντιμετωπίσει την κατάσταση με πίτες!

«Πίτσες;»

«Όχι πίτσες,

πίτες! Θα δώσει

εντολή να

φτιαχτούν

σπανακόπιτες, χορ-

τόπιτες, πρα-

σόπιτες, λαχα-

νόπιτες κι ό,τι

άλλη πίτα βάζει

ο νους, ώστε σε κανέναν να μη λείπει το ψωμί»,
του είπαν οι Πατάτες

«Εί, εμείς τότε θα φτιάξουμε κοτόπιτες και
κρεατόπιτες! Ξεκινήστε τώρα.

Α! και Πατατόπιτες!»

«Όχι, εμείς δε θέλουμε να γίνουμε πίτα!»

Οι Φραντζολίτσες παραξενεύτηκαν που οι δυο
παρατάξεις αντέδρασαν τόσο συντονισμένα!
Ζήτησαν, λοιπόν, να έρθουν στη συνάντησή τους
κι όλες οι ζύμες.

«Κάθε είδος ζύμης για πίτα να έρθει να
αγωνιστεί μαζί μας για το καλό της
Νοστιμούπολης! Ακόμη κι οι ζύμες για πίτες
σουβλάκι! Να έρθουν κι οι ζύμες για πίτσες και
λουκουμάδες και κρουασάν!», έλεγαν στην
ανακοίνωσή τους και πράγματι έτσι έγινε.

Όταν μαζί με τα ψωμιά χάθηκαν και όλες οι
ζύμες, στη Νοστιμούπολη επικράτησε πανικός!
Τότε, οι δυο φραντζολίτσες έβαλαν σε εφαρμο-
γή το σημαντικότερο μέρος του σχεδίου
τους. Έστειλαν δυο γράμματα. Το πρώτο
πήγε στον Αρακά
Γιαχνί και

του ζητούσαν να προτείνει λαχανικά για να
κάνουν σάντουιτς μαζί με τα ψωμιάκια!

«Με τα σάντουιτς θα εμφανιστούμε και πάλι στη
Νοστιμούπολη!»

Στο Μπούτι Κοτόπουλου έστειλαν ένα
παρόμοιο γράμμα και του έλεγαν να προτείνει
αλλαντικά από κρεατικά ή πουλερικά για να
κάνουν σάντουιτς!

«Με τα σάντουιτς θα εμφανιστούμε και πάλι στη
Νοστιμούπολη!»

Άδικα οι Πατάτες έτρεχαν από τον έναν στον
άλλο να αποκαλύψουν τα μυστικά.

«Εμείς θα κάνουμε σάντουιτς πρώτοι», τους
έλεγε ο Αρακάς, «Ασ' τον να λέει! Εμείς θα
κάνουμε σάντουιτς πρώτοι», τους έλεγε και το
Μπούτι Κοτόπουλου!

Μα οι φραντζολίτσες, από το γραφείο
ανακοινώσεων, αθόρυβα και διακριτικά έκαναν
την τελευταία κίνηση για να επικρατήσει και

Παραμύθι

πάλι η ομόνοια στη Νοστιμούπολη! Έστειλαν μια λάθος ανακοίνωση, όχι κατά λάθος αλλά επίτηδες! Μια ανακοίνωση που έλεγε ότι θα κυκλοφορήσουν και πάλι ψωμάκια, που θα έχουν μέσα από όλα! Φραντζολίτσες με λαχανικά και με κρεατικά!

Φαινόταν ότι αυτό θα έφερνε την ηρεμία στη Νοστιμούπολη. Μόνο που κανείς δεν έπαιρνε την πρωτοβουλία να ...υποχωρήσει πρώτος.

Οι φραντζολίτσες το είχαν προβλέψει και αυτό. Ζήτησαν από τα σάντουιτς να έρθουν εκεί και να ανοίξουν διάπλατα. Μόλις φάνηκαν ψωμιά στην Νοστιμούπολη μετά από τόσες ημέρες επικράτησε ενθουσιασμός. Μέσα στον ενθουσιασμό κάποια σάντουιτς πρότειναν σε οπαδούς και του Κοτόπουλου και του Αρακά να συνδυαστούν και να φτιάξουν νέες γεύσεις που θα γίνουν ανάρπαστες! Τότε ο Τόνος πήρε το Μαρούλι και έγιναν σάντουιτς, ακολούθησε η Ντομάτα με το Στήθος

Κοτόπουλου και βέβαια το Ζαμπόν με το Τυρί και τα Μανιτάρια. Όλα έδειχναν ότι η ομόνοια είχε επιστρέψει στη Νοστιμούπολη. Οι φραντζολίτσες, επειδή δεν ήταν βέβαιες, έβγαλαν ακόμη μια ανακοίνωση, με την οποία ολοκληρωνόταν το σχέδιό τους.

«Όλοι ελάτε να δοκιμάστε. Σάντουιτς γεννήθηκε γευστικό. Αφράτο και τραγανιστό.

Τι έχει μέσα; Αρακά Γιαχνί και ένα Μπούτι Κοτόπουλο. Γεύση μοναδική!»

Οι δυο αντίπαλοι αρχηγοί δεν είχαν πολλές λύσεις. Όλοι ήθελαν να τους δουν μαζί σε ένα σάντουιτς. Αν δε δέχονταν, κανείς δε θα τους θεωρούσε αρχηγούς του. Αν δέχονταν θα έσβηναν όλα τα όνειρά τους να επικρατήσει η μια ή η άλλη παράταξη. Τι να έκαναν; Υποχώρησαν και αγκαλιασμένοι έγιναν σάντουιτς.

Από τότε επικρατεί ηρεμία στη Νοστιμούπολη, ενώ αδιαφιλονίκητοι αρχηγοί είναι οι δυο αφράτες φραντζολίτσες! ▣

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 13^η**ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ** : Μουσική.**ΣΤΟΧΟΣ** : Να ανταποκριθούν σωστά σε σήματα, συνθήματα, σύμβολα και οδηγίες.**ΜΕΘΟΔΟΣ** : Διάλογος, τραγούδι**ΥΛΙΚΑ** : Μουσικά όργανα.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ : Καλούμε τα παιδιά να μαζευτούν στη γωνιά της μουσικής εκεί τους δίνουμε να διαλέξουν κάποιο μουσικό όργανο, αφού τους αφήσουμε να επεξεργαστούν τα όργανα που διάλεξαν τους εξηγούμε ότι σήμερα θα παίξουμε το μαέστρο, στο παιχνίδι αυτό τους αναλύουμε ότι μέσα απο τις οδηγίες που θα τους δίνουμε θα μάθουν πως να αυξάνουν και να μειώνουν την ένταση και τον ρυθμό με τα μουσικά όργανα. Οι οδηγίες που τους δίνονται είναι ότι όσο τα χέρια του μαέστρου θα είναι κατεβασμένα θα παίζουν χαμηλά και με αργό ρυθμό όσο τα χέρια θα σηκώνονται προς τα πάνω τόσο θα αυξάνεται η ένταση και ο ρυθμός. Το ρόλο του μαέστρου τον αναλαμβάνω εγώ. Αρχικά κάνουμε την άσκηση με ένα νήπιο ξεχωριστά για να μπορέσουν να την κατανοήσουν καλύτερα, και στη συνέχεια όλοι μαζί. Μπορώ να συμπεράνω ότι η άσκηση έγινε κατανοητή απο τα παιδιά και είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Όταν δίνονταν οι οδηγίες για το ανέβασμα και το χαμήλωμα της έντασης τα δύο αγόρια μαζί με άλλους συμμαθητές τους βαρούσαν τα μουσικά τους όργανα στα κεφάλια κάποιων κοριτσιών. Αυτές με την σειρά τους δεν αντέδρασαν αλλά άλλαξαν θέση και ήρθαν πιο κοντά μου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 14^η**ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ :** Εικαστικά.**ΣΤΟΧΟΣ:** Να σχεδιάσουν το περίγραμμα των χεριών τους, να το κόψουν και να κάνουν καρτεπικόλληση .**ΜΕΘΟΔΟΣ:** Ασκήσεις.**ΥΛΙΚΑ:** Χαρτόνια, κόλλες Α4, μαρκαδόροι, υγρή χρυσόσκονη, φύλλα, χαρτί γκοφρέ, αυτοκόλλητα.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ : Ζητάω απο τα νήπια να μαζευτούν και να κάτσουν στα τραπεζάκια τους. Εκεί τους μοιράζω κόλλες Α4 και τους παροτρύνω να σχεδιάσουν το περίγραμμα των χεριών τους. Έπειτα, το κόβουν, εδώ να σημειώσουμε ότι μερικά παιδιά μπορούσαν να κόψουν με πάρα πολύ μεγάλη ακρίβεια υπήρξαν όμως και μερικά που χρειάστηκαν και τη δικιά μου βοήθεια , στη συνέχεια το περίγραμμα του χεριού τους το κολλάνε σε πολύχρωμα χαρτόνια που τους έχω δώσει. Τώρα τα παιδιά καλούνται να στολίσουν το εσωτερικό του περιγράμματος καθώς επίσης και να στολίσουν το χαρτόνι γύρω απο το περίγραμμα . Τα παιδιά με αυτή τη δραστηριότητα ενθουσιάστηκαν αρκετά και έδειξαν αρκετό ζήλο στο να την κάνουν. Τους άρεσαν ιδιαίτερα τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για το γέμισμα του περιγράμματος που ήταν αυτοκόλλητα, χρυσόσκονες, μικρά φυλλαράκια κ.α . Τέλος είχαμε σχεδιάσει όλα τα περιγράμματα να τα κολλήσουμε σε ένα μεγάλο χαρτόνι και να κάνουμε έτσι ένα κολλάζ, τα παιδιά όμως εξέφρασαν την επιθυμία τους να τα πάρουν μαζί τους σπίτι και έτσι τους επέτρεψε η νηπιαγωγός να στολίσουν με αυτά το δωμάτιο τους. Ο Παναγιώτης με τον Σπύρο συμμετείχαν και η μικροδιδασκαλία κράτησε το ενδιαφέρον τους αμείωτο. Ο Σπύρος, ζητούσε και άλλα υλικά και βοηθούσε μια συμμαθήτριά του που καθόταν δίπλα του. Μάλιστα, σε μια στιγμή μου απηύθυνε τον λόγο ρωτώντας αν μου αρέσει το περίγραμμα του χεριού που σχεδίασε.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 15^η

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ : Βιολογία.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν να ξεχωρίζουν τα ήρεμα απο τα άγρια ζώα και να διαπιστώσουν ότι τα έμβια όντα αναπαράγουν το δικό τους είδος.

ΜΕΘΟΔΟΣ: Ασκήσεις.

ΥΛΙΚΑ: Εικόνες, cd.

ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ : Η δραστηριότητα της Βιολογίας πραγματοποιήθηκε με την βοήθεια κατάλληλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στον υπολογιστή. Βέβαια, δεν συμμετείχε ολόκληρη η τάξη αλλά μόνο τα δυο παιδιά που παρατηρώ σε έναν άλλο χώρο, στο γραφείο της νηπιαγωγού. Το cd περιελάμβανε δυο ασκήσεις. Αρχικά, υπήρχε μια μεγάλη φάρμα με διάφορα ζώα, ήμερα και άγρια όπου ο Παναγιώτης με τον Σπύρο καλούνταν να τα ταξινομήσουν σε άλλες φάρμες μικρότερες. Η ταξινόμηση γινόταν ως εξής: Πρώτα τα ήμερα ζώα, έπειτα αυτά σε ζώα αυλής και σπιτιού και τέλος τα άγρια ζώα. Αφού έγινε η αντιστοίχιση, χρησιμοποιήθηκε ένα άλλο λογισμικό για την κατανόηση της αναπαραγωγής των μικρών ζώων. Εδώ τα δυο αγόρια έπρεπε να παρατηρήσουν ποιο είναι το εικονιζόμενο ζώο και να ανακαλύψουν το μικρό του ανάμεσα σε άλλα. Πρέπει να σημειωθεί πως όταν ξεκίνησε η ιδέα για την δραστηριότητα, η νηπιαγωγός με είχε ενημερώσει πως τα νήπια είχαν παρακολουθήσει αντίστοιχα μαθήματα πληροφορικής. Ο Σπύρος με τον Παναγιώτη όμως παρουσίασαν δυσκολίες όχι στην κατανόηση αλλά στην υλοποίηση όσων ζητούσα. Μία απο αυτές ήταν ο χειρισμός του ποντικιού. Χρειάστηκαν αρκετές φορές να πειραματιστούν μόνοι τους για να συνηθίσουν την λειτουργία του. Η δραστηριότητα απαιτούσε απο τα παιδιά απλά να σύρουν κάποιο ζώο στην φάρμα. Τελικά και με την δική μου βοήθεια τα κατάφεραν. Το δεύτερο λογισμικό ήταν πολύ απλό στην χρήση του. Εμφανιζόταν η μητέρα ενός ζώου και έπρεπε να επιλέξουν το μικρό του. Μόλις γινόταν η επιλογή ακουγόταν ένα μήνυμα επιβράβευσης αν ήτα σωστό. Στο σημείο αυτό δυσκολεύτηκε μόνο ο Σπύρος που μπέρδεψε το κοάλα για αρκουδάκι. Σε γενικές γραμμές η δραστηριότητα βοήθησε τα δυο νήπια να αλληλεπιδράσουν μεταξύ τους και να μοιραστούν τις απόψεις τους, με τον Παναγιώτη να εμφανίζεται πιο σίγουρος για κάποια πράγματα. Επίσης, καμία επιθετική ενέργεια δεν παρουσιάστηκε και τα παιδιά φάνηκε να ευχαριστιούνται.

ΜΙΚΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Εικόνα 13 - Το ύψος στα μαθηματικά.

Εικόνα 14 - Πίνακας ταξινόμησης.

Εικόνα 15 - Άσκηση επαλήθευσης.

Εικόνα 16 - Μαθηματικά.

Εικόνα 17 - Μουσική.

Εικόνα 18 - Παιδική λογοτεχνία.

ΤΕΛΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Μετά απο την παρέμβαση και την υλοποίηση όλων των δραστηριοτήτων, επισκέφτηκα το νηπιαγωγείο για να παρατηρήσω, σε διάστημα τριάντα λεπτών, τις αντιδράσεις και τις συμπεριφορές των δυο αγοριών τόσο μεταξύ τους όσο και με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους.

Αρχικά, τα νήπια είναι έξω στην αυλή για διάλειμμα. Ο Παναγιώτης και ο Σπύρος παίζουν με άλλα αγόρια κυνηγητό, ενώ σε κάποια στιγμή πέντε συμμαθήτριες τους ζητούν να πάρουν μέρος στο παιχνίδι τους. Δυο αγόρια ρωτάνε τον Παναγιώτη αν θέλει να τις δεχτούν και ο ίδιος απαντά θετικά. Μετά τις παρακολουθήσεις, είχα καταλήξει στο συμπέρασμα πως ο Παναγιώτης δεν επιθυμεί να συναναστρέφεται με κορίτσια, σε αντίθεση με τον Σπύρο που είναι θετικά προσκείμενος. Έτσι λοιπόν, διαπιστώνουμε πως είναι απο τις λίγες φορές που δέχεται να παίξει μαζί τους ομαδικά. Σε όλη την διάρκεια του παιχνιδιού, ο Σπύρος συμμετείχε στο παιχνίδι, έτρεχε να πιάσει τα κορίτσια και δεν χρησιμοποίησε κάποιου είδους επιθετική ενέργεια απέναντι τους. Μάλιστα, φαινόταν να διασκεδάζει πολύ και όταν τον πλησίασα για να τον χαιρετήσω, αγνόησε την παρουσία μου και συνέχισε να τρέχει.

Ο Παναγιώτης, κυνηγούσε περισσότερο τα αγόρια παρά τις συμμαθήτριες του, αλλά όταν ερχόταν σε επαφή μαζί τους δεν τις χτυπούσε και γενικότερα φάνηκε να είναι πιο προσεκτικός στις κινήσεις του. Επίσης, πρέπει να αναφερθεί ότι όταν χτύπησε το κουδούνι για να μπουν μέσα στην τάξη τους, η νηπιαγωγός του συνέστησε να περάσει πρώτος στην σειρά για να πλυθεί και της απάντησε : - Μπορούμε να καθίσουμε λίγο ακόμη, δεν έχουμε τελειώσει!! Στα λόγια του διακρίνεται μια ευγένεια και μια προσπάθεια να την μεταπείσει να συμεριστεί την επιθυμία του. Σε προηγούμενες καταστάσεις είχε παρατηρηθεί πως συνήθως δεν ρωτούσε για ότι ήθελε να πράξει αλλά αναλάμβανε πρωτοβουλία είτε συμφωνούσε είτε όχι η νηπιαγωγός. Γενικότερα η παρέα που έπαιζε στο διάλειμμα ήταν ήσυχη, τηρούσε τους κανόνες που είχαν θέσει όλα τα παιδιά και δεν συμπεριφέρονταν με επιθετικό ή υβριστικό τρόπο στα κορίτσια. Ακόμα, οι ίδιες προσπαθούσαν να κεντρίσουν το ενδιαφέρον των αγοριών και μάλιστα σε κάποια στιγμή έκαναν μια γκριμάτσα κοροϊδίας σε ένα απο τα αγόρια για να τον ωθήσουν προφανώς να τις κυνηγήσει. Η αντίδραση του παιδιού ήταν να τις αγνοήσει.

Η δεύτερη παρατήρηση έγινε για τριάντα λεπτά στο μάθημα που είχαν με την δασκάλα χορού για την προετοιμασία της καλοκαιρινής σχολικής γιορτής. Η δασκάλα

λοιπόν, χωρίζει τα αγόρια σε ομάδες και τους υποδεικνύει τις οδηγίες που πρέπει να ακολουθήσουν για να επαναλάβουν τις φιγούρες που έπρεπε να κάνουν τελικά στην γιορτή. Όλα τα αγόρια δεν είναι υπάκουα και μιλάνε μεταξύ τους ενώ η ίδια συνεχίζει να κάνει παρατηρήσεις. Κάποια στιγμή επεμβαίνει η νηπιαγωγός και τα παιδιά κάθονται φρόνιμα. Όταν ήρθε η σειρά του Παναγιώτη για να παρουσιάσει το δικό του κομμάτι, άρχισε να τρέχει όπως έπρεπε αλλά απο ένα σημείο κι έπειτα συνέχισε μόνος του χωρίς την άδεια της δασκάλας. Στο πέρασμα του, έσπρωχνε τον Σπύρο και δυο άλλα αγόρια που αντέδρασαν με τον ίδιο τρόπο. Άρχισαν να τον κυνηγούν για του ανταποδώσουν το σπρώξιμο και η δασκάλα χορού τους έβαλε τις φωνές.

Απο τις φωνές και τις παρατηρήσεις επεμβαίνει η νηπιαγωγός για να επιβάλλει την τάξη ενώ ταυτόχρονα κάθεται δέκα λεπτά για να τους επιβλέπει. Τα αγόρια ηρεμούν και ο Παναγιώτης ρωτάει την δασκάλα χορού αν κάνει σωστά τις κινήσεις που τους έδειξε. Η ίδια απαντάει θετικά και το νήπιο πλησιάζει ένα συμμαθητή του όπου του υποδεικνύει πως πρέπει να γίνει σωστά η φιγούρα καθώς το παιδί την έκανε λάθος, σύμφωνα πάντα με τον Παναγιώτη. Ο συμμαθητής του δεν αντέδρασε αρνητικά αλλά δέχτηκε την παρατήρηση του Παναγιώτη και μάλιστα στο τέλος τον ρώτησε αν τελικά τα κατάφερε!

Απο την άλλη πλευρά, ο Σπύρος δεν ήταν ανυπάκουος αλλά όταν τον πείραξε ο Παναγιώτης αντέδρασε και τον κυνηγούσε για να του ανταποδώσει το σπρώξιμο. Σε όλη την διάρκεια της πρόβας ήταν ήσυχος όμως μιλούσε σε τακτά χρονικά διαστήματα με τους υπόλοιπους που βρίσκονταν δίπλα του. Κάθε φορά που η δασκάλα χορού του έκανε παρατήρηση, ανταποκρινόταν και την άκουγε χωρίς να δημιουργεί κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα.

Σε γενικές γραμμές πρέπει να αναφέρω πως η νηπιαγωγός μου απάντησε σε ερωτήσεις που έθεσα σχετικά με την συμπεριφορά των παιδιών πως η στάση τους έχει βελτιωθεί. Γνώμη της είναι ότι η παρουσία της μέσα στην τάξη διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον τρόπο αντίδρασης των παιδιών. Συνήθως αποφεύγουν να μαλώνουν ή να παρατηρούνται χτυπήματα μεταξύ τους. Απο την άλλη πλευρά, όταν απουσιάζει απο την τάξη, ο Παναγιώτης και ο Σπύρος εκμεταλλεύονται αυτή την κατάσταση και δημιουργούν προβλήματα στην βοηθό, παρασύροντας και τους υπόλοιπους συμμαθητές τους σε φασαρίες και αταξίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βοσνιάδου Στέλλα (επιμέλεια) (2000), *Κοινωνική Ανάπτυξη (κείμενα εξελικτικής ψυχολογίας)*, τόμος Γ, Gutenberg Ψυχολογία, Αθήνα.
- Γιαννικόπουλος Αναστάσιος (1991), *Ψυχολογία προσαρμογής του παιδιού και του ενήλικου*, εκδ. ΜΠ. Γρηγόρης, Αθήνα.
- Dorothy H. Cohen, Virginia Stern (με τη Nancy Balaban) (1991), *Παρατηρώντας και καταγράφοντας τη συμπεριφορά των παιδιών*, επιμ. Στέλλα Βοσνιάδου, μτφρ. Δήμητρα Ευαγγέλου, Gutenberg Ψυχολογία, Αθήνα.
- Καλαντζή-Αζίζι Αναστασία, Μπεξεβέγκης Γ. Ηλίας (επιμελητές έκδοσης) (2000), *Θέματα επιμόρφωσης ευαισθητοποίησης στελεχών ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Κοντογιάννη Άλκηστις (2000), *Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση*, Πανεπιστήμιο Αθηνών – Φιλοσοφικό κέντρο Ανάπτυξης δημιουργικότητας, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα.
- Κοσμόπουλος Αλέξανδρος (1994), *Ψυχολογία και οδηγητική της παιδικής και νεανικής ηλικίας*, 4^η έκδοση, εκδόσεις ΜΠ. Γρηγόρης, Αθήνα.
- Martin Herbert (1992), *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας (τόμος β)*, επόπτης ελληνικής έκδοσης: Παρασκευόπουλος Ιωάννης, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα.
- Martin Herbert (2000), *Οι καβγάδες των παιδιών (αντιμετώπιση προβλημάτων παιδιού και εφήβου)*, επιμ. Β.Παπαδιώτη-Αθανασίου, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα.
- Ντολιοπούλου Έλση (1999), *Σύγχρονες τάσεις της Προσχολικής Αγωγής*, εκδ. Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα.
- Πάουλ Ίννερχόφερ (1980), *Ψυχολογία του παιδιού (πρακτικές οδηγίες για μια σύγχρονη αγωγή)*, εκδ. Νότος, Αθήνα.
- Παρασκευόπουλος Ιωάννης (1995), *Η ψυχική ζωή απο τη σύλληψη έως την ενηλικίωση (εξελικτική ψυχολογία)*, τόμος 2^{ος}, προσχολική ηλικία, Αθήνα.
- Στέφεν Σάιρερ (1996), *Πρακτικές λύσεις για κάθε πρόβλημα, διδακτική πράξη και θεωρία*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα.
- Τσιάντης Γιάννης (1991), *Ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας*, τεύχος Α, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.

Από τις ιστοσελίδες του internet:

- <http://www.drkutner.com/parenting/articles/index.html>
- http://selfhelpmagazine.com/articles/child_behavior/qaindex.html
- <http://www.essortment.com/>
- <http://www.a2zpsychology.com/index.htm>
- [http://childparenting.about.com/od/parentblogs.](http://childparenting.about.com/od/parentblogs)
- <http://www.in.gr/>

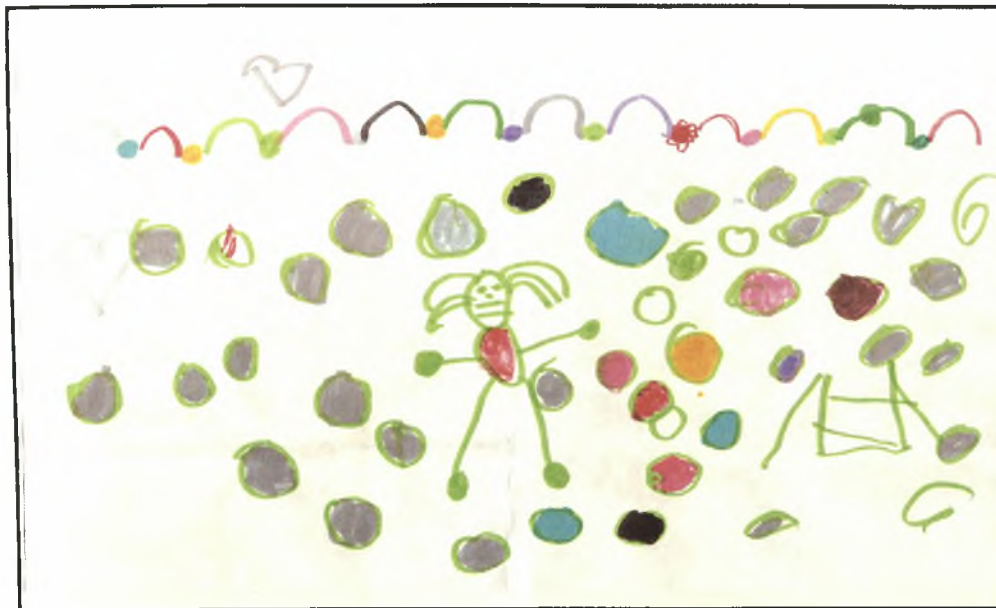
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

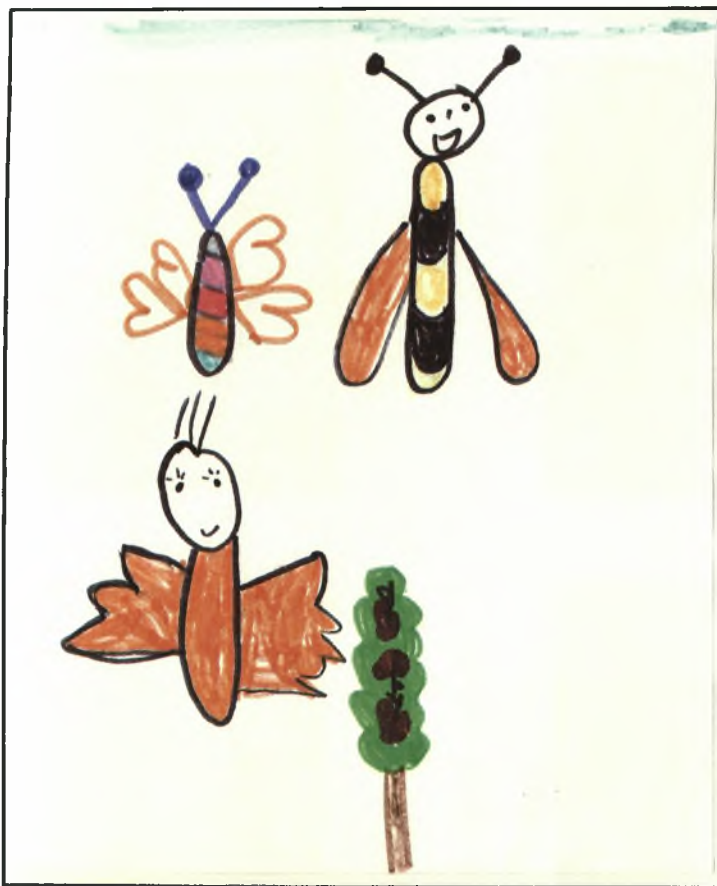
Κάποιες απο τις εικόνες που παρουσιάστηκαν στην τάξη

ΖΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΑΓΟΡΙΩΝ

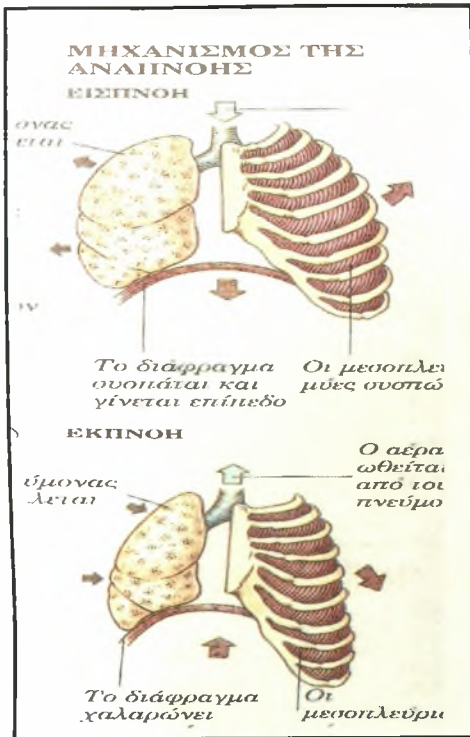

Εικόνα 19 - Το θέμα που επέλεξαν ήταν τυχαίο.

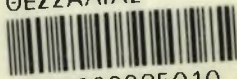
Εικόνα 20 - Η ζωγραφιά του Σπύρου.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΒΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΛΟΓΙΣΜΙΚΟ ΤΟΥ Η/Υ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000085010